

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNDE BATI
BALKANLAR'DA AVRUPALILAŞMA: KİMLİK, GÜVENLİK,
DIŞ POLİTİKA**

Yüksek Lisans Tezi

SEDA NUR TEZCAN

OCAK 2022

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNDE BATI
BALKANLAR’DA AVRUPALILAŞMA: KİMLİK, GÜVENLİK,
DIŞ POLİTİKA**

Yüksek Lisans Tezi

SEDA NUR TEZCAN

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ FATMANİL DÖNER**

OCAK 2022

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Seda Nur TEZCAN

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Fatmanil DÖNER

İMZA SAYFASI

Seda Nur Tezcan tarafından hazırlanan ‘AB Üyelik Sürecinde Batı Balkanlar’da Avrupalılaşıma: Kimlik, Güvenlik, Dış Politika’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Dr. Öğr. Üyesi Fatmanil DÖNER

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Doç. Dr. Helin SARI ERTEM

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Fatma Aslı KELKİTLİ

Kurumu: İstanbul Arel Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 27/01/2022

ÖNSÖZ

Batı Balkanlar, uzun bir süredir AB üyelik süreci doğrultusunda hareket etmektedir. Ancak Batı Balkan ülkelerinin uzun bekleyişi, Avrupa'nın “genişleme yorgunluğu” ve farklı küresel sebepler her iki tarafın da hedeflerinde sapmalara neden olmaktadır. Bu çalışmada, Batı Balkanlar'ın AB üyelik sürecindeki Avrupalılaşması kimlik, güvenlik ve dış politika bağlamında incelenmiştir. Bölgede yaşayan farklı etnik gruplarla yapılan mülakatlar ile araştırma zenginleştirilmiştir. AB ve Batı Balkan ülkelerinin ilişkileri güncelliğini korumaktadır. Konunun toparlayıcı ve farklı bakış açılarını içinde barındırması doğrultusunda bu tezin literatüre naçizane bir katkı sunması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma boyunca vermiş olduğu destek ve kıymetli katkılarından dolayı Danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatmanil DÖNER'e, sınırlar ötesinden gerek yüz yüze gerek çevrim içi olarak bu tezin oluşmasında değerli görüşlerini sunarak mülakat yapmayı kabul eden her bir katılımcıya, son olarak bu süreçte hem maddi hem de manevi anlamda yanımda olup moral ve motivasyon sağlayan aileme ve çalışma arkadaşlarıma tüm destek ve rehberliklerinden ötürü teşekkürlerimi sunuyorum.

Seda Nur TEZCAN

İstanbul, 2022

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİNDE BATI BALKANLAR'DA AVRUPALILAŞMA: KİMLİK, GÜVENLİK, DIŞ POLİTİKA

TEZCAN, Seda Nur

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatmanil DÖNER

Ocak, 2022. 171 Sayfa.

Bu çalışma, Avrupalılaşmanın Batı Balkan ülkelerine yansımalarını incelemektedir. Avrupalılaşmayı bir yaklaşım olarak ele alıp Batı Balkan ülkelerinin AB'nin üyelik kriterlerine yönelik tutumlarını ve bakış açılarını araştırmaktadır. Ayrıca geçmişten günümüze taraflar arasındaki ilişkinin seyri doğrultusunda üç ana başlığımız olan “kimlik”, “güvenlik” ve “dış politika” konularına ilişkin siyasi tutumları ve kararları analiz edilmektedir.

Batı Balkanlar'ın bugünkü durumu geçmişin hafızasından bağımsız olarak tartışılmamaktadır. Bu da bize AB'nin atacağı her adımın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Sürekli güç mücadelesinin verildiği bu bölgede sadece AB ve Batı Balkanlar ilişkileri değil, aynı zamanda alanda etkin olmak isteyen alternatif güçlerin varlığı da Batı Balkan ülkelerinde Avrupalılaşmanın önüne set çekmektedir.

Bu tez çerçevesinde Batı Balkanlar'ı kapsayan altı ülkeden ve farklı etnik-dinî kökenden 11 kişi ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar doğrultusunda ele aldığımız konuya, Batı Balkanlar'da yaşayan kişilerin görüşleri dahil edilerek derinlemesine analiz ile ışık tutulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Batı Balkanlar, Avrupalılaşma, Kimlik, Güvenlik, Dış Politika

ABSTRACT
**EUROPEANIZATION IN THE WESTERN BALKANS IN EUROPEAN
UNION MEMBERSHIP PROCESS: IDENTITY, SECURITY, FOREIGN
POLICY**

TEZCAN, Seda Nur

Master's Thesis, Department of International Relations

Advisor: Asst. Prof. Dr. Fatmanil DÖNER

January 2022. 171 Pages.

This research examines the reflections of Europeanization on the Western Balkan countries. On the basis of Europeanization approach, this study investigates the perception of the Western Balkans towards EU's membership criteria. Furthermore, this study also analyzes these countries' political behavior and political decisions especially on identity, security, and foreign policy with a historical perspective.

The ongoing situation of the Western Balkans cannot be discussed independently from the memory of the past. This shows us how crucial every step taken by the EU is to be. In this region where there is a constant struggle for power, not only the relations between the EU and the Western Balkans but also the alternative powers playing in the region are shaping the Europeanization of the Western Balkan countries. Within this framework of my thesis, 11 interviews were conducted with people from different countries and different ethnic-religious backgrounds in the Western Balkans. The interviews enabled us to have in-depth analysis about identity, security, and foreign policy in the Europeanization process and to analyze main discussions on these issues through the lenses of people.

Keywords: European Union, Western Balkans, Europeanization, Identity, Security, Foreign Policy

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
İMZA SAYFASI.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
HARİTALAR LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
1. Balkanlar’da Tarihi Arka Plan.....	1
2. Kapsam.....	14
3. Literatür Taraması.....	14
4. Metodoloji	17
5. Araştırma Sorusu	20
6. Tez Organizasyonu.....	20
BÖLÜM I: AVRUPALILAŞMA	22
1.1 AVRUPALILAŞMA NEDİR?.....	22
1.1.1 Avrupa Entegrasyon Süreci Üzerine Kuramlar	22
1.1.2 Avrupahlaşma Nedir ve Ne Değildir?.....	30
1.1.3 Avrupahlaşma Mekanizmaları.....	36
1.1.4 Ara Koşullar	37
1.1.5 Avrupahlaşma ve Teorik Yaklaşımlar	37
1.1.6 Avrupahlaşmanın Sonuçları.....	41
1.2 ADAY ÜLKELER İÇİN AVRUPALILAŞMA MEKANİZMALARI	43

1.2.1 Koşulluluk.....	45
1.2.2 Sosyallezyon	46
BÖLÜM II: BATI BALKANLAR VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİSİ	49
2.1 BATI BALKANLAR’IN AVRUPA BİRLİĞİ İÇİN ÖNEMİ.....	49
2.2 AVRUPA BİRLİĞİ’NİN BATI BALKANLAR’DA GENİŞLEME SÜRECİ.....	52
2.2.1 Royaumont Süreci.....	53
2.2.2 Bölgesel Yaklaşım	55
2.2.3 Güneydoğu Avrupa İstikrar Paktı	59
2.2.4 İstikrar ve Ortaklık Süreci ve İlgili Anlaşmalar	61
2.2.5 Zirveler.....	64
2.3 GENİŞLEMEDE GÜNCEL DURUM	72
BÖLÜM III: KİMLİK, GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKA	80
3.1 ENTEGRASYON VE AVRUPALILAŞMA.....	80
3.2 AVRUPALILAŞMANIN KİMLİK, GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKAYA ETKİSİ	84
3.2.1 Kimlik.....	87
3.2.2 Güvenlik.....	93
3.3.3 Dış Politika.....	105
SONUÇ	120
KAYNAKÇA.....	129
ÖZGEÇMİŞ.....	168
EK 1. MÜLAKAT SORULARI.....	169

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Mülakat Detayları.....	19
Tablo 2. Bölgesel Yaklaşım Kapsamındaki Odak Ülkelerin İlerleme Durumu	58
Tablo 3. İstikrar Paketi Çalışma Masaları	59
Tablo 4. Batı Balkan Ülkeleri İstikrar ve Ortalık Anlaşmaları Tarihleri	62
Tablo 5. Batı Balkan Ülkelerinin Aldıkları IPA Fonları	63
Tablo 6. Batı Balkan Ülkeleri Üyelik Tarihleri ve Statüleri.....	72

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. AB ve Üye Ülkeler Arasındaki İlişki: Aşağıdan Yukarı ve Yukarıdan Aşağı	30
Şekil 2. Avrupahlaşmanın Etki Alanları.....	35
Şekil 3. Koşulluluk ve Sosyalizasyon Üzerine Kavramsal Çerçeve	48

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. 1919-1992 Yılları Arasında Yugoslavya Sınırları	7
--	---

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BM: Birleşmiş Milletler

CARDS: Yeniden Yapılanma, Gelişim ve İstikrar için Toplum Yardımı (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization)

CEFTA: Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması (The Central European Free Trade Agreement)

DAEŞ: Irak ve Şam İslam Devleti

AEA: Avrupa Ekonomik Alanı

EC: Avrupa Komisyonu (European Commission)

EFTA: Avrupa Serbest Ticari Birliği (European Free Trade Association)

EPC: Avrupa Siyasi Birliği (European Political Cooperation)

EULEX: Avrupa Birliği Hukukun Üstünlüğü Misyonu (The European Union Rule of Law Mission in Kosovo)

EUFOR: Avrupa Birliği Gücü (European Union Force)

EUPM: Avrupa Birliği Polis Misyonu (European Union Police Mission in Bosnia and Herzegovina)

EUPAT: AB Polis Danışma Ekibi (EU Police Advisory Team)

EUPOL: Avrupa Birliği Polis Misyonu (European Union Police Mission)

ICYT: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia)

IPA: Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (The Instrument for Pre-accession Assistance)

KFOR: Kosova Gücü (Kosovo Force)

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

OGSP: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikaları

PHARE: Polonya ve Macaristan Ekonomi Yapılandırma Yardımı Programı (Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy)

SAA: İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (Stabilization and Association Agreement)

SAP: İstikrar ve Ortaklık Süreci (Stabilization and Association Process)

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UÇK: Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushtria Clirimtare e Kosoves)

UNMIK: Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu (United Nations Mission in Kosovo)

GİRİŞ

1. Balkanlar'da Tarihi Arka Plan

Balkan, Türkçede “sarp ve ormanlık sıradağ” anlamına gelen bir kelimedir (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, t.y.). Bölge, kelimenin kaynağı olan Bulgaristan sınırlarındaki Balkan Dağları, Romanya'daki Karpat Dağları ve Yunanistan'daki Rodop Dağları ile çevrilmiştir. Avrupa ile arasında kesin sınırlar bulunmaması nedeniyle coğrafyanın kapsadığı alan ile ilgili tartışmalar bulunmaktadır (Jezernik, 2004:1-3; Jelavich, 2018:1-2). Stratejik açıdan ise Asya, Avrupa ve Afrika'nın kesişme noktasında olan bölge ayrıca batısında Adriyatik, güneyinde Akdeniz, doğusunda Karadeniz olmak üzere üç önemli denize açılmaktadır (Özey 2013:5). Güneydoğu Avrupa olarak da adlandırılan Balkanlar; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya ve Yunanistan olmak üzere 11 ülkeden oluşmaktadır. Batı Balkanlar olarak tarif edilen bölge ise Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya ve Sırbistan'ı kapsamaktadır. Ayrıca bu bölge Batı medeniyetinin çıkış noktası olduğu iddia edilen Yunan ve Roma antik medeniyetlerine ev sahipliği yapmıştır. Antik çağlarda bölgenin ilk sahipleri bugün Arnavutların atası olarak bilinen İliryalılar, Yunanlar ve Trakyalılardır. Yine erken dönemde Slavlar da bölgeye gelerek etkin olmuşlardır (Jelavich, 2018:14; Shvili, 2021).

Bölge; Arnavut, Sırp, Hırvat, Boşnak, Roman, Türk, Yunan, Makedon, Sloven olmak üzere farklı etnik kimlikleri; ağırlıklı olarak Ortodoks Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudiler olmak üzere farklı dini grupları ve bir o kadar dil çeşitliğini içinde barındırmaktadır. Sırbistan 7 milyon, Bosna Hersek 3,8 milyon, Arnavutluk 3,1 milyon nüfusu ile Batı Balkanlar'ın en kalabalık ülkelerdir. 2,1 milyon nüfuslu Kuzey Makedonya'yı, Kosova 1,9 milyon ile takip ederken Karadağ 607,410'luk nüfusu ile Batı Balkanlar'ın en küçük ülkesidir (The World Factbook (CIA), 2021).

Balkanlar bugün nasıl hem fizikî hem de kültürel olarak Batı ile Doğu arasında kalmışsa geçmişte de sürekli olarak Doğu ve Batı arasında gidip gelmiştir. Yoğunluklu olarak Orta Çağ döneminde Hristiyanlaşan Balkanlar, Roma

İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi ile kuzey ve batısı Katolik, güney ve doğusu Ortodoks olarak ayrılmıştır. Bu bölünme, bölgede Bizans'ın gücünü bitiren Slavların bölgeyi hızlı bir şekilde istila etmesi ile olmuştur (Wachtel 2009:42-44). Orta Çağ'dan 14. yüzyıla gelene dek bugünkü haliyle Balkan devletlerinin sınırları, "Eflak, Boğdan ve Erdel'de Romanya; Orta Çağ imparatorluklarında Bulgaristan; Sırp, Hırvat ve Boşnak krallıklarında Yugoslavya; İllirya'da Arnavutluk; Bizans İmparatorluğu'nda ise Yunanistan" olarak çizilmişti (Jelavich 2018:28). Sürekli birbirleriyle savaş halinde olan devletlerin zayıflaması Osmanlı'nın fetihlerini kolaylaştırmıştır. 1354 yılında Gelibolu'nun fethi ile bölgeye gelen Osmanlı'nın hakimiyeti, 1913 yılına kadar sürmüştür. 550 yıllık bu hakimiyet boyunca Balkanlar'da tüm alanlarda Osmanlı'nın izi kalmıştır. Pax-Ottomanica (Osmanlı Barışı) ile iki yüzyıl boyunca bölgede, barış içinde çok kültürlü bir yaşam alanı oluşturulmuştur. Osmanlı'nın bulunduğu süre içindeki önemli olaylardan biri olan 1389 Kosova Savaşı, Osmanlı'nın zaferi ile sonuçlanmasına rağmen Sırp komutan Lazar'ın savaşta ve I. Murad'ın savaş sonrasında bir Sırp tarafından aynı meydana öldürülmesi Sırpların "millî bir benlik" oluşturması ve "Sırp milliyetçiliğinin" ortaya çıkmasında dönüm noktası olmuştur (Emecen 2018:68).

Osmanlı yönetimi, Balkan coğrafyasında millet sistemini uygulamaktaydı. Millet sistemi; bölgede yaşayan halkların kendi özlerini, din, dil ve kültürlerini korumalarını sağlamaktaydı. Bu sistem sayesinde bir yandan hoşgörü ortamı yaşanırken bir yandan milliyetçiliğin rahatlıkla yükselmesine neden olacak bir zemin oluşmaktaydı. Osmanlı, merkezden doğrudan yönetim yerine bölgeyi yönetecek araçlar tayin etmekteydi. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden sonra Ortodoks Patrikliği ile kurduğu ilişki doğrultusunda Balkan Hristiyanlarının yönetimi de Ortodoks Kilisesi'ne bağlanmıştır (Jelavich, 2017:187-191; Ersoy ve Hacısalıhoğlu, t.y: 7-8). Farklı bir görüş olarak Aram Andonyan, Osmanlı'nın Balkan halklarını bir arada tutulabilmesini Balkan Harbi Tarihi kitabında (1975:18) "Osmanlı egemenliğinin ceberut sertliği" ve "Osmanlı sultanlarının ağır boyunduruğu" olarak yorumlamaktadır. Yine benzer şekilde Lev Troçki, Balkan Savaşları kitabında (2013: 5) padişah yönetimini "despotizm" olarak

anlatırken Müslümanlar dahil halkın yönetimden memnuniyetsiz olduğunu ve halkların “insanlık dışı zulümlere uğradığını” iddia etmektedir.

Osmanlı’nın Balkanlar’da kurduğu istikrarlı ortam, 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyılın başları itibariyle bölgenin savaşların içine çekilmesiyle sekteye uğramıştır. Bu dönemde Erdel, Mora, Dalmaçya ve Boğdan’da başlayan savaşlar sonucunda 1699 yılında Kutsal İttifak (Avusturya, Lehistan ve Venedik) ve Rusya ile imzalanan Karlofça Barış Antlaşması Osmanlı için bir dönüm noktası olmuş ve ilk kez Batı’ya karşı toprak kaybedilmiştir (Diyanet İslam Ansiklopedisi, 2001:504; Özcan, 2001:505-507).

Bir başka dönüm noktası ise 1789’da yaşanan Fransız İhtilali sonrasında gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Napolyon’un yükselişi ve Mısır’ı işgali Osmanlı ve Fransa arasındaki dengeleri değiştirmiştir. Bu süreçte Osmanlı, 1789-1802 yıllarında bir dönem iyi ilişkiler kurduğu Fransa ve 1806 yılından 1812’ye kadar Rusya ile savaşmıştır (Jelavich 2018: 130-131). Ayrıca “Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” vurgusu ile başlayan Fransız Devrimi, Osmanlı gibi birçok milleti içinde barındıran büyük bir imparatorluk üzerinde etkisini göstermiş ve ulus-devlet düşüncesinin yayılmasına neden olmuştur. Bu düşünce etkisini 19. yüzyılda özellikle bölgede yaşayan gayrimüslimler üzerinde göstermiştir (Seten 2019). Milliyetçilik meselesinin temelinde etnik grupların bağlı oldukları dinin de etkisi olduğuna inanılmaktadır. Ortodokslar ve Katolikler arasındaki kesin ayrım, Balkan bölgesinde bugün de kendini göstermektedir. Hırvatlar ve Slovenler Katolik iken, Batı Balkanlar’da Sırp, Karadağlılar ve Makedonlar Ortodoks Kilisesi’ne bağlıdır. Yine Boşnaklar, Arnavutların bir kısmı ve Türkler; Müslümanlar olarak ayrılmışlardır (Ersoy ve Hacısalıhoğlu, t.y: 8). Osmanlı’nın bölgeyi kaybetmesi sadece yükselen milliyetçilik isyanları ile değil, merkezde ve dışarıda yaşadığı sorunlar ile de bağlantılıdır. İçeride adalet, sağlık, mali alandaki sıkıntılar; dışarıda başka devletler tarafından sürekli bölünme planları ile karşı karşıya kalması, yereldeki gücünün de zayıflamasına neden olmuştur. Merkezde yaşanan zayıflama sonucunda yerel idarecilerin gücü artmış ve farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Dönemin bu rüzgarını arkasına alarak 1804 yılında Rusya’nın desteğiyle başlayan Sırp ve devamında görülen Yunan

isyanları ile Osmanlı bölgedeki etkisini yavaş yavaş kaybederken yerini Avusturya Habsburg İmparatorluğu almıştır (Karpas 1992:29-30). Önce 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ardından Berlin Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu Sırbistan, Romanya, Karadağ topraklarından çekilirken Avusturya, Bosna Hersek'i işgal etmiştir. Yine aynı dönemde milliyetçi bir hareket olarak Arnavutlar tarafından Prizren Birliğı (1878-1881) kurulmuş ve Arnavutluk'un Arnavutlara bırakılması talep edilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı'nın bölgedeki hakimiyetini bitiren Balkan Savaşları'nın ilki 1912 yılında ilk kez Osmanlı'ya karşı ittifak kuran Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan ile yapılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu savaşta yenilince bu sefer 1913 yılında II. Balkan Savaşı müttefikler arasında çıkmıştır. Savaş, 1913'te Bükreş Antlaşması ile sonlanırken Osmanlı'dan kalan son toprak Makedonya'nın Sırbistan'a katılmasıyla hem Osmanlı hakimiyeti bitmiş hem de Sırbistan topraklarını genişletmiştir. (Jelavich, 2017:102-105; Karpas, 1992:30; Küçük, 1992; Wachtel, 2009:65). Osmanlı'nın Balkan ülkelerindeki hakimiyet süreleri şu şekildedir (Emin 2020:4);

- Makedonya 1371-1913
- Bulgaristan 1396-1878
- Arnavutluk 1468-1912
- Sırbistan 1389-1829
- Bosna 1463-1878
- Hersek 1482-1878
- Yunanistan 1456-1830
- Eflak 1476-1829
- Hırvatistan 1526-1699
- Macaristan 1526-1699

Arnavutluk, İtalya'nın da desteğini alarak Osmanlı'dan bağımsızlığını ilan etmiştir çünkü İtalya, Rusya'yı arkasına alan Sırların Adriyatik'e ilerlemesini istememiştir (Jelavich 2017:104). Böylece Balkanlar'da başlayan ulusal hareketler amacına ulaşmış ve bu uluslar I. Dünya Savaşı'ndan önce "Osmanlı boyunduruğundan"

kurtularak bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Ancak Wachtel (2009:99-100) 19. yüzyılın sonlarında gelinen noktayı şu şekilde aktarmaktadır:

“Balkan halklarının çoğunluğu, büyük güçlerin müdahalesiyle Avrupa modellerine göre yaratılan ulusal devletlerde yaşamaktaydı. Eğitimli üst sınıflar, ulusal dillerini ve kültürlerini pekiştirmiş ve ulusal bilinç aşılannmış vatandaşlar yaratma işine başlamışlardı. Balkan ülkeleri, aynı zamanda kendilerini Batı Avrupa devletlerinden ayırt eden birçok özelliği de paylaşmaktaydılar. Ulusal sınırlar ile devlet sınırları arasında uyum eksikliği bölgeye damgasını vuran bir özellikti.”

Daha II. Balkan Savaşı’nın üstünden bir sene geçmişken Avusturya Arşidükü Franz Ferdinand’ın Bosna’yı ziyareti sırasında bir Sırp tarafından öldürölmesi ile I. Dünya Savaşı patlak vermiştir. “Barut fıçısı” Balkanlar bir kez daha ateşin ortasında kalırken 1914 yılında Avusturya-Macaristan’ın Sırbistan’a savaş ilan etmesiyle başlayan süreç, Arnavutluk (Savaş döneminde Yunanistan ve İtalya tarafından ülkenin bazı bölgeleri işgal edilmiştir.) hariç Balkan ülkelerinden İtilaf Devletleri’ne taraf olanların savaşı kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca savaş sonunda Osmanlı İmparatorluğu parçalanırken Sırbistan topraklarını daha da genişletmiş; 1918 yılında Sırlar, Hırvatlar ve Slovenlerden oluşan bir krallık kurulmuş ve 1929 yılında Yugoslavya adını almıştır (Wachtel 2009:104-106). II. Dünya Savaşı’na gelene dek bölge içinde Sırlar, Hırvatlar, Slovenler ve Boşnaklar arasındaki ulusal sorunlar şiddetlenmeye devam ederken uluslararası güçlerin bir süre Balkanlar’dan çekilmesi ile bölgenin yeniden şekillenmesi *Balkanlaşma*¹ sürecinin de başlangıcı olarak görölmektedir (Jelavich, 2017:144; Wachtel, 2009:108).

1920’lerde Arnavutluk hariç Balkan ülkelerinde komünist hareketler görölmeye başlanmıştır. II. Dünya Savaşı’nın patlak verdiği 1939 yılına kadar, iki savaş arasında Almanya’da Hitler, İtalya’da Mussolini, İspanya’da General Franco gibi faşizan liderlerin yükselişi, bu ülkelere cephe alan Sovyet etkisi, tüm dünyayı sarsan 1929 yılındaki Büyük Buhran ile birlikte yeni krizlere sahne olmuştur. Bu dönemde ise Ahmet Zogu Arnavutluk’ta, Kral Alexander Yugoslavya Krallığı’nda baskı yönetimleri oluşturmuştur. Bu baskı döneminde Yugoslavya içinde ağırlığın Sırlarda olması Almanya ve İtalya’nın desteğiyle Hırvatların Ustaşa, Makedonların

¹ Balkanlaşma siyasi ve etnik olarak ayrılmayı ve parçalanmayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Robert W. Pringle, "Balkanization," <https://www.britannica.com/topic/Balkanization> [Erişim 01.02.2022].

VMRO gibi örgüt hareketlerinin de oluşmasının önünü açmıştır (Jelavich, 2017:210-213; Özçelik, 2018). Kral Alexander bir Ustaşa tarafından suikasta uğradıktan sonra yönetimi 1935 yılında Radikal Sırp Partisi lideri Milan Stojadinovic devralmıştır. 39 yılındaki istifanın hemen ardından Dragiša Cvetković ve Vlatko Maček yönetimi gelmiş ve Yugoslavya Krallığı'nda ulusal hareketlerin ibresi bu sefer Hırvatlardan yana dönmüştür. Bu süreçte Bosna Hersek paylaşılırken Boşnak, Türk ve Arnavutlardan oluşan Müslüman azınlıkların statüsü ve yönetim içindeki varlıkları belirsizliğini korumuştur. Yugoslavya'nın II. Dünya Savaşı'na girişi Almanya'nın baskısı doğrultusunda Üçlü Pakt'a imza atması ile olmuştur. Anlaşma, Sırpların tepkisini çekmiş ve bu durum 1941'de Almanya'nın Belgrad'ı bombalaması ile Yugoslavya'nın II. Dünya Savaşına dahil olarak Almanya, İtalya, Macaristan ve Bulgaristan tarafından işgal edilmesine neden olmuştur (Aruçi, 2013:575; Bora, 2018). II. Dünya Savaşı aynı zamanda Josip Broz Tito'nun Partizan hareketiyle ortaya çıkışına sahne olmuştur. Tito, Yugoslavya tarihine damga vuran lider olarak akıllarda kalacak, gidişi ile Balkanlar bir devir kapanacaktır.

II. Dünya Savaşı 1945 yılında sona ererken 60 milyon insanın ölümüne neden olmuştur. Yugoslavya, Almanya'nın dahil olduğu Mihver devletlerin (Almanya, İtalya, Japonya) yenilgiye uğraması ile önce Tito önderliğinde *Federatif Yugoslavya Halk Cumhuriyeti* olarak komünizm süreci yaşamış, Sovyetler Birliği ile iş birliği bozulunca 1948 yılında sosyalist bir yönetim biçimine geçiş yapmıştır. 1963 yılındaki anayasa ile 1991 yılında dağılana kadar *Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti* olarak kabul edilmiştir (Aruçi 2013:576). Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nin nasıl bir yapı olduğunu Tito şöyle tanımlamaktadır: “İki alfabesi, üç dili, dört dini, beş ulusu, altı cumhuriyeti olan ve yedi komşuyla çevrili, sekiz etnik azınlığın yaşadığı bir ülkenin lideriyim” (Andreychuk 2018:1).

Harita 1. 1919-1992 Yılları Arasında Yugoslavya Sınırları²

Harita 1’de görüleceği üzere özellikle II. Dünya Savaşı döneminde yaşanan ulusal çatışmaların da bir sonucu olarak Yugoslavya; herkesin kendi sınırlarına çekildiği bir yapı ile Slovenya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Sırbistan, Makedonya, Karadağ olarak altı ülkeye bölünmüş ayrıca Sırbistan içindeki iki özerk bölgeye (Kosova ve Voyvodina) ayrılmıştır. Ortodoks, Katolik ve İslam dinlerine ev sahipliği yapan Yugoslavya farklı etnik gruplar, azınlıklar ve farklı dillerle oldukça karmaşık bir yapıya sahipti. Burada bir parantez açmak gerekirse hem Yugoslavya Krallığı hem de Tito döneminde bölgedeki Müslüman Türk, Boşnak ve Arnavut kimliğine sahip kimseler, yaşanan baskılardan ötürü zaman zaman Türkiye’ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Maalesef bu karmaşık yapıda Tito dönemi Balkanlar’a beklenen huzuru getirmemiştir. Savaşın bitişi aynı zamanda Batı ile Doğu’nun ayrılması ile Soğuk Savaş döneminin başlangıcıdır. SSCB ile ilişkiler beklenildiği gibi ilerlemeyip Yugoslavya Kominform’dan ayrıldığında ne komünist sistemleri benimseyen Doğu ülkelerine ne de kapitalizmi benimseyen Batı ülkelerine yanaşmış, kendine bağımsız yol benimsemiş ve böylece Hindistan ve Mısır’ın içinde olduğu “Bağılantısızlar Hareketi” 1961 yılında resmen kurulmuştur. Bağılantısızlar “dünya siyasetinde üye devletlerin büyük güçler arasındaki mücadelelerde piyon olmalarına neden

² Poulsen, Thomas M. “Serbia,” <https://www.britannica.com/place/Serbia/Government-and-society> [Erişim 05.02.2022].

olmayacak bağımsız bir yol yaratma” hedefiyle ortaya çıkmıştır (“Non-Aligned Movement”; Özçelik, 2018).

Federasyon, içeride artan ulusalcı hareketler nedeniyle 1974 yılında anayasal bir değişikliğe gitmiş dış politika, ortak ticaret alanı gibi konuları dışarıda bırakarak cumhuriyetlere daha özerk davranabilecekleri bir alan açmıştır. Ancak bu durum da gelecek yıllarda dağılmanın önüne geçemediği gibi Sırbistan’ın Kosova ve Voyvodina üzerinde hak iddia etmesinin önünü açmıştır (Uzgel 1992:229). 1980 yılında Tito öldüğünde artık Yugoslavya’yı bir arada tutan son harç da düşmüş ve çatırdama başlamıştır. 1990’lara gelene dek Yugoslavya’da ulusalcı hareketlenmeler ve ayaklanmalar olmaya devam etmiştir. 1987 yılında Slobodan Miloseviç “Büyük Sırbistan” ideali ile Yugoslavya mirası sınırları, Sırbistan altında birleştirme hedefini ortaya koymuştur. Ancak bu durum bir birleştirmeden ziyade daha büyük ayrılıkların ve iç savaşların meydana gelmesine neden olmuştur. Dağılmaya giden süreçte önemli birkaç nedene yer verilmektedir. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve yeni dünya düzeni aslında bu şartları hazırlayan ilk neden olarak kabul edilebilir. İkincisi, tarihi süreç içinde taraflar arasında yaşanan şiddetli çatışmalar ve öteden beri gelen Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlık talepleri, buna bağlı olarak bir üst Sırp kimliğinin kabul görmemesidir. Üçüncüsü, kuzey devletleri (özellikle Hırvatistan ve Slovenya) ve güney devletleri arasındaki ekonomik dağılım adaletsizliğinden kaynaklanmaktadır. Özellikle aynı dönemde Kosova ve Voyvodina’nın özerkliklerinin ellerinden alınması ile dağılma döneminde ilk çatışmaların fitili ateşlenmiştir. Bu çok uluslu ve dağınık sistemde Yugoslavya bir çatı olarak ülkeleri bir arada tutamadığı gibi, ulusçuluğun da hiçbir şekilde önüne geçememiştir (Uzgel, 1992:231-237; Emiroğlu ve Çakır, 2008).

1980’lerden itibaren bağımsızlığını kazanmak için çeşitli çalışmalar yapan Slovenya, 25 Haziran 1991 yılında Yugoslavya Ulusal Ordusu ile arasında yaşanan kısa çatışmalardan sonra bağımsızlığını elde etmiş ve ayrıca çatışmaların durması için müdahale talep ettiği Avrupa Topluluğu’na bağımsızlığının tanınması için de başvurmuştur. Hırvatistan bir Hırvat Milliyetçi olan Franco Tudjman öncülüğünde bağımsızlığını kazanmıştır. 1990 yılından yapılan seçimleri kazandıktan sonra

Tudjman anayasayı değiştirmiş ve 1991 yılında bağımsızlık için referandum düzenlemiştir. Aynı zamanlarda Hırvatistan’da yaşayan Sırp çoğunluğunun olduğu bölge Krajina zerk Sırp Bölgesi, Yugoslavya ile birleşmek istemiştir. Yugoslavya ordusu ile bir süre yaşanan çatışmaların ardından 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir (Azarkan, 2011; “Hırvatistan’ın Kısa Tarihçesi”, 2019).

Batı Balkan lkelerinden Makedonya, 1989 yılında diğer ülkelerde olduğu gibi bağımsızlık fikrinden etkilenmiş ve bu sürece öncelikle “Makedonların ve diğer halk ve etnik grupların cumhuriyeti” adını alarak girmiştir. 1991 yılında Makedonya Cumhurbaşkanı seçilen Kiro Gligorov hem Yugoslav Birliği’nin dağılmasının getireceği sorunlardan hem de Sırp hakimiyeti altında kalmaktan çekinmiştir. Ancak dağılma sürecinin önüne geilemeyeceğinin anlaşılmasıyla 8 Eylül 1991 yılında yapılan referandumun ardından bağımsızlığını savaşsız bir biçimde kazanmıştır. II. Bölümde detaylarına değindiğimiz üzere zaman içinde Yunanistan ile hem bayrak hem de isim ile ilgili krizler yaşamıştır (Fazlagikj ve Aliju, 2020; Kodal, 2014:380-385).

şüphesiz bağımsızlık sürecinin en sancılısını Bosna Savaşı ile Bosna Hersek yaşamıştır. Bosna’nın durumu diğer ülkelerden biraz daha farklıdır. Hırvat, Sırp ve Karadağlı komşularının arasında Müslüman kimliği taşıması önemli özelliklerinden biri olmuştur. 1939 Cvetkovi-Maek planına dayanarak Sırplarla birlikte Hırvatların da üzerinde hak iddia ettiği Bosna’da Tito’nun iktidardaki ilk yıllardan itibaren bile Müslüman Boşnakların kendilerini “Müslüman Sırp” ya da “Müslüman Hırvatlar” olarak tanımlamaları gerekmektedir. Ancak Bosna Hersek’in ilk Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç bağımsızlık sürecinde Bosna’nın “hem Müslüman hem Sırp hem de Hırvat” olduğunu ifade etmiştir. Dağılma döneminde Makedonya ile aynı kaygıları taşıyan Bosna, gelecek olan Sırp baskısından dolayı 1991 yılında bağımsızlık fikrini hayata geçirmiştir. Ayrıca bağımsız devletlerin içinde olduğu Yugoslav birliğinin de korunmasından yanaydı.

Bosna’nın bağımsızlığı 1992 yılında Avrupa Topluluğu ve Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir (İzzetbegoviç 2003:6-9; 2007:12,33-35). Bağımsızlık kararından hiç memnun olmayan Sırp lar, 1992’de Bosna’ya savaş açmıştır ve sadece

Srebrenitsa katliamında resmi rakamlara göre, 7.000 ila 8.000 kişinin öldürüldüğü bu korkunç savaş, 1995 yılındaki Dayton Antlaşması ile son bulmuştur. Uluslararası toplum ise savaş sürecindeki tavrından ve sessizliğinden ötürü kötü bir sınav vermiştir³ (Emiroğlu ve Çakır, 2008:102-104; “Facts About Srebrenica”, t.y.).

Çok geçmeden benzer bir süreç Kosova’da baş göstermiştir. 1974’te Yugoslavya çatısı altında özerklikleri genişleyen Kosova’da Miloseviç döneminde bu özerkliğin kaldırılmasıyla Kosova ve Sırbistan arasındaki çatışmalar şiddetlenmiştir. Yine 1989 yılında Kosova Savaşı’ndan tam 600 yıl sonra Miloseviç tarafından Gazimestan’da Sırlara yapılan konuşma taraflar arasındaki tansiyonu daha da yükseltmiştir. 1990 yılında Sırbistan, Kosova’daki meclisi dağıttıktan sonra 1991 yılında Kosova’da gerçekleşen referandumdan bağımsızlık kararı çıkmıştır. 1992 yılında ise Kosova’da ılımlı siyaseti ile bilinen İbrahim Rugova başkan seçilmiştir. 1990’dan 1998 yılına kadar Kosova’nın bağımsızlığını alamaması, yer yer yaşanan çatışmalar, Sırbistan’ın sert müdahaleleri ve Rugova’nın “pasif” siyaseti, 1997’de Adem Jashari öncülüğünde Kosova Kurtuluş Ordusu’nun (Ushtria Clirimtare e Kosoves / UÇK) kurulmasının önünü açmıştır. Bir yandan UÇK’nın silahlı mücadelesi bir yandan Miloseviç’in sivil halka yönelik saldırıları ancak 1999 yılında NATO müdahalesi ile durdurulmuştur. Kosova esas olarak bağımsızlığını 2008 yılında kazanmıştır (Aruçi, 2002:220; Macura, 2016:115; Ülger, 2016:46-48).

Yugoslavya’nın dağılmasının ardından Karadağ, Sırbistan ile Federasyon’un içinde en uzun kalan ve bağımsızlığını kansasız biçimde kazanan bir diğer ülkedir. Aslında 1878’de bağımsızlığını kazanan Karadağ, 1918 yılında yeniden Sırbistan ile birleşmiştir. Bu bağımsızlık dönemi ayrıca bir Karadağlı kimliğinin varlığının

³ BM’ye bağlı UNPROFOR güçlerinin Saraybosna’dan çekilmesi savaşı daha da şiddetlendirmiştir. Aynı zamanda Yugoslavya’ya uygulanan silah ambargosunun tek taraflı olduğu eleştirileri gelmiş, Aliya İzzetbegoviç 1993 yılında BM Güvenlik Konseyi’nde yaptığı konuşmada ambargo kararını gözden geçirmelerini istemiş ve “Ya bizleri koruyun ya da kendimizi korumamız için bize izin verin” diyerek durumu ifade etmiştir. AB ise yapılacak ekonomik ya da diplomatik müdahale konusunda görüş ayrılığına düşmüş ve yaptıkları diplomatik müdahaleler zayıf kalmıştır (İzzetbegoviç, 2007:79; Emiroğlu ve Çakır, 2008:102-105). Bosna Savaşı ile ilgili bakınız: Aliya İzzetbegoviç, *Tarihe Tanıklığım* (2003), *Köle Olmayacağız* (2007), *Konuşmalar* (2005); Greenberg Research, *People On War Country Report Bosnia-Herzegovina* (1999).

tartışılmasına sebep olmuştur. Kendilerini aynı zamanda Sırp görmekle birlikte bölgede 1980'lerden itibaren başlayan "Sırplaştırma" politikası ayrılık fikirlerinin canlanmasına da neden olmuştur. Özellikle 2000'li yıllarda Miloseviç'in gücünü kaybetmesinin ardından Karadağ'daki bağımsızlık isteğini artırmıştır. Milo Đukanović 2001 yılında başa geldikten sonra Sırbistan'dan ayrılma süreci hız kazanmıştır. 2006 yılında gerçekleşen referandumda çıkan yüzde 55'lik "Evet" oyunun ardından Karadağ bağımsızlığını ilan etmiştir (Ekinci, 2014:13-14; Fowkes, 2002:131; Jelavich, 2017:132; Moacanin, 2001:385).

Arnavutluk, 1920 yılında bağımsızlığını yeniden kazandıktan sonra Yugoslavya'nın da desteğiyle Cumhurbaşkanı seçilen Ahmet Zogu yönetimi, ülkede 1939 yılına kadar kalmıştır. Zogu'nun yönetimi süresince İtalya ile yaptığı anlaşmalar, 1939 yılında İtalya ve Almanya'nın 1944 yılına kadar Arnavutluk'u işgali ile sonuçlanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Arnavutluk'ta Enver Hoca dönemi başlamıştır. Katı ve oldukça izole bir komünizm izleyen Hoca yönetimi, ülkede derin izler bırakmıştır. Bu katı yönetim, 1985 yılında Hoca'nın ölümüne kadar sürmüştür. Arkasından gelen Ramiz Alia döneminde başlayan protestolar karşılık bulmuş ve 1990 yılında kendi içinde çoğulculuğa izin verilirken bir yandan da dış dünyaya açılmıştır. Başlarda Yugoslavya ile birlikte hareket eden Hoca, Yugoslavya'nın Arnavutluk'u ekonomik olarak "sömürdüğü" iddiası ile 1948'den itibaren ilişkileri kesmiş ve SSCB'ye yaklaşmıştır. Varşova Paktı'na⁴ da katılan Arnavutluk, iç siyasetinde "Stalinist" bir yol izlemiştir. Tito ile SSCB yakınlaşması, Çin'in sahaya çıkışı ve Sovyetler Birliği ile uyumsuzluğu; Arnavutluk'un bir başka müttefik bulmasına neden olmuştur. 1961'de SSCB ile ilişkiler koparken Çin'e yaklaşan Arnavutluk, 68 yılında Varşova Paktı'ndan çekilmiştir. Mao'nun ölümünden sonra Çin'in kapitalist dünya ile iletişime geçmesi sonucunda Arnavutluk 1978 yılında burayla da tüm ilişkilerini tamamen koparmıştır (Bilge, 1991:387; Jelavich, 2017:353-412; Waal, 2005:5-8).

⁴ Varşova Paktı, SSCB öncülüğünde 7 Doğu Bloku ülkesinin bir araya gelerek oluşturduğu ve 1955 yılında imzalanan Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Antlaşması'dır. NATO karşısında konumlanan Pakt, 1991 yılında dağılmıştır (Embel 2019:1).

Yukarıdaki tarihsel süreçten de görüleceği üzere Batı Balkanlar'ın baskın bir unsuru olarak Sırbistan'ın kendini Yugoslavya'nın devamı olarak görmesi ve Miloseviç'in "Büyük Sırbistan" ideali ile bu süreçte bağımsızlık kararı alan ülkelere savaş açması bugün gelinen noktayı da özetlemektedir. Sırbistan'daki uzun Miloseviç devri, 2000 yılında "Buldozer Devrimi" adı verilen protestolar sonucunda kansız bir şekilde sona ermiştir. Sırbistan Miloseviç'in arkasından Cumhurbaşkanı Vojislav Kostunica ve 2003 yılındaki suikastına kadar reformist Başbakan Zoran Djindjić ile yola devam etmiştir. 2001 yılında Lahey Savaş Suçları Mahkemesi'nde Bosna'daki savaş suçlarından yargılanmak üzere tutuklanan Miloseviç, davalar devam ederken 2006'da hücresinde ölü bulunmuştur (Barlovac, 2010; Hacısalihoglu, 2009: 124; "Timeline: The Political Career", 2006).

Yugoslavya'nın çöküşü ve Arnavutluk'un değişimi önlenemez bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Tito'nun "özyönetimci sosyalizm" modeli, Hoca'nın "Stalinist" yönetimine göre daha özgür bir yapıda olsa bile Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeni, Berlin Duvarı'nın yıkılması ile başlayan süreçle birlikte iç dinamikler de bu dönüşümü hızlandırmıştır. Aliya İzzetbegović (2003:72) Yugoslavya'nın yıkılış sürecini iki nedene bağlamaktadır; ilki kapitalizmin gerisinde kalan "sosyalist ekonomi", ikincisi ise bölgenin diğer unsurlarına alan açmayan "Sırp hegemonyası"dır. Ayrıca Yugoslavya'nın dağılmasına sebebiyet veren ulusçuluk meselesinin kendine özgü oluşu da ayrı bir neden olarak görülmektedir. Uzgel buradaki etnik temelli milliyetçilik meselesini SSCB'den farklı olarak merkezi bir otoriteye karşı oluşan bir milliyetçilik değil, Yugoslavya'nın kendi federal yapısından kaynaklanan bir durum olarak tanımlamaktadır (1992:241). Balkan kimliğinin şekillendiği iki alan ise Todorova tarafından "dil ve din" olarak açıklanmaktadır (2009:164). Özellikle 1980 sonrasında ortaya çıkan etnik temelli çatışmaların Yugoslavya'nın kötü ekonomik koşullarına bağlı olduğu ve ekonomik nedenlerin "Yugoslav kimliğinin zayıflamasında" önemli bir yeri olduğuna da vurgu yapılmaktadır (Çağlar 2018:82).

Geçmişte bölgeye hâkim olma, günümüzde ise üyelik vesilesiyle Balkanlar ve Avrupa arasındaki temas neredeyse kesintisiz olarak bugünlere kadar gelmiştir.

Osmanlı'nın hâkim olduğu 17. ve 18. yüzyıllarda Balkanlar Avrupa için “çok az bilinen” bir bölge olarak tarif edilmektedir. Dolayısıyla Batı'nın sadece Balkanlar'a değil çok uzun yıllar Doğu'ya bakış açısı bir “öteki”den daha fazla olmamıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde Batı, Balkan Türklerini halen “Avrupa'daki Asyalı barbarlar” olarak tarif etmektedir (Jezernik 2004:4,253). Nitekim Bosna Savaşı sırasında Hırvat liderinin kendini Avrupa'nın hamisi kabul ederek “Müslümanları Avrupalılaştırma” görevini üstlenmesi ya da son dönemde Macar lideri Orban'ın Bosna Müslümanlarının Avrupa'ya nasıl entegre edileceği (Kovacs 2021) konusundaki “endişesini” dile getirmesi geçmişte olduğu gibi bugün de belirli kesimlerin bakış açılarında bir değişim bulunmadığını göstermektedir.

Soğuk Savaş sonrası dönem, dünyada hem güvenlik anlayışını hem de ekonomik algıları değiştirmiştir. Komünist Doğu Bloku'nun çöküşü, çoğulcu ve kapitalist Batı'nın hegemonyasını getirmiştir. Dolayısıyla “kendi kaderlerini tayin hakkı isteyen” Balkanlar, sadece yeni devlet oluşumları ile değil, ekonomik olarak da yeni bir düzene geçmenin sancılarını çekmiştir. Tarih boyunca Balkanları daima “arka bahçesi” olarak gören Avrupa, Osmanlı ile güç savaşı verdiği bu bölgeye Soğuk Savaş zamanı komünizm etkisinden ötürü temkinli yaklaşmış, sonrasında ekonomik ve siyasi açılımlarla bölge sorunlarında devreye girerek Avrupalılaştırma anlayışı ile ülkelerin yeniden inşa süreçleriyle ilgili bir misyon edinmiştir. Şimdi de Batı Balkanlar'a evdeki yabancı gibi davranmaktadır. Bu yabancıyı ne dışarı koyabilmekte ne de ona kalıcı bir yer göstermektedir.

Jezernik (2004:291-295) Balkanların Osmanlı idaresinden bağımsızlıklarını kazandıklarında nihayet *Balkanlaştıklarını* belirtmekte, özellikle mimaride ve modada geçmişin izlerini silip Avrupalılaştırma serüvenlerinin başladığına değinmektedir. O günden bugüne gerek ekonomik gerek politik çıkarlarla hareket ederek gelineen noktada özellikle son 20 yılda Batı Balkanlar için AB'ye entegrasyon birincil hedef haline gelmiştir. AB, dağılan Yugoslavya'nın ardından geriye kalan ülkeler için yeni bir çehre oluşturma fırsatıydı. AB'nin Doğu Avrupa'ya genişlemesinin Batı Balkanlar'ı arkasından sürüklemesi ve bu ülkelerin Birliğe girmek için çaba harcamaları sürecin kaçınılmaz bir sonucu olarak görülebilir. Ne

yazık ki bir yandan Batı Balkanlar’da yaşanan istikrarsızlık ve krizler Avrupa için tehdit oluştururken diğer yandan “Bütünleşmiş bir Avrupa” ideali ve entegrasyon sürecinin neredeyse durma aşamasına gelmesi söz konusudur. Ayrıca kimliksel duruşu bu kadar baskın olan toplumların AB entegrasyonunun getireceği değişim ve dönüşümleri ne kadarıyla benimseyeceği ise başlı başına bir tartışma konusu olarak önümüzde durmaktadır.

2. Kapsam

Bu çalışmada, Batı Balkanlar’ın AB üyelik süreci Avrupalılaşma yaklaşımı üzerinden incelenecektir. Tezde, Avrupa bütünleşme teorilerinden Avrupalılaşma sürecine, Batı Balkanlar ve AB ilişkilerinin gelişimine ve tüm bu süreçlerin Avrupalılaşma ile kimlik, güvenlik ve dış politika bağlamında incelenmesine odaklanılmaktadır. Ele alınacak bu üç başlık Batı Balkanlar’da yaşayan kişilerle gerçekleştirilmiş görüşmeler üzerinden şekillenecektir. Yukarıda Balkanlar’ın genel tarihinin ele alınması çalışma boyunca Batı Balkanlar’ın geldiği sürece ışık tutması açısından önem arz etmektedir. AB ve Batı Balkanlar arasındaki ilişkinin gelişimine ve güncel meselelere tezin takip eden bölümlerinde değinilmektedir.

3. Literatür Taraması

II. Dünya Savaşı sonrasında AB’nin Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak ilk temellerinin atılması ile birlikte 1990’lara kadar entegrasyon federalizm, işlevselcilik, yeni işlevselcilik, işlemselcilik, hükümetarasıcılık, liberal-hükümetarasıcılık, çok düzeyli yönetim, sosyal inşacılık çerçevesinde tartışılmaktadır (Mitrany, 1948; Haas ve Dinan, 2004; Ladrech, 1994; Rosamond, 2000; Burgess, 2009; Spinelli ve Rossi, 2013). AB’nin üye ülkelere ve aday ülkelere Avrupalılaşma yaklaşımı “aşağıdan yukarı” ve “yukarıdan aşağı” şeklinde olmak üzere iki biçimde ortaya koyulmuştur ve bu yaklaşımlarla birlikte Avrupalılaşma çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır (Olsen, 2002; Börzel, 2003; Radaelli, 2004; Sedelmeier ve Schimmelfennig, 2005; Börzel ve Risse, 2009; Sedelmeier, 2011; Balkır ve Soyaltın, 2018; Bandov ve Kolman, 2018). Avrupalılaşmanın kabul edilen ilk tanımlarından birine Ladrech (1994:69) yer vermiş ve Avrupalılaşmayı “Avrupa

Topluluğu politik ve ekonomik dinamikleri, ulusal politikaların ve politika yapmanın örgütsel mantığının bir parçası olana kadar politikaların yönünü ve şeklini yeniden yönlendirilen kademeli süreç” olarak tanımlamıştır. Ancak kısaca Avrupalılaşmanın ne olduğunu anlamak istersek bu; “Devletlerin AB kurallarını benimsediği bir süreç” olarak tarif edilmektedir (Sedelmeier ve Schimmelfennig, 2005:7).

1990’lar Avrupalılaşma tartışmalarının yeni kurumsalcılık çatısı altında rasyonalist kurumsalcılık, sosyolojik kurumsalcılık ve tarihsel kurumsalcılık olmak üzere üç ayrı şekilde ele alındığı dönem olmuştur (March ve Olsen, 1984; Koelble, 1995; Hall ve Taylor, 1996; Featherstone ve Papadimitriou, 2008; Graziano ve Vink, 2013; Moravcsik ve Schimmelfennig, 2019). Avrupalılaşma meselesinin yeni kurumsalcılık üzerinden tartışmalara dahil edilmesinin nedeni, AB’nin söylemleri, kurumları ve politikalarının ulusal düzeyde değişime yol açmasındandır (Graziano ve Vink, 2013). Sosyal bilimlerde pek çok alanı ilgilendiren yeni kurumsalcılık ile kurumların insan davranışları üzerinde belirleyici olduğu ve kurumların oyuncular arasında güç dağılımı yaparak karar verme sürecinde aktörlerin hedef ve tercihlerini ve sürecin sonuçlarını belirlediği düşünülmektedir (March ve Olsen, 1984; Koelble, 1995).

Avrupalılaşma çatısı altında AB’nin aday ülkelere yaklaşımı “koşulluluk ve sosyalizasyon” üzerinden incelenmektedir (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004; Eylemer, 2010; Börzel ve Risse, 2011; Barbulescu ve Troncota, 2013). AB’nin Batı Balkanlar’a ekonomik ve politik olarak genişlemesi genel olarak fayda-çıkar temelinde “koşulluluk” ile ele alınmaktadır (Jano, 2008; Vachudova, 2014; Zöpel, 2018). Genişleme süreci öncelikle bölgesel açılımlar ve anlaşmalar ile gerçekleşmiştir (EUR-Lex, 1997; Stability Pact for South-Eastern Europe, t.y.; Progress on the Stability Pact for South-Eastern Europe, 2002; Stabilisation and Association Process, t.y). Tüm bu açılım ve anlaşmalarla birlikte AB ve Batı Balkanlar arasında gerçekleştirilen zirveler önemli bir yer tutmaktadır (European Commission Zagreb Summit, 2000; EU-Western Balkans Summit Thessaloniki, 2003; Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans, 2017; The Berlin Process, t.y; Sofia Declaration, 2018; Zagreb Declaration, 2020).

Üyelik süreci doğrultusunda altı Batı Balkan ülkesinin genişleme kriterlerine dair durumları her sene Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan raporlar ile takip edilmektedir. Bu çalışmada 2020 raporları yer almaktadır (European Commission Albania Report, 2020; European Commission Bosnia and Herzegovina Report, 2020; European Commission North Macedonia Report, 2020; European Commission Kosovo Report, 2020; European Commission Montenegro Report, 2020; European Commission Serbia Report, 2020). AB ve Batı Balkan ülkelerinin her birinin AB ile resmi düzeydeki ilişkilerini anlamak ve güncel olarak ilerlemelerini takip etmek açısından AB raporları kaynak olarak önemli bir yer tutmaktadır.

Avrupalılaştırmanın Batı Balkanlar üzerindeki etkisi incelendiğinde kimlik konusunun ayrı bir yeri olduğu görülmektedir (Subotic, 2011; Keil, 2013; Eriksen, 2015). Batı Balkanlar kadar Avrupa kimliğinin oluşumu ve sınırları tartışmalarına da yer verilmektedir (Jacobs ve Maier, 1998; Çilingir, 2007; Fligstein, 2009; Checkel ve Katzenstein 2009; Declaration on European Identity, 1973/2013). Tarafların birbirlerine karşı duruşu, yükselen etnik milliyetçiliğin süreci nasıl etkilediği cevap aranan konular arasındadır (İzzetbegović, 2003; 2005; Kut, 2005; Progonati, 2020). Müslüman kimliğinin AB içinde kabul görmeyeceği görüşü de bulunmaktadır. Bu da dini kimlik ile AB üyeliği arasında yeni tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (İzzetbegović, 2003; 2005; Cami, 2014; Lika, 2020). Kimlik ve AB çekişmesinin en net görülebileceği ülkeler arasında Sırbistan bulunmaktadır (Obradović ve Sheehy-Skeffington, 2020). Ayrıca Yugoslavya dağıldıktan sonra ortaya çıkan “Büyük Sırbistan” ve “Büyük Arnavutluk” gibi idealler kimileri için canlılığını korumaya devam etmektedir (Lukic, 1994; Karcic, 2021).

Kimlik konusu ile birlikte Yugoslavya ve SSCB’nin yıkılmasının ardından güvenlik ve dış politika algıları değişmiş, değişen algılar ulusal kimliğin belirlenmesine de yol açmış ve AB ortak güvenlik çalışmalarına kurumsal kimlik kazandırılmıştır (EUR-Lex, 1998; Rieker, 2006; Treaty of Lisbon, 2007; Sarı-Ertem 2021). Özellikle Batı Balkanlar için güvenlik meselesinde NATO’nun önemli bir yeri bulunmakta ve NATO ile kurulacak iş birlikleri AB tarafından önemsenmektedir (“Peace support operations”, 2019; Progonati, 2020; NATO Üyeleri, 2021).

Ortak güvenlik çalışmalarının beraberinde AB tarafından dış politikada da ortak hareket etmenin temelleri atılmıştır (Davignon Report, 2013; Report on European Political Cooperation, 1981/2013; European Political Cooperation, 2016). Üyelik beklemeden yorulan Batı Balkanlar dış politika kararlarında her daim AB'den yana tavır almadıkları gibi bölge üstünde etkin olmak isteyen alternatif güçlere de yer açılmaktadır; Çin, Rusya (Antonenko, 2007; Bechev, 2017; Tonchev, 2017; Andreychuk, 2018); ABD (European and US Policies in the Balkans, 2004; Morelli, 2018; McManamon, 2021); Türkiye (Güneydoğu Avrupa İş Birliği Süreci, t.y; Güzeldere, 2021) Körfez (Burg ve Shoup, 1999; Domazeti, 2018) bu güçler arasındadır.

Literatürde, üye devletler olarak Güneydoğu Avrupa ve aday ülkeler olarak Batı Balkanlar özelinde AB'ye ilişkin çalışmalar ve Avrupalılaşma üzerinden yapılan değerlendirmeler süreklilik arz etmektedir. Bu çalışma, AB ve Batı Balkan ilişkileri açısından halihazırda gündemde olan ve kimlik, güvenlik ve dış politika açısından da hareketlilik arz eden bir alana eğilmektedir. Bu kapsamda, tarafların bulunduğu nokta itibarıyla, tezin güncel ve toparlayıcı bir araştırma olarak literatüre katkı sunması beklenmektedir. Bu araştırma esnasında, literatürde var olan kaynaklardan yararlanmakla birlikte Batı Balkan ülkelerinde gerek yerinde ziyaretlerle yüz yüze gerekse çevrim içi olarak farklı arka planlara sahip insanlarla yapılan mülakatlar çerçevesinde hazırlanmasının Avrupalılaşma ve AB meselesinde bakış açılarının ve bölgeye etkilerinin anlaşılmasında önemli olduğu düşünülmektedir.

4. Metodoloji

Tezimizde; AB, Avrupalılaşma ve Batı Balkanlar'ı inceleyen Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış kitaplar, makaleler, akademik çalışmalar, güncel raporlar, bölgeye ilişkin haberler, akademik görüş ve beyanlardan yararlanılmıştır. Nitel araştırma ile oluşturulan bu tezde veri toplama tekniği olarak mülakat kullanılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın ana gövdesi, Batı Balkanlar'da altı ülkeden farklı etnik gruplardan özellikle akademisyen, sivil toplum ve araştırmacılardan oluşan farklı meslek grupları ile gerçekleştirdiğimiz mülakatlardan oluşmaktadır. Mülakat yarı-

yapılandırılmış olarak kurgulanmıştır. Mülakatlarda entegrasyon, Avrupalılaşma, alternatif güçler, AB kimliği, güvenlik sorunu, AB'ye uyum gibi başlıklarda geniş kapsamda bölgeye ilişkin sorular olmakla birlikte mülakatlar her ülkenin dinamiğine uygun sorularla zenginleştirilmiştir. Mülakatlardan elde edilen verilerin aktarımında betimsel analizden yararlanılmıştır. Ek 1'de yer alan sorular konuşmanın seyrine ve katılımcının ülkesine göre ayrıştırılarak sorulmuştur. Makedonya'daki mülakatlar yerinde yüz yüze yapılmış olup geri kalan kısmı İstanbul'da yüz yüze ya da pandemi şartları dolayısıyla çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Aşağıda Tablo 1'de yer alan 1'i kadın ve 10'nu erkek olmak üzere toplam 11 kişi ile mülakat yapılmıştır. Katılımcılardan ikisi (50 yaş üstü) dışında yaş aralıkları 20 ile 50 arasındadır. Mülakatlara ilişkin detaylar aşağıda verilmektedir. Söz konusu mülakatlarda bölgedeki etnik farklılıklar göz önünde bulundurularak çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Tez içinde mülakat yapılan kişilerin gerçek isimlerine yer verilmeyip görüşler, "Mülakat 1, Mülakat 2" şeklinde kodlanarak paylaşılmaktadır. Kullanılan kodlama ülkelerin alfabetik sıralamasına göre yapılmıştır. Görüşler paylaşılırken parantez içinde kişinin ülkesi, uyruğu ve görüşme tarihine yer verilmektedir.

Tablo 1. Mülakat Detayları

NO	ÜLKE	UYRUK	KİŞİ	UNVAN	GÖRÜŞME TARİHİ	GÖRÜŞME YERİ VE BİÇİMİ
1	Arnavutluk	Arnavut	Mülakat 1	STK Temsilcilik Çalışanı-Dış Ticaret	07.03.21	İstanbul-Arnavutluk /Çevrim içi
2	Arnavutluk	Türk	Mülakat 2	STK Temsilcisi	05.03.21	İstanbul/Yüzyüze
3	Bosna Hersek	Boşnak	Mülakat 3	Akademisyen-Şair	15.03.21	İstanbul-Bosna Hersek/Çevrim içi
4	Kosova	Arnavut	Mülakat 4	Araştırmacı-Doktora Öğrencisi	28.09.21	İstanbul/Yüzyüze
5	Makedonya	Türk	Mülakat 5	Araştırmacı	16.07.21	İstanbul/Yüzyüze
6	Makedonya	Türk	Mülakat 6	Akademisyen (İlahiyatçı)-STK Başkanı	15.11.19	Üsküp/Yüzyüze
7	Makedonya	Arnavut	Mülakat 7	Bakanlık Müsteşarı	13.11.19	Üsküp/Yüzyüze
8	Makedonya	Arnavut	Mülakat 8	Akademisyen	11.11.19	Üsküp/Yüzyüze
9	Makedonya	Makedon	Mülakat 9	Akademisyen (Sosyolog)	11.11.19	Üsküp/Yüzyüze
10	Makedonya	Arnavut	Mülakat 10	Akademisyen	11.11.19	Üsküp/Yüzyüze
11	Sırbistan-Karadağ	Sırp	Mülakat 11	Akademisyen (Tarihçi)-Doktora Öğrencisi	02.11.21	İstanbul-Karadağ/Çevrim içi

Yüz yüze yapılan mülakatlarda ses kayıt cihazı ve çevrim içi mülakatlarda görüşme aracı olan uygulamanın kayıt alma özelliği kullanılmıştır. Mülakatlar öncesinde kişilerin rızası alınmış ve mülakat sırasında görüşmenin kayda alındığı ve yüksek lisans tezinde yer verileceği belirtilerek etik prosedürlere riayet edilmiştir. Yapılan tüm mülakatlar transkripsiyon işlemine tabi tutulmuştur. İlgili ses, görüntü ve transkripsiyon kayıtları yalnızca araştırma amaçlı saklanacaktır. Kişilerin konuya yaklaşımlarının daha iyi anlaşılması açısından tez içinde doğrudan alıntılarla görüşlerine yer verilmektedir.

2019 yılında gerçekleştirilen mülakatlar sonrasında 2020 yılında Covid-19 pandemisinin getirdiği sosyal-psikolojik olumsuz şartlardan ötürü mülakatlara 2021 yılı itibariyle devam edilebilmiştir. Görüşme yapılan kişilere kartopu yönetimiyle

bölgedeki çeşitli referanslar ve kişisel bağlantılar aracılığıyla ulaşılmıştır. AB'ye ilişkin toplumsal bakış açısını ölçmek için katılımcılar bürokrasiden ya da politikacılardan değil, Tablo 1'de yer verilen toplumun nabzını tutabilecek meslek gruplarından seçilmiştir. Geniş bir ölçekte Batı Balkanlar'daki tüm ülkelerle ve tüm etnik kimliklerle çalışılamaması, mülakat sorularına verilen cevaplarda ilgili kişilerin yaşadıkları ülkenin bölgedeki durumu, AB ile ilişkileri, etnik kimlikleri ve konuyla ilgili bireysel bakış açılarının olması mülakatların sınırlılığı olarak düşünülmektedir. Mülakatlarda etnik çeşitliliği artırmak amacıyla Sırbistan ve Karadağ'dan daha fazla kişi ile görüşme yapılabilme amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuş ancak geri dönüş alınamamıştır. Benzer şekilde kadın katılımcılara daha fazla yer verilmek istenmiş ancak görüşülmek istenen katılımcılar tarafından ya mülakat kabul edilmemiş ya da kişiye ulaşılamamıştır.

5. Araştırma Sorusu

Çalışmada, AB üyelik süreci doğrultusunda Batı Balkanlar'da Avrupalılaşmanın gerçekleşip gerçekleşmediği sorusu yer almaktadır. Çalışmanın özellikle kimlik, güvenlik ve dış politika gibi ülkelerin kritik alanlarına temas eden noktaları üzerinden şekillendirildiği ifade edilebilir. Bu noktada önümüze AB ve Batı Balkanlar ilişkisi açısından cevaplanması gereken bazı kritik sorular çıkmakta ve tez kapsamında bu sorulara cevap aranmaktadır;

- Batı Balkanlar'da Avrupalılaşma mümkün mü?
- Batı Balkanlar'da kimlik meselesi Avrupalılaşmaya izin verir mi?
- AB üyeliği Batı Balkanlar'a ne kazandırır?
- Avrupalılaşmanın kimlik, güvenlik ve dış politikaya etkisi nedir?

6. Tez Organizasyonu

Tez, üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde öncelikle Batı Balkanlar ve AB ilişkilerine dayandırılan Avrupalılaşma kavramı başlı başına anlatılmaktadır. Avrupalılaşma kavramının temelini daha iyi anlaşılabilmesi için geçmişten günümüze Avrupa entegrasyonu kuramlarına değinilirken,

Avrupalılaşmanın ne olup ne olmadığına da bakılmaktadır. Ayrıca Avrupalılaşmanın üye ÷lkeler ve aday ÷lkeler üzerindeki mekanizmalarının ve ara koşullarının neler olduğu, hangi teorik yaklaşımlara dayandırıldığı ve özellikle aday ÷lkeler üzerinde uygulanacak mekanizmaların hangi şartlar doğrultusunda meydana geldiği üzerinde durulmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde ise Batı Balkanlar ve AB ilişkileri ana başlığı altında Batı Balkanlar'ın üyelik sürecinin AB için neden önemli olduğu sorusuna cevap aranırken AB'nin genişleme süreci doğrultusunda Batı Balkanlar ile ilişkilerinin ne şekilde ilerlediği üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda AB'nin bölgeye olan çeşitli açılımları, yaklaşım süreçleri, paktlar, ikili anlaşmalar, önemli zirveler ve üyelik sürecinin kesintiye uğramasına neden olan önemli olaylardan bahsedilmektedir. Bu bölümde son olarak AB 2020 raporları çerçevesinde Avrupalılaşmaya giden süreçte 6 Batı Balkan ÷lkesinin genişlemeye ilişkin güncel durumları anlatılmaktadır.

Son bölüm ise Avrupalılaşma yaklaşımı ile kimlik, güvenlik ve dış politika ana başlıkları altında gerçekteşirilen m÷lakatlar üzerinden şekillenmektedir. Entegrasyon ve Avrupalılaşma süreci arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılırken kişilerin bu kavrama bakış açılarına yer verilmektedir. Avrupalılaşma meselesinin Batı Balkan ÷lkelerinde kimlik, güvenlik ve dış politikaya etkisinin ne şekilde olduğu ya da olmadığı ve AB dışındaki alternatif güçlerin Batı Balkanlar'ın üzerindeki etkisi yine m÷lakatlarda alınan cevaplar üzerinden aktarılmaktadır. Bu bölümün ağırlığını Avrupalılaşma ile birlikte kimlik konusu oluşturmaktadır.

BÖLÜM I: AVRUPALILAŞMA

1.1 AVRUPALILAŞMA NEDİR?

1.1.1 Avrupa Entegrasyon Süreci Üzerine Kuramlar

Birliğin hikayesi İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından 1950 yılında Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın kurucuları oldukları Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulması ile başlamaktadır. Topluluk, aynı ülkeler tarafından 'Ortak Pazar' amacıyla 1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu adını almıştır. Ekonomik bir topluluk olarak kurulan AB, 1970'lerde başlayan ilk genişleme ve zamanla diğer ülkelerin de katılımı ile siyasi bir birliğe dönüşmüştür ("History of the EU", t.y.). 1973 yılında Danimarka, İrlanda, Birleşik Krallık⁵, 1981 yılında Yunanistan, 1995 yılında Avusturya, Finlandiya, İsveç, 2004 yılında Kıbrıs Rum Kesimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya, 2007 yılında Bulgaristan, Romanya ve son olarak 2013 yılında Hırvatistan'ın katılımı ile bugün 27 üyeye ulaşmıştır. Batı Balkan ülkelerinden Arnavutluk, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan aday ülkeyken, Bosna Hersek ve Kosova potansiyel adaylar arasında yer almaktadır (Munter 2021).

AB'nin entegrasyon süreci, üye ve aday ülkeler üzerindeki ekonomik, politik ve kültürel etkileri farklı teori ve kuramlar üzerinden tartışılmaktadır. Avrupa bütünleşmesine federalizm, işlevselcilik, yeni işlevselcilik, işlemselcilik, hükümetarasıcılık, liberal-hükümetarasıcılık, çok düzeyli yönetim, sosyal inşacılık gibi çeşitli kuramlar üzerinden yaklaşımlar geliştirilmiştir (Akgül Açıkmeşe, 2004; Balkır ve Soyaltın, 2018:21-28; Börzel ve Risse, 2009:1; Grünhut, 2017:159-162; Ladrech, 1994:70; Oduncu, 2019:16-23).

AB'nin kurucularından olan İtalyan politikacı Altiero Spinelli ("Altiero Spinelli", t.y.) ve Avrupa Ekonomik Birliği Komisyonu ilk başkanı Walter Hallstein (Lehmann ve Salm, 2019:2) federalist (*federalism*) yaklaşımın öncüleri arasındadır. 1941

⁵ Birleşik Krallık, 30 Ocak 2020 tarihi itibarıyla AB üyeliğinden ayrılmıştır.

yılında yayınlanan Ventotene Manifestosun'da Spinelli, Avrupa'da savaşlar sürerken askeri güce sahip olmayan Milletler Cemiyeti'ne bir eleştiri getirmiş ve savaş süresince tarafsızlık olamayacağını, tüm bu ayrışmalardan kurtulmak için yeni bir “Özgür ve Birleşik Avrupa Hareketini” (Spinelli ve Rossi, 2013:8) uluslar üstü bir Avrupa federasyonunun kurulmasını önermiştir. Taylor (akt. Rosamond, 2000:24) federal bütünleşmeyi şu şekilde tarif etmektedir: “Federalist entegrasyon süreci, federal düzeyde bütünü yönetimi ve bölgesel ya da yerel düzeyde parçaların yönetimi olmak üzere iki düzeyde yönetim (ayrı ve koordineli) kurulmasını gerektirir.” Avrupa bütünleşmesine federalist teorinin bakış açısı -bildiğimiz anlamda bir federal devlet anlayışından farklı olarak- uluslarüstü bir yönetim biçimi geliştirmek ve devletin doğasında var olan çatışmanın önüne geçmektir (Rosamond, 2000:27; Burgess, 2009:25). Bu kapsamda Avrupa'nın bütünleşmesi bir “birleşme” değil farklılığa ve çeşitliliğe dayanan bir “birlik” olarak açıklanmaktadır (Albert Ven Dicey akt. Burgess, 2009:28).

Burgess, federalizmi Monnet'in ve Spinelli'nin bakış açısından ayrı olarak değerlendirmektedir. Monnet'in federalizm anlayışında politik ve ekonomik olarak doğal bir süreçten ve adım adım bütünleşik bir Avrupa'dan bahsedilirken Spinelli olabildiğince hızlı bir şekilde bütünleşen federal Avrupa'dan söz etmektedir (Hayrapetyan 2020:2). Monnet'in bakış açısında bütünleşme ekonomik olarak yavaş yavaş başlayarak politik alana genişleyecekti. Spinelli ise savaş sonrası olmasından da kaynaklı olarak bir anayasa ile daha tepeden siyasi kurumlar üstünden bir federal Avrupa modeli ortaya koymuştur. Ayrıca Burgess (2009:40-41) Avrupa'nın genişlemesini federal bakış açısından değerlendirirken farklılık ve çeşitliliğe dayanan bu birliğin genişleme sürecinde, yeni katılımcıların bu ahengi bozmaması ve adaptasyonu için geniş kapsamlı bir reformun ve “AB'nin politika kapasitesini ve uygulamasını geliştirmenin” öneminden bahsetmektedir. Genişleme hızına bağlı olarak 2007 yılında AB'nin karar alma mekanizması ile ilgili bir reform olarak

hayata geçirilmek istenen Lizbon Antlaşması⁶ Fransa ve Hollanda tarafından onaylanmamıştır. İki yıl sonunda Almanya'nın dönem başkanlığında antlaşma yeniden gündeme getirilmiş ve bazı maddelerde değişikliğe gidilerek kabul edilmiştir ("Lizbon Antlaşması", t.y). Son kertede AB'nin geldiği nokta hem Monnet'i hem de Spinelli'yi haklı çıkardığı şeklindedir. Monnet'in anlayışına uygun şekilde başlayan bütünleşmenin Lizbon Antlaşması ile Spinelli'nin dediği noktaya geldiği görülebilmektedir. Yine de federalizm açısından AB'ye bakarken buradaki birliğin Monnet'in bakış açısı ile daha işlevsel bir birlik olduğu fikri akılda tutulmalıdır.

İşlevselciliğin (*Functionalism*) öncüsü ise David Mitrany'dir. Romanya doğumlu olan Mitrany'nin işlevsel yaklaşım ve Güneydoğu Avrupa üzerine çalışmalarının birbirini beslediği düşünülmektedir. Kuramın temel aldığı yönetimin, mutlak devlet temelli bir yönetim olmadığı, Güneydoğu Avrupa'daki deneyimlerinden hareketle "devlet temelli olmayan yönetim biçimleri" konusunda kendisini çalışmaya sevk etmiştir (Ashworth 2005:219). Aynı zamanda işlevselciliğin de federalizm gibi savaş sonrasında ortaya çıkışı Mitrany'in düşüncelerini şekillendirmiş, kuram zamanın getirdiklerinden de ilham alarak çatışmayı çözümlemek üzere kurumların şekillenmesi üzerine inşa edilmiştir (Rosamond 2000:31-32). Mitrany, işlevselcilik kuramı ile sadece Avrupa'ya değil dünyada uluslararası sisteme bir alternatif getirmektedir.

İşlevselcilikte görevin; kurumun biçimini, kapsamını ve amacını belirlediğine inanılmaktadır (Niemann ve Schmitter, 2009:46). Mitrany, *The Functional Approach of World Organization* başlıklı yazısında federalizm ile ilgili eksikleri dile getirmiştir. Federalizmin birleştirici ama aynı zamanda sınırlayıcı olduğuna, üyelerin katılım konusunda özgür kaldığı Birleşmiş Milletler gibi örgütlerin kendi içinde ekonomik ve sosyal eylem planlarını geliştirdiğine ama bununla ilgili baskı iradesine sahip olmadığına değinmektedir. Yine aynı şekilde Avrupa Federasyonu çatısı altında birleşme için açık bir irade beyanı olmadığını, ülkelerin farklı siyasi

⁶Lizbon Antlaşması ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız: Eeva Pavy, "The Treaty of Lisbon," <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon> [Erişim 10.02.2022].

gruplaşmalara karşı federasyona çağrıldıklarını ifade etmektedir (1948:351-352). Tüm bunlara karşın işlevselcilik; insanın, zamanın ve ihtiyaçların değişim hızına bağlı olarak uluslararası kuruluşların biçim olarak esnek ve görev odaklı, faaliyet alanına göre düzenlenmesini öngörmektedir (Mercan, 2011:70; Rosamond, 2000:34-35).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hem Amerika hem de Rusya'ya karşı ekonomik ve politik anlamda durabilmek adına bölgesel birliğin uluslararası barış için gerekli olduğu dile getirilmektedir (Mitrany 1961:43). Ashworth (2005:207) Mitrany'nin işlevsel yönetim biçimini şu şekilde açıklamaktadır:

“Mitrany'nin işlevsel yaklaşım temeli bir güvenlik sistemi olarak devletin artık kendi kendine yeterli bir toplumsal yaşamı barındıramayacağı argümanıydı. İnsan toplumu artık temelde küresel olduğundan, devletlere dayalı güvenlik sistemi, insan sosyal ilişkilerinin koruyucusu değil, tehdidiydi. Devlet sistemine federal birlik alternatifinin hem örgütlenmesi zordu hem de yalnızca devlet güvenliği sorununu daha geniş bir ölçekte tekrarlama eğilimindeydi.”

Nihayetinde, klasik işlevsel kuram çatısı altında devletlerin bir şekilde yetkilerini üst bir kuruma devrederek, daha fonksiyonel kurumların çatısı altında küresel barışın geleceğine ve korunacağına inanılmaktaydı.

1960'lı yıllarda temelleri federalizm ve işlevselciliğe dayanan yeni-işlevselcilik (*Neo-Functionalism*) Ernst Haas tarafından geliştirilmiştir. Yeni-işlevselciliğin, işlevselcilik ile benzeşen yanı, uluslararası iş birliğinin kurulmasının barış ve güveni tesis edeceği yönündeki liberal yaklaşımdır. Yeni-işlevselciliğin entegrasyonla ilgili temel varsayımları arasında entegrasyonun bir süreç olarak görülmesi, bölgesel entegrasyonun uluslarüstü çeşitli ve değişken aktörlerle nitelenmesi, kararların tercihleri değiştirme kapasitesine sahip rasyonel ve çıkarıcı aktörler tarafından alınması bulunmaktadır (Bergmann ve Niemann, 2015:6).

Haas, *The Uniting of Europe* kitabı ile bütünleşme çalışmalarına önemli bir katkı sunmuştur. Kitabında federalizmin kültürel olarak Batı'yı birleştireceği savını eleştirerek bu şekilde ortak bir “Avrupa Hareketi” oluşturulamadığını ancak işlevselci bir bakış açısı ile altı ülkenin -Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika

ve Lüksemburg- pratik sebepler doğrultusunda ekonomik entegrasyonda birleştiği ve uluslarüstü kurumları bu amaçla kullandığını belirtmektedir (Haas ve Dinan, 2004: xviii-xix). İşlevselcilikten farklı olarak entegrasyonun merkezinde aktör olarak devlet değil, çıkar grupları bulunmaktadır. Ayrıca Haas “spill-over” bir anlamda yayılma kavramını kullanmaktadır (Arı 2013:355-357). İşlevsel, politik ve geliştirilmiş olmak üzere üç çeşit yayılma bulunmaktadır. Ekonomik alanda başlayan entegrasyon sürecinin siyasal alana taşınması ve aksi halde işlevsiz olma durumundan dolayı işlevsel yayılma olarak adlandırılmaktadır. Politik yayılma; ortaya çıkan sorunların çözümüne ilişkin olarak elitlerin kendi devletlerinden ziyade uluslarüstü kurumlara yönelmeleri haline ortaya çıkmaktadır. Ayrıca elitler kendi çıkarlarını da gözetmektedir. Uluslarüstü kurumların zamanla edindikleri kimlik ortak çıkarlarının da devreye girmesi ile daha fazla entegrasyona teşvik etmektedir. Bu durumda işlevsel ve politik yayılma geliştirilmiş yayılmanın meydana gelmesine neden olmaktadır (Kaya ve diğerleri, 2011:14; Macmillan, 2008:39-41).

İşlemselcilik (*Transactionalism*) yaklaşımında diğer teorilerin aksine bütünleşme, bir üst kuruma değil, “sosyal seviyede iletişime” dayalıdır. Kuramın öncüsü Karl Deutsch’a göre devletler arasında güvenli bir ilişki söz konusu olduğunda “sosyal ve politik entegrasyon” meydana gelecektir. Yaşanacak iletişim ve etkileşim doğrultusunda sosyal entegrasyon ve sonuçta savaşa ihtimalinin ortadan kalktığı “güvenli toplumlar” oluşmaktadır. İkinci aşamada ise gerekli olan sosyal temel oluştuğunda politik entegrasyonun ortaya çıkacağını iddia etmektedir (Eilstrup-Sangiovanni 2006:29-32).

Hükümetler-arasıcılık (*Intergovernmentalism*), yeni-işlevselciliğe eleştiri ile doğan bir akımdır. Akımın öncüsü Stanley Hoffman, yeni-işlevselciliğin aksine ekonomik entegrasyonun ancak düşük siyaset ile olabileceğini, politik entegrasyonun yüksek siyasetin bir ürünü olduğu görüşündedir. Bu teoriye göre ana aktör olan devletin uluslarüstü kurumlarda da yüksek politikayı ilgilendiren alanlarda (dış politika gibi) karar alınırken bu çıkarların etki alanında olacağıdır. Ana aktörü devleti belirlemesinden ötürü realizme dayanmaktadır (Dede, 2012:9; “Intergovernmentalism & Liberal Intergovernmentalism”, t.y). Bu yaklaşıma sebep

olarak 1960'lı yıllarda Fransız Lider Charles de Gaulle'ün İngiltere'ye karşı milliyetçi tutumu gösterilmektedir (Rosamond 2000:75). 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile ekonomik ve parasal birliğin oluştuğunu, AB'de üye devletlerin yetkilerini ulusal çıkarlarının üstünde bir üst kuruma devretmesi sonucunda hükümetarasıcılık kuramı da Andrew Moravcsik öncülüğünde liberal hükümetarasıcılık olarak yeni bir boyut kazanmıştır. Liberal hükümetarasıcılık (*Liberal-Intergovernmentalism*) kuramında, devlet önemli bir aktör olmasına rağmen yerel düzeyde bireylerin ve baskı gruplarının etkisine yer vermektedir (Akgül Açıkmeşe, 2004:19). Devletlerin entegrasyon ile ilgili duruşlarının rasyonel tercihler ile belirlendiğinin altı çizilmektedir. Makro ekonomik tercihler ilk sırada yer alırken jeopolitik endişelerin ve ideolojinin de ikinci sırada önemli olduğuna vurgu yapılmaktadır (Moravcsik ve Schimmelfennig, 2019:67).

Avrupa bütünleşmesinde rasyonel tercihli kuramlardan bir diğeri de çok düzeyli yönetişimdir (*Multi-Level Governance*). Çok düzeyli yönetişim modeli iç ve dış siyaset arasındaki ayrımı reddeder. Burada da aktör olarak ulus devlet önemini korurken çok düzeyli yönetişim modelini diğerlerinden ayıran nokta, ulus altı aktörlerin sadece ulusal düzeyde değil, uluslararası düzeyde etkili olduğu görüşüdür. Tüm bu aktörler AB'nin karar alma ve politika yapma sürecine dahildir. Çok düzeyli yönetişim modelinde yetki dağılımı noktasında bir iç içe geçmişlik söz konusudur. Ayrıca bir noktada analizinin temel noktasına “politikalarından ziyade bireysel hükümetleri ve kurumları” koyması ile federalizm ile benzeştirilirken “ulusal hükümetlerin iç politika ile uluslararası ilişkiler arasındaki tek bağlantı noktası” olmadığı da vurgulanmaktadır (Bache, 2005:5; Hooghe, Marks ve Marks, 2001:3-4,28; Mercan, 2011:75; Rosamond, 2000:111).

Rasyonel tercihli kuramlardan farklı olarak sosyal inşacılık, çıkarların toplumsal olarak inşa edildiğini savunur. Sosyal inşacılık (*Social constructivism*) kavramını 1989 yılında yayınladığı *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations* kitabıyla literatüre taşıyan ilk isim ABD'li akademisyen Nicholas Onuf'tır (Demirtaş 2015:169). Ancak disiplinin yükselişe geçmesini sağlayan isim ise Alexander Wendt'tir. Sosyal inşacılığa göre aktörlerin kimlik ve

çıkarları toplumsal olarak inşa edilmekte ve bunlar da çıkarları ve dış politikayı belirlemektedir (Arı 2013:501-502). Sosyal inşacılık bütünleşme tartışmalarını devlet merkezli bakış açısından alıp aktörlerin paylaşılan inanç ve değerleri, sosyal etkileşim süreçlerine taşımaktadır (Rosamond 2000:173-174). Aktörlerin çıkar ve kimlikleri sabit değildir ve aktörler tarafından kurulup ve şekillenmektedir. Realistlerin, davranışların sabit olduğu varsayımları Fransa ve Almanya'nın uzun yıllar savaştıktan sonra nasıl birlik kurduklarını açıklamaya yetmemektedir (Viotti ve Kauppi, 2017:40). Sosyal inşacılıkta uluslararası yapılar hem maddi hem de sosyal unsurlardan oluşmaktadır. Bu teorinin en büyük katkılarından biri kimliğin ve kültürel dinamiklerin yapıları oluşturmadaki etkisine dikkat çekmesidir. Ayrıca toplum dinamiklerinin sabit olmadığı fikrinden hareketle Avrupalılaşma ve toplum ilişkisine bu teori çatısı altında yer verilmektedir. Avrupalılaşma ve toplum kavramına bakıldığında bu iç içe geçmiş ilişki biçiminde Avrupalılaşma süreci toplumdaki değişim ve dönüşüm ile açıklanırken, toplum da Avrupalılaşma ile değişip dönüşmektedir (Delanty ve Rumford, 2005: 2-7).

Geçmişten günümüze Avrupa'nın bir çatı altında bir araya gelişini tartışan bütünleşme teorilerine değindik. Her bir teori bir diğerinin eksikliği ya da günün ihtiyaçları, kurumların değişim ve dönüşümleri doğrultusunda hasıl olmuştur. Avrupa bütünleşmesinin federalizm üzerinden tartışıldığı dönemlerde gelen eleştirilerden biri teorinin esnek ve sınırlarının belirsiz oluşudur. Ayrıca federalizmin kendi içinden gelen bir tartışma konusu ise gerçek bir federal bütünleşmenin sadece devletlerin değil halkların da bütünleşmesi ile gerçekleşeceğine olan inançtır (Arısoy, 2010:1202). Benzer şekilde William Livingston federalizmi “anayasaların değil toplumların bir işlevi” olarak açıklamaktadır (Galligan 2006: 265).

İşlevselcilik ve yeni-işlevselcilik birbirine benzer olarak çıkışlarından on yıl sonrasına kadar siyasi olarak bütünleşik bir Avrupa fikrini barındırdı. Ancak Avrupa o dönem için işlevciliğin öngördüğü noktaya gelemedi. Charles de Gaulle'ün milliyetçi tutumu sadece dış tehditlerin birleştirici olmaya yetmediğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Avrupa toplumunu entegrasyon süreciyle eş zamanlı olarak dönüştüren büyük gelişmelerin işlevcilik tarafından ihmal edildiği de yaklaşımın

eksik bıraktığı noktalardan biri olduğu düşünülmektedir (Haas ve Dinan, 2004: xiv-xv).

Yine federalizm ve işlevselcilik gibi erken dönem entegrasyon teorilerinden biri işlemselcilik diğerlerinin aksine ulus devletin entegrasyona engel olmayacağı ve güvenilir toplumlar aracılığıyla uluslararası çatışmanın önüne geçilebileceği inancındaydı (Rosamond 2000:46). Kull (2016:14) yukarıda bahsedilen üç erken dönem entegrasyon teorisinin farkını; federalizmin entegrasyonun nihai sonucuyla, işlevselciliğin entegrasyonun süreciyle ve işlemselciliğin uluslararası toplum inşası ile açıklamaktadır. En nihayetinde aralarındaki temel benzerlik ise barışı korumak ve devletler arasında savaştan uzak durmaktır.

Liberal hükümetler-arasıcılığa göre entegrasyon, yayılma ile değil ancak “yakınsak çıkarlar” aracılığı ile gerçekleşebilmektedir (Scheidt 2011:10). Ayrıca işlevselcilik ve yeni-işlevciliğin aksine hükümetler-arasıcılık ve devamında liberal hükümetler-arasıcılık entegrasyonda devletin ana aktör olduğu realist yaklaşımlardır (Kull 2016:16). Liberal hükümetler-arasıcılık kuramını yeni-işlevselcilik ile yakınlaştıran nokta ise aktör olarak sadece devlete değil ulusal çıkar gruplarına da yer verilmesidir. Liberal hükümetler-arasıcılık ile federalizm üzerine bir değerlendirme yaparak Moravcsik’e eleştiri getiren Burgess (2009:35-36), Moravcsik’in federalizmi işlevselciliğin çatısı altından çıkarmakla beraber liberal hükümetler-arasıcılığın modern AB’yi tanımlarken ekonomik, politik, sosyal tüm yapılarıyla birlikte neden ve nasıl bugünkü federal formuna kavuştuğunu açıklamakta başarısız olduğu konusunda eleştirisini yapmaktadır.

İlk dönem entegrasyon teorilerinden farklı olarak sosyal inşacılık, devletlerin niçin bütünleştiğine değil entegrasyonun nasıl gerçekleştiğine, entegrasyonun sonuçlarına değil AB politik süreçlerine odaklanmaktadır. Risse (2004:151) sosyal inşacılığın,

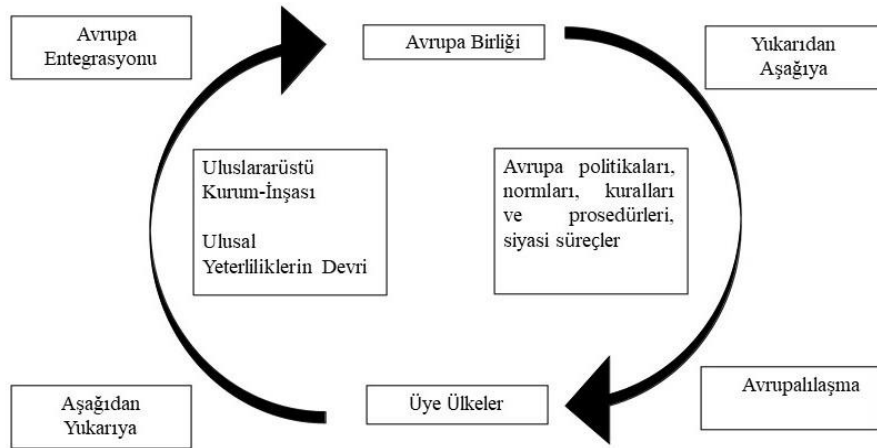
“Avrupalılaşıma ve Avrupa’nın devlet olmaya etkisi ile ilgili daha derin bir anlamaya imkân sağlaması, Avrupa hukuku, kuralları ve politikalarının kurucu etkilerinin incelenmesi ve Avrupa’nın ve AB’nin nasıl söylemsel olarak kurulduğu, aktörlerin Avrupa entegrasyonun anlamını nasıl kavradığı ve Avrupa’nın kamusal alanını nasıl geliştirdiğini”

anlamayı sağlayan alana yaptığı belli başlı katkılarının önemine yer vermektedir.

Federalizmden-sosyal inşacılığa kadar burada yer verdiğimiz belli başlı bütünleşme kuramları erken dönemde Avrupa bütünleşmesini farklı açılardan anlamamıza yardımcı olurken bir yandan da geçmişten günümüze AB'ye üyelik sürecinin Avrupalılaşma çerçevesinden açıklanabilmesinde yol gösterici olmuştur.

1.1.2 Avrupalılaşma Nedir ve Ne Değildir?

AB ile üye ülkeler arasındaki ilişkiyi açıklama çabaları, AB'nin “genişleme” ve “derinleşme” politikaları ile aday ülkelere nasıl bir yaklaşım geliştirdiği üzerinde durulmasını sağlamıştır (“Avrupa Birliği'nin Genişlemesi”, 2000). AB ve üye ülkeler arasındaki ilişkiyi açıklarken Avrupalılaşma konusunda temelde yukarıdan aşağıya (*top-down*) ve aşağıdan yukarıya (*bottom-up*) olmak üzere iki ayrı yaklaşım biçimi benimsenmektedir. Şekil 1'de görüleceği üzere AB'nin çeşitli politikalar ve süreçlerle üye ülkeler üzerinde etkisini gösterdiği nokta yukarıdan aşağıya bir biçimde ilerlerken üye ülkelerin Avrupa politikalarına ve Avrupa düzeyindeki etkisine odaklanması aşağıdan yukarı yaklaşım ile meydana gelmektedir (Radaelli, 2004:4-5; Börzel ve Risse, 2009:10; Balkır ve Soyaltın, 2018:33).

Şekil 1. AB ve Üye Ülkeler Arasındaki İlişki: Aşağıdan Yukarı ve Yukarıdan Aşağı⁷

⁷ Börzel, Tanja. (2003). *How the European Union Interacts with its Member States*, Reihe Politikwissenschaft Political Science Series. s.2.

AB ve üye ülkeler arasındaki ilişki öncelikle “aşağıdan yukarıya” yaklaşımı ile incelenmiştir. Aşağıdan yukarı yaklaşım, uluslarüstü kurum inşası ve yapılanma sürecini içermektedir (Samur 2008:380). Bu noktada aşağıdan yukarı yaklaşımda karar alma ve uygulama sürecinde AB ve üye ülkeler arasında karşılıklı bir ilişki biçimi söz konusudur. Bir yandan AB üye devletleri etkilerken diğer bir yandan ulusal düzeydeki aktörler kendi çıkarları doğrultusunda AB’ye karar alınması için baskı oluştururlar. Bu durumda ulusal politikaların AB düzeyine taşınması ve ulusal düzeyde de üye devletlerin, alınan kararların sonuçlarıyla yüzleşmeleri kolay olmakta ve uygulama aşamasında sıkıntı yaşanmamaktadır. (Börzel, 2003:19; Balkır ve Soyaltın, 2018:47-48).

Yukarıdan aşağı yaklaşımda Avrupalılaşma “bağımsız” ve “açıklayıcı” (Bandov ve Kolman, 2018: 137) bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, ulusal düzeyde Avrupa politikaları, normları, kuralları ve prosedürlerine uyum sağlanarak değişime gidilmesini içermektedir (Zatezalo 2007:18). Aşağıdan yukarıya yaklaşımının aksine devletler kendi tercihlerini AB düzeyine taşıyamazlar. Üye olmayan devletler için direkt bir baskı söz konusudur ve ülkeler pasif alıcı durumundadır. Böylece güç asimetrisi ortaya çıkmaktadır (Hang, 2011:139; Sedelmeier, 2011:6). Bu noktada taraflar arasındaki “uyum derecesi” (*goodness of fit*) ulusal düzeyde kurumsal yapı, politik araçlar ve siyaset (*polity, policies and politics*) (Börzel 2003:4) üstündeki değişiklikleri etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Flers ve Müller, 2010:4; Hang, 2011:139; Yazgan, 2012:128). Uyum derecesi AB’den gelen baskı düzeyini belirlemektedir. Bu kısım Ara Koşullar başlığı altında açıklanmıştır. Tezimiz ise genel olarak Avrupalılaşmanın “yukarıdan aşağı” yaklaşım biçimi ile ele alınmış ve AB’nin aday ülkeler üzerindeki etkisine odaklanmıştır.

Yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı yaklaşımlarının yanı sıra “çok yönlü süreç” veya “yatay yaklaşım” olarak adlandırılan üçüncü bir yaklaşım biçimi üzerinde durulmaktadır (Bandov ve Kolman, 2018:139; Hang, 2011:143). Burada, Avrupalılaşma yalnızca “dikey” süreçleri değil, “yatay” süreçleri de içermektedir. AB’nin devletler arasında oluşturduğu “iletişim, rekabet ya da iş birliği alanı” aktörler arasında fikir, güç ve politika paylaşılmasına ve sonucunda “yatay

transferler”in ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Hang, 2011:144; Radaelli, 2004:5).

Avrupa entegrasyonu çalışmalarının neden Avrupalılaşmaya evirildiği sorusuna Graziano ve Vink (2013) AB’nin gücünün genişlemesi ile yerel düzeyde göçmenlik, sosyal ve dış politika gibi çeşitli politikaların yeniden gözden geçirilmesi ve yeni düzene ayak uydurma gerekliliği şeklinde cevap vermektedir. Radaelli’ye (2004:2) göre Avrupalılaşma çalışmalarının en önemli noktası “uluslararası politikanın yerelde etkisinin anlaşılması ve analiz edilmesi, iç politika modellerinde uluslararası yönetişimin nasıl içselleştirileceği ve aktör ile değişim arasındaki ilişkiye” yeni bir bakış açısı getirmesidir.

1970’lerde ilk nesil ve 1990’larda ikinci nesil olmak üzere Avrupalılaşma kavramı üzerinde çalışmalar ikiye ayrılmaktadır. İlk nesil çalışmalar; Avrupa’nın ulusal düzeydeki etkisine, kurumlara ve kamu politikalarına odaklanmaktadır. İkinci nesil çalışmalar ise “Avrupalılaşma” kavramı üzerinden siyasi süreçlere, gayri resmî kurumlara, çıkarlara, inançlar, değer ve fikirlere daha fazla yer vermektedir (Bache, 2005:4-5; Bandov ve Kolman, 2018:136; Olsen 2002: 932).

Avrupalılaşma kavramının kabul edilen ilk tanımı, 1994 yılında Robert Ladrech tarafından yapılmıştır (Balkır ve Soyaltın, 2018:43; Graziano ve Vink, 2013:37). Ladrech, Avrupalılaşmayı “*Avrupa Topluluğu politik ve ekonomik dinamikleri, ulusal politikaların ve politika yapmanın örgütsel mantığının bir parçası olana kadar politikaların yönünü ve şeklini yeniden yönlendirilen kademeli süreç*” olarak tanımlamıştır (1994:69).

Graziano ve Vink (2013:37)’in kendi tanımları ise Avrupalılaşmanın “Avrupa bölgesel entegrasyonuna yerel adaptasyon” süreci olduğu yönündedir. En yalın haliyle de “devletlerin AB kurallarını benimsediği bir süreç” şeklinde açıklanmaktadır (Schimmelfennig ve Sedelmeier 2005). Daha geniş kapsamlı tanımlara bakmak gerekirse Avrupalılaşma çalışmalarında sıkça ismine rastlanan Radaelli (2004:3) şöyle tanımlamaktadır:

“Avrupalılaşma, ilk olarak AB’nin politika sürecinde tanımlanan ve konsolide edilen daha sonrasında ulusal söylemlerin, kimliklerin, politik yapıların ve kamu

politikalarının bu mantığa dahil edildiği; resmi ve resmi olmayan kuralların, prosedürlerin, politik paradigmaların, tarzların “bir şeyleri yapmanın yollarının”, paylaşılan inanç ve normların a)inşa etme, b)yayılma ve c)kurumsallaşma süreçlerini içerir.”

Olsen (2002: 923-924), Avrupalılaşmanın beş ayrı olası kullanımına odaklanmıştır:

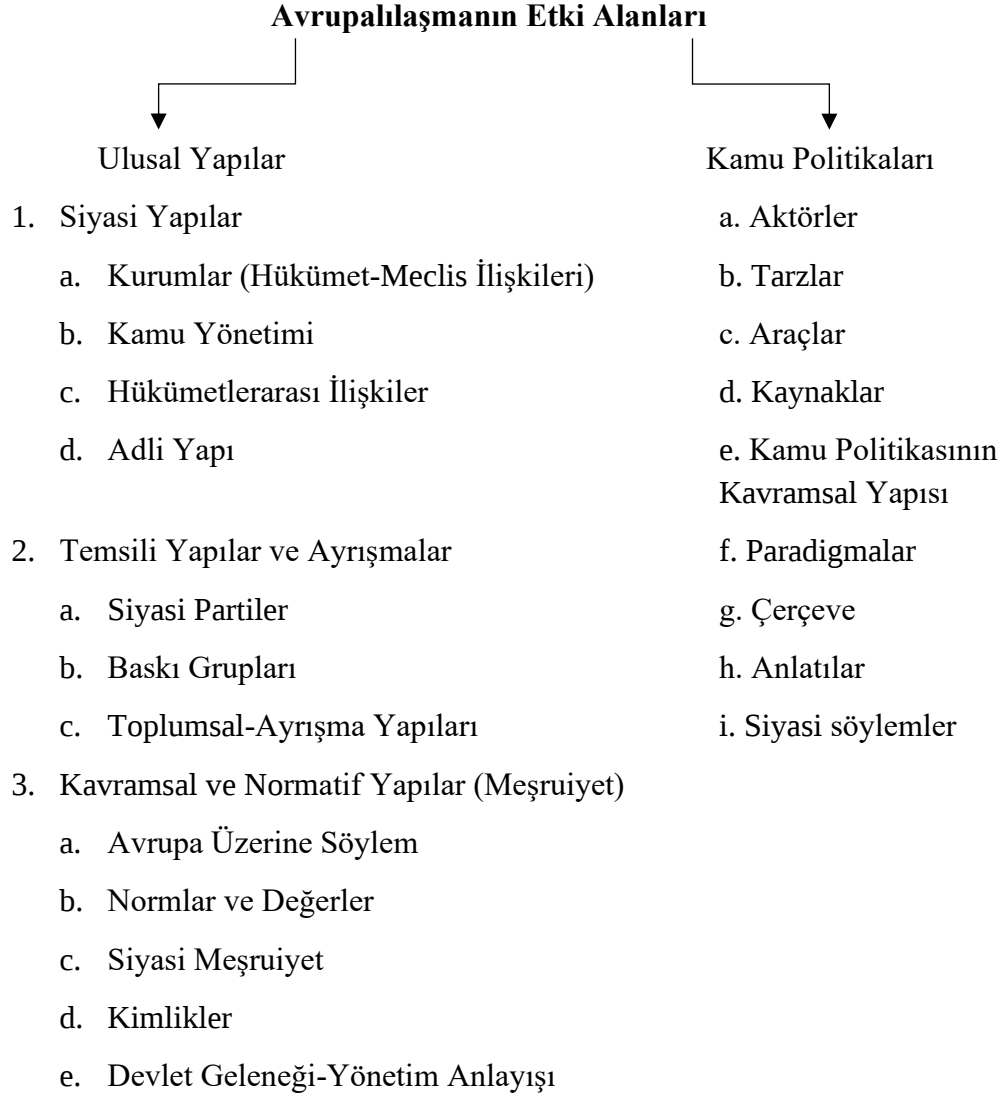
- Dış sınırlarda değişim,
- Avrupa düzeyinde kurumların gelişimi,
- Ulusal yönetim sistemlerine merkezi nüfuz etme,
- Siyasi organizasyon tarzlarının ihracı,
- Siyasi bir birleşme projesi.

Ayrıca Olsen, farklı isimlerin bakış açılarıyla Avrupalılaşmanın tarihsel olarak Avrupa bölgesinin dışında dünyanın geri kalanında Avrupa’ya dair din, dil, gelenek, kimlik, politika ve hatta yeme içme alışkanlıkları ve bir yaşam tarzının yayılması olarak anlaşıldığını dile getirmektedir (2002: 937).

Konuya başka bir bakış açısı getiren Featherstone ve Papadimitriou (2008:1) ise Avrupalılaşma kavramı ile AB’nin kendi kapasitesini ispatladığının altını çizmektedir. Burada sadece AB yasalar ve yükümlülükler ile yerelde etki yaratmakla kalmayıp, ulusal hükümetler AB’nin gündemini etkilemekte ve her iki tarafın da birbirlerinin siyaset ve ekonomisini şekillendirdiği çift taraflı bir baskı ve akış ortaya çıkmaktadır.

Yazında, Avrupalılaşmanın ne olduğu kadar sıklıkla ne olmadığı üzerinde de durulmaktadır. Çünkü halen Avrupalılaşma için ortak bir tanımdan söz edilememektedir. Bu açıdan benzer özellikler gösterse de Avrupalılaşmayı yakınsama (*convergence*), uyumlulaştırma (*harmonization*) ve politik entegrasyon (*political integration*) ile karıştırmamak gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Yakınsama, entegrasyonun bir sonucu; uyumlulaştırma, bir hedef; sonuç olarak ise politik entegrasyon belli dinamiklerin yerel düzeyde meydana gelmesidir (Balkır ve Soyaltın, 2018:42; Graziano ve Vink, 2013:37; Radaelli, 2004:14). Yakınsama, benzer yapıya sahip ülkelerin Avrupalılaşma politikalarına benzer stratejilerle cevap

vermesidir. Uyumlulaştırma, yine aynı şekilde ulusal yasaların AB'nin talepleri doğrultusunda uyumlu hale getirilmesidir. Son olarak ise şüphesiz politik entegrasyon olmadan Avrupalılaşma olamazdı. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta Avrupalılaşmanın Avrupa uyum sürecinde ulusal kurumların rolü gibi daha spesifik sorulara alan açmasıdır (Radaelli 2000:6). Avrupalılaşmanın ne olduğu ve ne olmadığı tartışmaları ile beraber etki alanının ne olduğu da tartışmaya açılmıştır. Kamu politikalarının özellikle AB bağlamında siyasi sistemin bir çıktısı olmadığını belirten Radaelli (2000:8) her ikisini de birbirinden ayırarak kamu politikalarının ulusal mekanizma üzerindeki etkisine değinmiştir. Aşağıda şekil-2'de Avrupalılaşmanın üye ölkeler üzerindeki etki alanları incelenmektedir. Avrupalılaşmanın araştırma alanımız olan Batı Balkanlar ölkeleri üzerinde de aynı etki alanlarına sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Şekil 2. Avrupalılaşmanın Etki Alanları⁸

⁸ Radaelli, Claudio M. (2000). *Whither Europeanization? Concept stretching and substantive change*. European Intergration Online Papers. Cilt:4. Sayı:8. s.2.

1.1.3 Avrupalılaşma Mekanizmaları

Avrupalılaşma belli mekanizmalarla değişime yol açmaktadır. Bandov ve Kolman (2018:138), yukarıdan aşağı yaklaşım başlığı altında Knill ve Lehmkuhl'un (1999) üç Avrupalılaşma mekanizmasına değinmektedir: pozitif entegrasyon (*positive integration*), negatif entegrasyon (*negative integration*) ve çerçeveleme (*framing integration*).

Pozitif entegrasyon, “yerel düzeyde belirli bir Avrupa modeline daha geniş kurumsal uyum içeren” (Vink 2002:3) ve üye ölkelerin uyması gereken belirli AB kural ve kriterlerini içermektedir. Negatif entegrasyonda bir “ortak pazar mantığı” söz konusudur (Vink 2002:3). AB'nin dolaylı olarak dahil olduğu bu süreçte kurumsal bir çerçeve çizilmemekte; devletler arasında ticaret, yatırım ve serbest dolaşım gibi engeller kaldırılarak entegrasyon oluşturulmaktadır (Radaelli 2000:17). Son olarak çerçeveleme, pozitif veya negatif entegrasyon sürecine zemin hazırlayan kurumsal ve önemli değişikliklerden ziyade daha çok AB'nin geniş reform hedeflerine yönelik desteği artırmak ve siyasi iklimi değiştirmek üzere tasarlanmıştır (Knill ve Lehmkuhl, 2002:3).

Radaelli (2000) ise bu mekanizmaları zorlama (*coercion*), taklit (*mimetism*), normatif baskı (*normative pressure*) şeklinde adlandırmaktadır. Uyum sürecindeki üye devletlerin belirli AB kararlarını takip etmeleri gerektiğinde “zorlama” mekanizması ortaya çıkmaktadır. AB ortak pazarında kalabilmek adına üye ölkelerin, Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'ne geçiş süreci bu başlığa örnek verilmektedir (Eylemer, 2010:12; Schmidt, 2002:897). Radaelli (2000:18) taklit mekanizmasında ise çoğunluğu oluşturacak sayıdaki ölkenin AB modellerine uyumu durumunda bir “ağırlık merkezi” (*center of gravity*) oluştuğu ve geri kalan ölkelerin AB'nin çekim gücünü hissedip bu sürece katılabilmesi şeklinde tanımlamaktadır. Son olarak normatif baskıda AB tarafından alınan kararlarda takip edilecek belirli bir kural ve kurumsal bir baskı olmamaktadır. Mekanizmadaki itici güç, devletlerin örneğin ekonomide oluşan rekabet alanına girmek ya da uluslararası bir topluluğun bir üyesi

olmak istediğinden meydana gelmektedir (Börzel ve Risse, 2011:10; Schmidt, 2011:897-898).

1.1.4 Ara Koşullar

İç politikada değişim yönünde koşulların oluşabilmesi için AB ve üye ülkelerin ulusal politika, kurum ve süreçleri arasında “uyumsuzluk” (*misfit*) olması gerektiğinin altı çizilmektedir (Börzel 2003:6). Uyumsuzluk koşulu politika uyumsuzluğu (*policy misfit*) ve kurumsal uyumsuzluk (*institutional misfit*) olarak ikiye ayrılmaktadır. Burada taraflar arasındaki uyumsuzluk durumuna bağlı olarak AB’nin üye devlet üzerindeki baskısı artar. AB ile ulusal düzeyde yukarıda belirlenen politika, kurumlar ve süreçleri arasındaki uyum ne kadar düşükse baskının derecesi o kadar yüksek olur (Lenschow 2006:64). AB’nin kural ve düzenlemeleri ile yerel politikalar arasındaki uyum sorunu “politik uyumsuzluğa”, AB’nin kural ve prosedürleri ile ulusal düzeydeki idari yapılanmalarla alakalı kural ve prosedürlerin ve onlara bağlı ortak anlayışların çatışması “kurumsal uyumsuzluğa” neden olmaktadır (Börzel 2003:5-6).

1.1.5 Avrupalılaşıma ve Teorik Yaklaşımlar

1990’lardan itibaren Avrupalılaşıma ile ilgili teorik yaklaşımlarda yeni kurumsalcılık ön plana çıkmaktadır. (Afşar, 2017:68; Graziano ve Vink, 2013:39-40) Yeni kurumsalcılık teorisi; ekonomi, siyasi bilimler ve sosyoloji alanlarını kapsayan çok yönlü bir teoridir. Koelble (1995) üç alanda da teorinin açıklaması için farklı isimlerin tanımlarına yer vermektedir. March ve Olsen (1984), kurumların insan davranışları üzerinde belirleyici olduğuna değinmektedir. Hall’un tanımına göre ise kurumlar oyuncular arasında güç dağılımı yaparak karar verme sürecinde aktörlerin hedef ve tercihlerini aynı zamanda sürecin sonuçlarını şekillendirmektedir (Akt. Koelble, 1995:233-236; Featherstone ve Papadimitriou, 2008:26). Kurumları merkeze alan yeni kurumsalcılığın Avrupalılaşıma çalışmalarına dahil edilmesi, AB’nin söylemleri, kurumları ve politikalarının ulusal düzeyde değişime yol açmasından kaynaklanmaktadır (Graziano ve Vink, 2013:39-40). Bu teori çatısı altında konu, rasyonalist kurumsalcılık, sosyolojik kurumsalcılık ve tarihsel kurumsalcılık olmak üzere üç ayrı şekilde ele alınmaktadır (Afşar, 2017; Börzel,

2003; Graziano ve Vink, 2013; Koelble, 1995). 1960 ve 1970 arası ortaya çıkan bu üç yaklaşım, farklı pencerelerden sosyal ve politik sonuçların belirlenmesinde kurumların rolünü tartışmaktadır (Hall ve Taylor, 1996:936). AB çerçevesindeki çalışmalar ise yoğun olarak rasyonel kurumsalcılık ve sosyolojik kurumsalcılık üzerinden ele alındığı ve aşağıda ayrı başlıklarda anlatıldığı için burada kısaca tarihsel kurumsalcılıktan bahsetmek yerinde olacaktır.

Tarihsel kurumsalcılık adından da anlaşılacağı üzere sonuçların belirli bir süre sonunda alınabileceği bir yaklaşımdır ve şu şekilde açıklanmaktadır:

“Belirli bir zamanda yapılan kurumsal seçimlerin uzun vadeli etkilerini araştıran yaklaşımdır. (Yaklaşım) Aktörlerin seçimlerinin sonuçları hakkında tam olarak bilgi sahibi olmadıklarını varsayar ve bu nedenle mevcut davranışın geçmiş seçimlere bağlı kalarak sınırlandığını öne sürer” (Rosamond 2000:200).

Tarihsel kurumsalcılık yapısal-işlevci teoriye alternatif olarak 1960-1970’lerde gelişmiş ve kurumları “resmi veya gayriresmi prosedürler, rutinler, normlar ve sözleşmeler” olarak tanımlamaktadır. (Hall ve Taylor, 1996: 937-938). Kurumsal değişim konusunda “patika bağımlılığı” (*path dependence*) kavramının temel alındığı tarihsel kurumsalcılıkta geçmişte alınan kararlar, yapılan davranışlar üzerinden neler yapılacağını bilmek ve geçmişin bugün üzerindeki etkisi vurgulanmaktadır (Gwiazda, 2002:9; Ovseiko, 2002:19).

1.1.5.1 Rasyonel kurumsalcılık

Aktör merkezli (Moravcsik ve Schimmelfennig, 2019:65) ve nedensellik mantığı (*logic of consequentialism*) üzerine kurulu rasyonalist kurumsalcılığa göre kurumlar, “resmi hukuksal varlıklar ve çıkar sahibi politik aktörlere yükümlülükler dayatan karar kuralları dizisi” (Rosamond 2000:115) ayrıca kişilerin seçimlerini ve hareketlerini etkileyebilen ancak belirleyemeyen değişkenlerdir (Börzel ve Risse, 2009:7-8; Featherstone ve Papadimitriou, 2008:27; Koelble, 1995:232). Sosyolojik kurumsalcılıkta kurumların kural koyucu, kanun koyucu ve meşrulaştırıcı rolünün vurgulanmasına karşın rasyonel kurumsalcılığın odak noktasının araçsal; kişisel çıkarlar, stratejiler ve davranışlar olduğu ve kurumların çıkarıcı aktörlerin -çıkarcı grupları ya da üniter devletler- davranışları üzerinde bir baskı unsuru olduğu

vurgulanmaktadır (Checkel 1999). Börzel (2003:7) aktörleri rasyonel, hedef odaklı ve amaca yönelmiş olarak tanımlamaktadır. Aynı şekilde Hall ve Taylor (1996:944-945) rasyonel kurumsalcılığın dört ana özelliğine değinmektedir; aktörler sabit tercihli ve çıkar odaklıdır. Aktörlerin kolektif hareket etmesi elverişli sonuçlar meydana getirmez. Aktörün davranışlarını stratejik etkileşim ve hesaplama süreçleri belirler. Son olarak birtakım kazançlar elde etmek üzere kurumlar aktörler tarafından oluşturulur.

Aktörler ellerindeki kaynaklarla çıkarlarını maksimize edebilmek için diğer aktörlerin davranışlarını ve bunun sonuçlarını hesaba kattıkları bir etkileşim sürecine girerler. Bu pazarlık sürecinde “bilgi, tehdit ve vaat alışverişi” bulunmaktadır (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004:671). Bu çerçevede Börzel (2003:8) Avrupalılaştırmanın “büyük ölçüde, bazı aktörlere” nüfuz sahibi olmaları için ek kaynaklar sağlarken, diğerlerinin hedeflerini gerçekleştirme yeteneklerini “ciddi şekilde kısıtlayan, yeni ortaya çıkan bir siyasi fırsat yapısı olarak” düşünüldüğünü belirtmektedir.

AB’nin 2005 yılında Doğu Avrupa ülkeleri ve Karadeniz bölgesindeki ülkeleri içine alan bir enerji topluluğu kurma fikrinin o dönem topluluğa üye olmak isteyen ülkeler ve birlik açısından oldukça rasyonel bir seçim olduğu değerlendirilmektedir. Avrupa için Enerji Topluluğu kurmanın temelinde enerji hattını genişleterek Rusya’ya olan gaz bağımlılığını azaltmak ve enerji için alternatif alanlar oluşturmak bulunmaktaydı (Güneş ve Arslan, 2018: 40-41). Doğu Avrupa ülkeleri ise Enerji Topluluğu’na katılarak enerji sistemlerini düzeltmek ayrıca bunun için teknik ve finansal yardımdan faydalanmak istemekteydi. Her iki tarafın kişisel çıkarları doğrultusunda hareket ettiği ve Enerji Topluluğu’nun bu yönde şekillendiği göz önüne alınarak bunun tarafların rasyonel tercihlerinin bir sonucu olduğu görülebilmektedir. Enerji Topluluğu yukarıda bahsettiğimiz hiyerarşiye uygun olarak üye devletlerin enerji politikaları üzerinde etkili olmuştur. Aynı zamanda üye devletler de politika yapma sürecine katılım göstermektedir. Aynı durum AB üyesi olmayan ülkeler için geçerli değildir. Üye olmayan ülkelere (Batı Balkan ülkeleri topluluğun taraf ülkeleridir)

enerji politikalarının değiştirilmesi açısından kurum baskı unsuru olurken bu ülkeler politika yapma sürecinde söz sahibi değildir (Tangör ve Sarı, 2021:6-9).

1.5.1.2 Sosyolojik kurumsalcılık

Sosyal inşacılık teorisi ile benzerlikler taşıyan sosyolojik kurumsalcılık, rasyonalist kurumsalcılığın aksine uygunluk mantığı (*logic of appropriateness*) temelinde hareket etmekte ve konuyu değerler, normlar, gelenek, kimlik gibi daha geniş bir perspektiften ele almaktadır (Börzel ve Risse, 2009:10; Grünhut, 2017:165). Sosyolojik kurumsalcılık daha kolektivist bir bakış açısına sahiptir. AB’yi kurumsal olarak açıklamanın en iyi yollarından birinin sosyolojik kurumsalcılık olduğunu belirten Porumbescu, bu yaklaşımın AB’nin yapısına uygun olarak iş birliğine, karşılıklı bağımlılığa ve entegrasyona yer açtığını vurgulamaktadır (2018:21-22).

Bu yaklaşımda temel belirleyici nokta Avrupalılaştırmanın gerçekleşmesi ve AB politikalarının içselleştirilmesi için bir kimlik oluşumu ve öğrenme sürecinin öne çıkmasıdır. Kurumlar, aktörlerin kimlik ve tercihleri üzerinde belirleyici olurlar (Afşar, 2017:75; Eylemer, 2010:74). Bu içselleştirme sürecinin gerçekleşebilmesi için iki arabulucu faktör devreye girmektedir: Değişim ajansları ve politik kültür ya da diğer resmi olmayan kurumlar. Değişim ajansları yerel düzeyde değişim için siyasilere baskı yapar ve sürece aktörleri de dahil ederek kimliklerin yeniden oluşumuna ikna ederler. Politik kültür ise ülkede fikir birliği ve iş birliği oluşturarak Avrupalılaştırma yolundaki değişimlerin önünü açar ayrıca veto noktalarını engellemeye çalışır (Börzel ve Risse, 2009:11-12). Yine Börzel’in açıklamasıyla sosyolojik kurumsalcılıkta Avrupalılaştırma, “üye devletlerin maruz kaldığı ve kendi iç pratiklerine ve yapılarına dahil etmeleri gereken yeni kuralların, normların, uygulamaların” ortaya çıkışı olarak yansıtılmaktadır.

1990 yılında Sovyetler Birliği’nin baskısından kurtulan ve komünist yönetimi hiçbir zaman sindirememiş olan Polonya, yüzünü AB’ye döndüğünde Sovyetler’den kalan yönetim mirasında değişiklik yapması gerekmiştir. AB Kopenhag Kriterleri’ne uygun olarak siyasi ve ekonomik alanda bir Avrupalılaştırma süreci devreye girdiğinde, AB’ye girmek üzere istek gösteren ulusal aktörlerin de desteğiyle 2004 yılında Birlik üyesi olmuştur. Bu süreçte kamu yönetiminin Avrupalılaştırma sürecini, rasyonel seçim

ve sosyolojik kurumsalcılık açısından değerlendiren Uğur ve Doğan (2017:42-45) Polonya'nın kamu yönetiminde reform yapmak için rasyonel seçim kurumsalcılığına uygun olarak sadece çıkarların devreye girmediğini, sosyolojik kurumsalcılığa uygun olarak komünizmden uzak bir Polonya düşüncesi ile kendini Avrupalı bir ülke olarak uluslararası arenada kabul ettirme isteği doğrultusunda Avrupa'nın norm ve değerlerini benimsemiş biçimde kamu yönetiminde değişikliğe gidildiğini vurgulamaktadır.

Arnavutluk, Karadağ ve Sırbistan'ın azınlık haklarında AB müktesebatına uygun olarak anayasalarında ve kurumsal anlamda yaptıkları değişiklikleri inceleyen Akıncılar-Köseoğlu (2020:155-165), her üç ülkede AB standartlarına göre yasal düzenlemelerin yapıldığı ancak uygulama noktasında ilerleme raporlarına (2019 raporları) göre halen yol alınması gereken alanlar olduğundan bahsetmektedir. Arnavutluk ve Karadağ'da özellikle Roman, Yunan ve çeşitli dinsel grupların barınma, güvenlik ve eğitim gibi hakları, Sırbistan'da özerk Voyvodina ve Boşnak azınlığın yaşadığı Sancak bölgesine yönelik sorunların halen giderilmesine ihtiyaç duyulmakla birlikte vakaların görece azalması, azınlık haklarının yasal ve bakanlık düzeyinde çözüme kavuşturulmaya çalışılmasını ve bunun içselleştirilmiş olmasını (rasyonel kurumsalcılıkla beraber) sosyolojik kurumsalcılık açısından da açıklanabileceğini belirtmektedir.

1.1.6 Avrupalılaştırmanın Sonuçları

Avrupalılaştırmanın ne kadar değişikliğe sebep olduğu sorusu dört muhtemel sonucu ortaya koymaktadır: “Eylemsizlik (*inertia*), içine alma/özümseme (*absorption*), dönüşüm (*transformation*), uzaklaşma (*retrenchment or divergence*)” (Radaelli 2000:15).

Eylemsizlik, ülkenin iç işleyişine göre AB'nin politikalarını farklı bulmasından kaynaklanmakta ve “değişim eksikliği” olarak tarif edilmektedir (Versluis 2004:5). Ülkenin iç politikaları, AB politikaları ile değişime karşı direnç gelişmektedir. Bu durum sürdürülemeyeceğinden uzun vadede taraflar arasında krize neden olmaktadır. Bu kapsamda, örneğin Fransa AB düzenlemelerine karşın havacılık sektöründe

değişime direniş göstermiş ve tek kamu şirketi olan Air France'ın hakimiyetini iç pazarda sürdürmeye çalışmıştır (Schmidt 2002:906).

İçine alma/özümseme/massetme, ulusal yapıda ciddi bir dönüşüm olmaksızın politik gereksinimlerin ulusal düzeyde uyumlu hale getirilmesi ve düzenlenmesidir. Uyum önemli bir değişiklik olmaksızın gerçekleşmektedir (Schmidt 2002:901). 10 Temmuz 1976 yılında İtalya'nın Seveso kasabasında bir kimyasal üretim fabrikasında gerçekleşen patlama sonucu tehlikeli gaz salınımı ortaya çıkmış ve sonrasında Seveso Direktifi hazırlanmıştır ("Bekra" t.y.). 1982 yılında kabul edilen Seveso Direktifi sonrasında yapılan araştırmalar sonucunda 300 kazadan yüzde 85'inin yönetim sisteminden kaynakladığı ortaya koyulmuş ve 1996 yılında "Tehlikeli Maddeleri İçeren Büyük Kaza Risklerinin Kontrolüne İlişkin Direktif" Seveso II Direktifi kabul edilerek revizyona gidilmiştir. Direktifin öngördüğü düzenlemelere daha önceden ulusal mevzuatlarında yer veren Hollanda ve Birleşik Krallık, Avrupa politikalarıyla kendi politikaları arasındaki uyum derecesi yüksek olduğundan değişikliği kolay bir şekilde özümsemiştir (Versluis 2004:3-6).

Dönüşüm, yüksek düzeyde bir değişime işaret ederek devletlerin eski politika araçlarının, pratiklerinin ve tercihlerinin yerini bir yenisinin almasıdır (Adshead, 2014:418). Yukarıdan aşağı yaşanan bu değişimde ulusal kurumların Avrupa politikaları doğrultusunda dönüştürülmesi söz konusudur. AB politikalarının ulusal politikalarla uyumlu olması durumu, dönüşüm ile karıştırılmamalıdır. Uyum sürecinde ulusal politika tercihlerinde temel bir değişim söz konusu olmamaktadır. Yukarıdaki Birleşik Krallık örneğinde olduğu gibi yine aynı dönemlerde Almanya telekomünikasyon sektöründe dönüşüm gerçekleştirmiştir. Almanya'nın politik tercihlerinde yaşanan değişimin "birleşmenin maliyetinden" ve "Avrupa pazarındaki rekabetten" kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Schmidt 2002:904).

Uzaklaşma, ulusal politikaların olduğundan daha az "Avrupalı" hale gelmesidir (Ladi, 2005:8). Kısaca AB politikaları yerine ulusal politikaların tercih edilmesidir ve bu durum güçlü siyasi ve ekonomik kapasiteye sahip üye ülkelerin içinde bulunabileceği bir durumdur (Balkır ve Soyaltın, 2018:42; Radaelli, 2000:15-16; Zatezalo, 2007:25-26). Kara yolu taşımacılığının serbestleşmesi yönündeki AB

baskısı İtalya’da reform karşıtı koalisyonları güçlendirmiş ve iç pazarda Avrupa rekabetini engellemek için müdahaleci bir yaklaşım sergilediğinden liberalleşmeden yana değişim gerçekleşmemiştir (Héritier and Knill, 2000:7-11).

1.2 ADAY ÜLKELER İÇİN AVRUPALILAŞMA MEKANİZMALARI

Şüphesiz Avrupalılaşma süreci sadece üye ülkeleri değil, aday ülkeleri de etkisi altına almaktadır. 2000 sonrası aday ve yeni üye ülkeler bağlamında Avrupalılaşma meselesine literatürde daha fazla yer verilmeye başlanmıştır (Barbulescu ve Troncota, 2013:67; Eylemer, 2010:20; Sedelmeier, 2011:7). AB’nin üye ülkeler ve aday ülkeler üzerindeki etkisi arasında bazı farklar bulunmaktadır. Bunlardan ilki üye ülkeler ile aday ülkeler arasındaki uyum baskısının düzeyidir. İkincisi aday ülkelerin yerine getirmesi gereken siyasi ve ekonomik beklentiler üye ülkeler için söz konusu değildir. Ayrıca Avrupalılaşmanın aday ülkelere üyelik sonrasında ne kadar kalıcı olduğu da konuyu tartışmaya açmıştır (Eylemer, 2010:21; Sedelmeier, 2011:5-7). Üye ülkeler ve aday ülkeler üzerinde AB’nin değişim etkisinin daha geniş manada ele alınmasına iki sebep gösterilmektedir.

- *İlki, 1992 yılında Avrupa Serbest Ticari Birliği’ndeki (EFTA) ülkelerin topluluk müktesebatına (acquis communautaire) uyarak Avrupa Ekonomik Alanına (AEA) katılmaları ve bunu AB’ye girişin bir adımı olarak görmeleri (Grabbe 2002:250),*
- *İkincisi, AB’nin 1990 yılında komünist rejim sonrası Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine gerçekleştirdiği açılımdır. Bu ülkeler “AB’ye katılma niyetlerini beyan ederken”, AB de siyasi ve ekonomik hedeflerine ulaşmak için bu ülkelere yönelik olarak üyelik teşvikini kullanmıştır (Sedelmeier 2011:5).*

Bu süreçte AB, siyasi, ekonomik ve kurumsal açısından değişim sürecine giren bu ülkelerin uyum sağlamaları için sürece bizzat müdahil olmuş ve üye ülkelere uygulamadığı şekilde topluluğa katılım göstermek isteyen bu ülkelerin önüne pek çok kural ve kriter koymuştur. Doğu Avrupa açılımı ile genişleyen AB sınırları çerçevesinde birliğe katılmak isteyen aday ülkelerin yerine getirmesi gereken

kriterler siyasi, ekonomik ve topluluk mevzuatının (*acquis*) benimsenmesi olarak üç ana başlıkta 1993 yılında gerçekleşen Kopenhag Zirvesi'nde "Kopenhag Kriterleri" başlığıyla kayda alınmıştır ("Accession criteria", t.y.).

Üye ya da aday ülke fark etmeksizin Avrupalılaşıma çerçevesinde ülkeler "topluluk müktesebatı"na tabidir (Jano 2010:32). Topluluk müktesebatı (*acquis communautaire*) Fransızca bir terim olup AB'nin "hedeflerini, temel kurallarını, politikalarını ve özellikle de birincil ve ikincil mevzuatı ve içtihat hukukunu içeren ve tümü de hukuk düzeninin bir parçasını" oluşturmaktadır. Aday ülkeler AB'ye katılabilmek için bu müktesebatı (*acquis*) benimsemeli ve uygulamaya koymalıdır (EUR-Lex, t.y.). Aday ülke topluluk müktesebatına uymakla birlikte demokratik bir düzen oluşturma, pazar ekonomisine dahil olma, etnik ve azınlık haklarını korumak gibi pek çok kriteri yerine getirmek durumundadır. Topluluk müktesebatına aday ülkeler katılım sürecindeki uygulamaların gerçekleştirilmesi noktasında aşağıda detaylarına değinilen ilkelere tabidir (Jano 2010:32-33). AB aday ülkeler için değişimin teşvik edildiği bu süreç aynı zamanda kendi "güvenlik, istikrar ve refahına" da hizmet etmektedir (Börzel ve Risse, 2011:7).

Avrupalılaşıma meselesi AB'nin açılım yaptığı bölgeye göre değişmektedir. Güney Avrupa'nın Avrupalılaşması derin bir dönüşüm ve modernizasyon olarak tanımlanırken, Doğu tarzı Avrupalılaşıma, demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişle bağlantılıdır. Türkiye'nin de dahil olduğu Güney Doğu Avrupa'nın Avrupalılaşması AB'nin gelecekte kimliğinin şekillenmesi bağlamında bir "test süreci" (Barbulescu ve Troncota, 2013:65) olarak görülmektedir (Anastasakis 2005:77-81).

Entegrasyon sürecinin ilerletilebilmesi ve AB'nin koyduğu kriter ve koşulların yerine getirilmesi için belli mekanizmalar devreye girmekte ve bu mekanizmalar aracılığıyla değişim için motivasyon veya baskı sağlanmaktadır. Aday ülkeler için Avrupalılaşıma başlıkları bir önceki başlıkta değinilen rasyonel ve sosyolojik kurumsalcılık çatısı altında tartışılmaktadır. Rasyonel kurumsalcılar konuyu "koşulluluk" ilkesi ve ikna ile, sosyolojik kurumsalcılar "sosyalizasyon, sosyal

öğrenme” çerçevesinde tartışmaktadır (Baş, 2017:20; Sedelmeier, 2011:12-13). Şekil 3 her iki başlıkta kavramlara açıklık getirmektedir.

1.2.1 Koşulluluk

Bu başlık altında değinilmesi gereken ilk mesele, koşulluluğun hangi şartlar altında gerçekleşeceği olacaktır. Şekil 3’te Sedelmeier’in (2011) ortaya koyduğu gibi “açıklık, inandırıcılık, teşvikler ve ödüller, vaatlerin yerine getirilmesi, pazarlık gücünün” doğru şekilde kullanılması koşulluluğun oluşması ve istenilen sonuçların elde edilmesi için önem taşımaktadır. Avrupalılaştırmanın aday ülkeler üzerindeki temel mekanizmalarından koşulluluk ilkesi (Yazgan 2012:126) hedef aktörlerin fayda-maliyet hesaplamalarının (Börzel ve Risse, 2011:7; Barbulescu ve Troncota, 2013:67) AB’nin manipülasyonlarına dayandığı bir mekanizma olarak tanımlanmaktadır (Schimmelfennig, 2010:326; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004:671). AB’nin aday ülkelere koşulluluk uyguladığı süreçte; aday ülkeyi politik ve ekonomik açıdan üyelik için hazırlaması, üye ülkelerin aday ülkelerin uyumuna dair endişelerini azaltması ve aday ülkelerin müktesebattaki her bir başlığı yerine getirmesi beklenmektedir (Grabbe, 2002; 251; Kliewer ve Stivachtis, 2016:149-150). Ödül ve ceza sistemi çerçevesinde ilerleyen koşulluluk mekanizmasının yerine gelebilmesi için;

- AB kriterleri açık olmalı, adaylar ne yapmaları gerektiğini bilmeli,
- İnandırıcılık olabilmesi aday ülkelere hangi tür koşulluluğun uygulanacağına ilişkin üye ülkeler arasında netlik olmalı,
- Aday ülkeler ancak kriterleri karşıladıkları takdirde ödüllendirilmeli,
- Aday ülkeler ara ödül ve avantajlar ile desteklenmelidir (Sedelmeier 2011:12-14).

Şüphesiz aday ülkeler için en büyük ödül üyelik kazanmaktır (Trauner 2009:67). Lakin o aşamaya gelene dek AB adayları koşulların yerine getirmesi için ara ödüller kullanmaktadır (Schimmelfennig 2010:326). Vize serbestisi, ticari ağı dahil etme

gibi teşvikler burada kullanılarak uyum artırılmaktadır (Baş, 2017:112; Sedelmeier, 2011:14).

Koşullar yerine getirilmediği takdirde AB, müzakere ve mali yardımların durdurulması, kınama gibi yaptırımlar uygulamasının yanı sıra ülkelerin üyelik sürecini askıya alarak ülkeleri “bekleme odasına” almaktadır (Balkır ve Soyaltın, 2018:76; Schimmelfennig, 2010:326).

1.2.2 Sosyalleşme

Sosyolojik kurumsalcılık çatısı altında yer alan ve bir diğer mekanizma olan sosyalleşme, aday ülkelerin kimliklerini yeniden tanımladıkları (Börzel ve Risse, 2011:7) ve AB’nin aday ülkeleri fayda-maliyet hesabı olmaksızın fikir ve normlarına ikna yoluyla uyum sağlamalarına yönelik tüm çabalarını kapsamaktadır (Aybet ve Bieber, 2011:1916; Çakaş, 2019:28; Schimmelfennig, 2010:17).

Schimmelfennig ve Sedelmeier (2004) sosyalleşmeyi “sosyal öğrenme” ve “ders çıkarma” olmak üzere iki ayrı modelde tartışmaktadır. Sosyal öğrenme modeline göre aday ülkeler AB’ye katılım göstermek için isteklilerdir; ayrıca AB’nin değer ve kimliklerini içselleştirerek uyum sürecine dahil olurlar (Eylemer 2010:18). Bu noktadan bakıldığında AB, Avrupa’nın ortak bir kimlik ve değerlerinin bulunduğu bir üst kurum çerçevesi çizmektedir (2004:675-676). Kısaca sosyal öğrenme modelinde aday ülkeler kuralların uygunluğuna ve meşruluğuna ikna oldukları takdirde kurallara uyum göstermektedirler.

Ders çıkarma modeli, “statükoya karşı memnuniyetsizliğe verilen bir tepki” olarak tanımlanmaktadır (Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004:676). Daha kapsamlı biçimde ifade etmek gerekirse sağlık, işsizlik veya ulaşım vb. alanlarda benzer problemler yaşayan ülkelerin diğer ülkelere bakarak yaşanan sorunu çözmek üzere ne önlemler aldığına odaklanması, deneyimlerinden yararlanmasına (Rose 2002:2) ve ilgili politikaların aktarılabilir olmasına dayandırılmaktadır (Börzel ve Risse, 2011:9). Ülkeler bir politika aktarım sürecine girerken temel beklenti başka bir ülkede başarılı olan bir programın kendi ülkelerinde de başarılı olmasıdır (Dolowitz ve Marsh, 2000:14-17). Bu modele göre aday ülkeler ikna süreci olmaksızın AB

kurallarına uyum sağlamaktadır. Ülkenin iç politika sorunlarına karşın AB kurallarını benimsediği süreç üç aşamaya dayanmaktadır: “Soruna yönelik olarak yurt dışında kural arayışı, AB kurallarını araştırması ve AB kurallarının kendi siyasi koşullarına uygunluğunu değerlendirmesidir” (Baş, 2017:114; Schimmelfennig ve Sedelmeier, 2004:676).

AB Stratejisi	Rasyonel Kurumsalcılık Koşulluluk	Sosyolojik/İnşacı Kurumsalcılık Sosyalizasyon
Uluslararası Faktörler	• AB taleplerinin netliği • Koşulluluğun güvenilirliği (Uygulamanın tutarlılığı ve uygunluğunun ödüllendirilmesine ilişkin AB içi fikir birliği dahil) • Ödüllerin boyutu ve güç asimetrisi • Ödüllerin zamansal yakınlığı • Batı Avrupa ile bağlantılar • İzleme kapasitesi	• AB taleplerinin meşruluğu • AB'nin kuralları formüle ve teşvik ve ettiği sürecin meşruiyeti
İç Faktörler	• Hükümetler için kurallara uyumun iç maliyetleri-siyasi koşullar için: ➤ <i>parti sistemi,</i> ➤ <i>rejim değişikliği anında siyasi rekabetin kalitesi,</i> ➤ <i>parlamentodaki etnik politika tercihleri</i> ➤ <i>veto oyuncular</i> ➤ <i>politika sektörünün uluslararasılaşması</i> • Toplumsal seferberlik • Destekleyici resmî kurumlar • İdari kapasite	• AB ile özdeşleşme • İç kurallarla pozitif normatif uyum • Ulusötesi ağlar

Şekil 3. Koşulluluk ve Sosyalizasyon Üzerine Kavramsal Çerçeve⁹

⁹ Sedelmeier, Ulrich. (2011). *Europeanisation in New Member And Candidate States*. Living Reviews in European Governance. Cilt:6.Sayı:1.s.13.

BÖLÜM II: BATI BALKANLAR VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİSİ

2.1 BATI BALKANLAR'IN AVRUPA BİRLİĞİ İÇİN ÖNEMİ

Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ekonomik ve politik açıdan istikrar arayan Balkan ülkeleri için AB'nin açılımı Balkanizasyon'dan kurtulup Avrupa'ya geçiş için şüphesiz bulunmaz fırsattı. Dağılmanın üstünden geçen otuz yıla rağmen günümüzde Batı Balkan ülkelerinin devlet inşası noktasında yaşadığı sorunlar açıktır. AB'nin destek yardımları, vize serbestisi ile Balkan gençlerine açılan iş fırsatları ve göç imkanları Balkan ülkeleri için yeni fırsatlar olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar AB, aday ülkeleri “bekleme odasına” alsa da Batı Balkan ülkeleri için üyelik, gelecek inşasında önem arz etmektedir. Peki tüm istikrarsızlık, güvenlik sorunlarına ve kırılgan yapısına rağmen AB'nin neden ısrarla Batı Balkanlar'a kapılarını açık tuttuğu ya da neden AB için Batı Balkanlar'ın önemli olduğu sorusu zihinlerde yer bulmaktadır.

Avrupa'nın genişleme sürecinin arkasındaki motivasyonu rasyonalist ve inşacı olmak üzere iki ayrı bakış açısı ile ele alan Jano (2009:3-8) fayda-çıkar ilişkisi bağlamında Avrupa'nın çıkarları doğrultusunda politik ve ekonomik kazancın hesaba katıldığına ve inşacı bakış açısı ile ortak bir Avrupa kimliği oluşturma kaygısına dikkat çekmektedir. Jano, genişlemenin nedenlerini araştırırken ekonomik açıdan taraflar arasında bir değerlendirme sunmuş ve ekonomik olarak genişlemenin AB için değil, Batı Balkanlar açısından cazip olduğuna ancak genişleme gerçekleşmeksizin bölgeye askeri ve insani yardım olarak aktarılan yardımların maliyetinin genişlemenin maliyetinden daha fazla olduğuna vurgu yapmaktadır. Ayrıca etrafı AB üyesi ülkelerle örülü bir coğrafyada meydana gelecek bir istikrarsızlık tüm AB'yi etkisi altına alacağından Batı Balkanlar'ın istikrar ve barış içinde olmasını sağlamak adına AB genişlemesi bir gereklilik halini almaktadır. Batı Balkanlar güvenlik, istikrar, ticaret ve geçiş rotası olarak her daim AB açısından jeopolitik ve bölgesel önemini koruyacaktır (Dabrowski ve Myachenkova, 2018). Bölgenin AB ile ilişkilerinde bu bilinç ile hareket edildiğinin en açık örneklerinden biri 2019 yılında Prag'da düzenlenen Vişegrad Grubu Zirvesi'nde konuşan Macaristan Başbakanı Janos Ader'in tarafların güvenlik ilişkisine vurgu yaptığı “AB genişlemesinin diğer

lkelerde olduğu kadar Sırbistan için de önemli olduğu, çünkü Avrupa'nın güvenliğinin Balkanlar'daki istikrara bağlı" olduğunu vurgulayan konuşmasıdır ("People, not marbles live in Serbia", 2019).

Avrupa Komisyonu'nun 6 Ekim 2020 tarihinde yayınladığı Batı Balkanlar için Ekonomi ve Yatırım Planı raporunda "Batı Balkanlar, Avrupa'nın ayrılmaz bir parçasıdır ve AB için jeostratejik bir önceliktir. Başkan Von der Leyen'in 14 Eylül'de belirttiği gibi, tüm bölgenin geleceği AB'de yatıyor" şeklinde ifadeler yer almaktadır. Yine rapor Batı Balkanlar'ın önemine vurgu yaparken Avrupa ve uluslararası pazar açısından önemli bir ticari geçiş güzergahı olduğunun altını çizmektedir. Ancak uzun vadede AB'ye giden yolda ekonomik kalkınma ve gerekli yatırımların gerçekleşebilmesi için bölgedeki zayıf yönetimin iyileştirilmesi, hukukun üstünlüğüne dair eksikliklerin giderilmesi ve yolsuzlukla mücadeleye sıkı bir şekilde öncelik verilmesi gerekmektedir (An Economic and Investment Plan for the Western Balkans, 2020:1-3).

AB 2020 yılı içerisinde Covid-19 salgını ve salgın sonrası sosyo-ekonomik kalkınma için Batı Balkan ülkelerine 3,3 milyar Euro finansal yardım yapmıştır (European Commission, 2020:1). Bu durumun AB'nin hem Batı Balkanlar'a koşulluluk çerçevesinde sunduğu teşviklerden hem de Balkanlar'a bugün yaptığı yatırımların ekonomik ve jeopolitik getirisinin ileride daha büyük olacağına (Vachudova 2014:123) dair bir öngörüden kaynaklandığı söylenebilir. Yine burada Batı Balkanlar'ın ekonomik getirisi az olacağından Avrupa için Balkanları esas cazip kılan noktanın jeopolitik getirileri olduğu üzerinde durulmaktadır (Vachudova, 2014:125; Zpel, 2018:17). Enerji kaynakları, özellikle petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçiş bölgesi olması bakımından zengin bir konuma sahip olan Balkanlar; Avrupa'nın enerji güvenliğini sağlamak, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve enerji pazarını genişletmek noktasında jeopolitik önemini korumaktadır (Emin, 2020:3; Telli ve Demirtaş, 2019:272). Ayrıca Avrupa'ya bu kadar yakın coğrafyada yaşanacak istikrarsızlık, ekonomik sıkıntılar ve g dalgaları Avrupa'nın genişlemeyi neden sürdürdüğüne de cevap vermektedir (Jano 2009:6).

Politik ve jeopolitik başlıklar altında AB'nin Batı Balkanlar'a genişlemesinin nedenleri; "AB'nin ortak dış ve güvenlik politikasının gücünü göstermek istemesi, Balkanlar üzerinden Avrupa'ya geçmek isteyen mülteci krizinde Batı Balkanlar'ın önemli bir aktör olması, ayrıca son dönemde Rusya ve Çin'in bölgede etkili olan nüfuzunun önüne geçmeye" çalışması olarak değerlendirilmektedir (Golding 2018:30-33). Uyuşturucu, insan kaçakçılığı, göçmen trafiği, terör gibi güvenlik tehditlerinin zayıf devlet yapıları nedeniyle sadece Batı Balkanlar'ı değil, Avrupa'yı da tehdit ettiği göz önünde bulundurulmaktadır (Ağır 2014:66-67). Bölgenin stabil bir yapıya kavuşmadan Avrupa'nın güvende olmayacağı açık gözükmektedir.

Batı Balkanlar'ın AB'ye üyeliği sosyalizasyon temelinde tartışılmakla birlikte yukarıda bahsettiğimiz temellerde koşulluluk mekanizması ile daha fazla yer bulmaktadır. Aday ülkelerdeki bürokratik yapılar ve uygulamaların Avrupalılaşması noktasında sosyalizasyonun belirgin etkisinin bulunmadığı iddia edilmektedir (Damjanovski and Kmezić, 2019:26-57) AB açısından Batı Balkanlar'ın da dahil edileceği ortak bir kimlik inşası, genişlemenin esas amaçlarından biri gibi görünmemektedir. Bunun yanı sıra coğrafi olarak Batı Balkanlar'ın Avrupa'nın içinde yer alması, bu bölgenin Birliğin içinde olmasından başka bir seçeneği olmadığına işaret etmektedir. Batı Balkanlar Avrupa coğrafyasında yer alsa da Avrupa norm ve değerleri ile uyuşmayan farklı bir süreçten geçip bugünlere gelerek değişim göstermektedir. Bu yüzden taraflar arasındaki ilişkinin kurumsallaşması ve üyeliğin kesinleşmesinin yolu belki de Batı Balkanlar'ın daha fazla AB normlarını içselleştirerek uygulamaya koymasından geçmektedir. Bu bölüm içinde tartışıldığında görülmektedir ki; Batı Balkanlar her ne kadar AB'ye girmeye istekli olsa da çoğu zaman gerçekleştirdikleri ya da gerçekleştirmeleri gereken reformlar, bunu yeterince meşru kabul ettiklerinden ya da tamamen içselleştirdiklerinden değil daha çok reformun arkasındaki getirinin cazibesinden kaynaklanmaktadır.

AB üyeliği gerçekleşirken ortaya çıkan Avrupalılaşma meselesi Bölüm I'de de üzerinde durduğumuz üzere "Avrupa norm ve değerlerine uyum" ile gerçekleşmektedir. Üyelik gerçekleştiğinde ortak bir Avrupalı üst kimliği ortaya çıkmakta ve bireysel tercihler ve çıkarlar ister istemez bir üst kimliğe

devredilmektedir. Üyelik süreci ve kimlik konusunu daha detaylı olarak bir sonraki Bölüm III'te ele almadan önce burada AB'nin son üyesi Hırvatistan ve aday ülke Sırbistan örneklerinin üstünde durmak açıklayıcı olacaktır. Her iki toplum da aynı coğrafyada ve kimliksel olarak birbirine benzer özellikler taşımaktadır. Her iki tarafın da Balkanlar'daki diğer ülkelere göre daha homojen bir yapıda olduğu görülebilir. Ancak üyelik sürecinde Hırvatistan kendi kimliğini geri planda tutarak AB'ye kimliksel yakınlık gösterdiği bir tablo çizmiştir. Hırvatistan'ın da üyelik sürecinde ekonomik olarak AB'nin getirilerinden yararlanmak isteyeceği gerçeği olmakla birlikte kendini tarihsel, bölgesel ve kültürel olarak Balkan'dan ayırarak Avrupa'ya yakınlaşmıştır. Sırbistan ise AB'ye girmek istediğini beyan etmesine rağmen çoğu zaman ulusal kimliksel farklılığı ön planda tutarak hareket etmiş ve Hırvatistan'a göre daha AB'den uzak bir duruş sergilemiştir. Zaten, gerek Rusya'ya yakınlığı gerek Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne savaş suçlularını göndermek istememesi ve Kosova ile yaşadığı problemler bu duruşu doğrulamaktadır. (Subotic 2011).

2.2 AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BATI BALKANLAR'DA GENİŞLEME SÜRECİ

Arnavutluk BM Eski Temsilcisi Abdi Baleta (2008:148), verdiği bir tebliğde AB ve Balkanlar arasındaki ilişkiyi “Balkan ülkeleri; coğrafi, tarihsel ve jeopolitik olarak Avrupa'daki herhangi bir entegrasyon projesine dahil olmaya mahkumdur. Avrupa da aynı sebeplerden dolayı bu ülkeleri içine almaya mahkumdur” şeklinde açıklamaktadır.

AB, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren Doğu Avrupa ülkelerine açılmak gibi bir rol üstlenmiştir. Üye devletler, genişlemenin sonuç ve maliyetlerine ilişkin bir öngöründe bulunamazken aday ülkelerin sürecin katkıları, çıkarlarına uygunluğu, siyasi ve ekonomik kazanımları için pazarlık sürecine girdikleri sonucuna varılmıştır. AB üye ülkeleri “kendi itibarlarını korumak” üzere genişlemeyi kabul etmek zorunda kalmışlardır. (Olsen 2002:927-928).

AB üye devletlerinin, Batı Balkanlar'ın üyeliği ile ilgili iş gücünün artması noktasında ekonomik bir katkı verebileceklerini düşünmekle birlikte uyum süreçleri,

organize suçlar gibi alanlardaki endişeleri üyelik sürecine dair farklı tutum geliştirmelerine neden olmaktadır (Ker-Lindsay ve diğerleri, 2018:512). Bu nokta da Batı Balkanlar'da süregelen istikrarsızlık ve işsizlik dolayısıyla genç nüfusun vize serbestisi ile yoğun biçimde Avrupa'ya göçüne sebep olmaktadır (Emin 2020:32-33). Ayrıca üye ülkelerde, Batı Balkan ülkelerinin üyeliği sonrası yaşanacak uyum sorunu kaygısının çoktan başlamış olabileceği akıllara gelmektedir.

AB için Batı Balkanlar'ın Avrupalılaşması, ekonomi ve güvenlik meselesi bakımından önem arz ediyorsa da aynı zamanda Balkanlar açısından Avrupalılaşma, Batı'ya uyum sağlama ve gelecekte güvenlik ve refah seviyesinin artmasına dair bir beklenti anlamına gelmektedir (Anastakis 2005:80). Genişleme sürecinin taraflar için sancılı geçtiği açıktır. Aday ülkeler AB'den bir türlü beklenen tarihi alamazken, AB yukarıda işaret edilen kaygılarla birlikte dünyanın yeni şartlarının ve bölgedeki yeni güçlü uluslararası rakiplerin getirileriyle yüzleşmektedir. Önümüzdeki yıllarda da söz konusu sancılı meselelerin aşılması ve genişleme sürecinin sürdürülebilmesi için karşılıklı iş birliği ve güvenin tesis edilmesi gerekliliği önümüzde durmaktadır (Avery ve Batt, 2007:3-5).

Yugoslavya'nın dağılması ve Balkan ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte bölge için AB tarafından çeşitli yaklaşım biçimleri benimsenmiştir. Bölgedeki ülkelerle yapılan istikrar ve ekonomi anlaşmaları ile başlayan süreç Bölüm II'de aktarılan şekilde Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Hırvatistan ve Slovenya'nın AB'ye üye olması ile sonuçlanırken, Batı Balkan ülkelerinde genişleme süreci devam etmektedir. Aşağıda AB'nin Batı Balkan ülkelerindeki genişleme süreci detaylandırılmaktadır.

2.2.1 Royaumont Süreci

Bosna Hersek'te büyük yıkımlara neden olan savaş; ABD'nin öncülük ettiği ve 13 Kasım 1995 yılında Hırvatistan, Sırbistan ve Bosna Hersek'in imzaladığı Dayton Barış Antlaşmasıyla tartışmalı şekilde son bulmuştur. Tartışmanın kaynağı olan antlaşma dünyada örneği görülmeyecek bir sistemle Bosna Hersek'i kantonlara bölmüş ve ülkenin yönetilmesini zorlaştırmıştır (Latiç 2016). Savaş boyunca bekle-

gör politikası ile problemin çözümlenmesini bekleyen ve sonrasında eleştirilere maruz kalan AB, Dayton Antlaşması'nın hemen ardından bölgede uluslararası bir aktör olarak söz almak, ABD'nin etkinliğini kısıtlamak, Dayton Antlaşması'nı sürdürülebilir ve işlevsel kılmak, bölgede güvenlik ve istikrarı sağlamak amacıyla Balkanlar'a yönelik ilk kapsayıcı süreci ortaya koymuştur (Tikici, 2012; Özgöker ve Batı, 2017:32, Çetin, 2005:54).

Fransa'nın öncülüğünde Kasım 1995 yılında Paris yakınlarındaki Royaumont kasabasında toplanan 15 AB üyesi ülke, Yugoslavya (Sırbistan ve Karadağ), Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Hırvatistan, Slovenya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Türkiye, Rusya, ABD, Avrupa Komisyonu, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konseyinin katılımıyla *Güney-Doğu Avrupa'da İstikrar ve İyi Komşuluk İlişkileri Süreci Deklarasyonu* kabul edilmiştir (Çeviköz, 1997-1998:2; Ehrhart, 1999:331; Roumeliotis, t.y.). Bu deklarasyonla bölgede uzun vadede iş birliği ve kapsamlı diyalog geliştirilmesi amaçlanmıştır. 26 Şubat 1996 yılında Royaumont Süreci ortak bir platforma dönüşerek 1998 yılına kadar Viyana, Budapeşte, Atina, Üsküp, İstanbul ve ikinci kez Atina olmak üzere 6 toplantı gerçekleştirilmiştir (Shtonova t.y.:27-28).

Güneydoğu Avrupa'da İstikrar ve İyi Komşuluk İlişkileri Sürecine İlişkin AB Antlaşması'nın (Treaty on European Union, Concerning The Process on Stability and Good-Neighbourliness in South-East Europe) 9 Kasım 1998 tarihli Ortak Görüş Belgesinde (EUR-Lex, 1998) Royaumont Süreci'nin ana eylem alanları aşağıda sıralanmaktadır;

- Sürece dahil olan ülkeler arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi,
- Hareket ve ifade özgürlüğü alanının iyileştirilmesi ve buradan hareketle ortak saygı ve anlayış çerçevesinde faaliyet ve projeler organize edilmesi,
- Bölgedeki sorunların çözümü olarak kültürel, dini, bilimsel ve teknik alanlarda ve sivil toplumun yeniden kurulmasında bölgesel iş birliğinin teşvik edilmesi.

Ayrıca bu toplantıların önemi, Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasında her alanda ve düzeyde barış ve istikrarın tesis edilebilmesi için özellikle sivil toplum kurumlarının sürece katılımını teşvik etmesinden gelmektedir (Latiç 2016). Royaumont Süreci bölgeye kapsayıcı bir yaklaşım getirmesinden ötürü önemini korumasına rağmen bekleneni veremediği şeklinde değerlendirilmektedir. Sürecin kendine has bir finansal kaynağa sahip olmaması ve ülkelerin Tablo 2’de detaylı şekilde bahsettiğimiz belli başlı kriterleri karşılayamaması nedeniyle PHARE¹⁰ yardım programından faydalanamaması getirilen eleştirilerin başında gelmektedir (Erhart 1999:332-334). 1999’da Kosova Savaşı patlak verdiğinde gerek Royaumont Süreci ve bölgede istikrar ve iyi komşuluk ilişkileri adına 1998 yılına kadar gerçekleşen çeşitli toplantılar gerekse sürecin çatısı altındaki bölgesel yaklaşım amaçlanan noktaya ne kadar uzak kalındığının bir göstergesi olmuştur.

2.2.2 Bölgesel Yaklaşım

1995 yılında başlayan Royaumont Süreci’nin arkasından AB, Batı Balkanlar’da uzun vadede istikrar sağlamak, ekonomik kalkınmayı desteklemek, Batı Balkanlar ve komşuları arasındaki iş birliğini sürdürmek amacıyla 1996 yılında yayınladığı “Eski Yugoslavya ülkeleri için bölgesel iş birliğinin geliştirilmesi beklentileri ve Topluluğun iş birliğini teşvik etmek için neler yapabileceği” hakkındaki rapor kapsamında *bölgesel yaklaşım* kavramını kullanmıştır. Rapor, bölgesel yaklaşım çatısı altında Balkan ülkelerinin özellikle ekonomik ortaklık ve aralarındaki ticari ağların büyümesi yoluyla uzun vadeli siyasi ve ekonomik uzlaşmanın geleceğine inanmaktadır (EUR-Lex 1997).

Raporda, Siyasi Bir Kavram Olarak Bölgesel Temelli Yaklaşım başlığı altında; AB ve Doğu Avrupa ilişkilerinin geliştirilmesi, yaklaşımın odağındaki ülkelerin Hırvatistan, Bosna, Sırbistan-Karadağ, Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti ve

¹⁰ Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy-PHARE (Polonya ve Macaristan Ekonomi Yapılandırma Yardımı Programı): Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde devletlerin ekonomilerini yeniden yapılandırma amacıyla 1989 yılında başlatılmıştır. Ayrıca AB’ye üye olmak için başvuran MDAÜ için hazırlanan üyelik-öncesi strateji kapsamında kullanılan finansal araçtır.

https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a1_en.htm [Erişim 16.02.2021].

Arnavutluk olduğu, bununla birlikte ilişkilerin kalıcı barış düzeyine getirilmesi, AB'nin sağladığı ekonomik araçlarla bölgede daha yakın ilişkiler geliştirilmesi, bölgede ifade özgürlüğü ve insan hakları temelli sorunların çözümüne ilişkin harekete geçilmesine değinilmektedir (Vesnic-Alujevic 2012:28).

Ayrıca Avrupa Parlamentosu raporda, aşağıdaki yerine getirilmesi gereken siyasi şartlara da yer vermektedir.

- Bosna'nın yeniden yapılandırılması, komşuları ile ilişkilerinin geliştirilmesi, demokratik ve sivil yapıların gelişiminin sağlanması, çoğulcu bir devlet yapısının ortaya çıkması ve ifade özgürlüğünün garanti altına alınması,
- Sırbistan-Karadağ, Hırvatistan ve Bosna-Hersek arasında daha yakın anlaşmaya dayalı ilişkilerin kurulması,
- Sırbistan, Kosova sorununun ve Voyvodina'daki sorunların çözüme kavuşturulması,
- Hırvatistan'ın iç demokrasi, azınlık hakları ile mültecilerin dönüş hakları ve Doğu Slavonya ile ilgili sorunların çözümünün sağlanması,
- Makedonya'daki Arnavut azınlığa kendi özel sorunlarını çözmek üzere yönetim imkânı sağlanması (EUR-Lex, 1997).

Bölgesel yaklaşım kapsamında AB'nin ortaya koyduğu şartlar, bölgede ancak uzun vadede sonuçları alınabilecek bir hedef çizmekteydi. Nitekim bölgesel yaklaşımın ortaya konduğu süreçten 1999 yılına kadar Batı Balkan ülkelerinde çok az ilerleme kaydedildiğinin ve yaklaşımın beklentileri karşılamadığının altı çizilmektedir (Anastasakis ve Bojicic-Dzelilovic, 2002:22; Jano, 2010:40; Žarin, 2007:514).

28 Ekim 1998 tarihli Güneydoğu Avrupa Ülkelerine Bölgesel Yaklaşım: 29 Nisan 1997 Tarihli Konsey Kararlarındaki Koşullara Uygunluk Operasyonel Sonuçlara Komisyon İletişimi belgesine göre belli alanlarda gelişme yaşansa da demokratik reformlar, insan ve azınlık haklarına saygı, ekonomik reformlar ve bölgesel iş birliği konularında beklenen seviyeye gelinebemiştir. Bölgesel yaklaşımın odak

noktasındaki ülkelerin, ortaya konulan şartlar doğrultusunda ilerleyişine ilişkin raporun verdiği detaylara Tablo 2’de değinilmektedir.

Tablo 2. Bölgesel Yaklaşım Kapsamındaki Odak Ülkelerin İlerleme Durumu¹¹

ODAK ÜLKELER VE ŞARTLAR	Demokrasi ve İnsan Hakları	Dayton Antlaşması	Mültecilerin Dönüşü	Komşularla İş Birliği ve İlişkiler	Pazar Ekonomisi	PHARE Programı ve İş Birliği Anlaşması
Bosna Hersek	Daha fazla yol alınması gerekmektedir.	Bazı kurumlar kuruldu ancak yeterince işlevsel değil.	Yönetimde iletişim eksikliği nedeniyle engelleme var.		Belli adımlar atıldı.	PHARE için uygun değil. Toplulukla İş Birliği Anlaşması müzakerelerinin başlatılması erken bulunmuştur.
Hırvatistan	Çok az ilerleme kaydedilmiştir.	Doğu Slavonya azınlık hakları sorunları devam ediyor.	Pozitif adımlar atıldı.	Önemli ilerlemeler var.	Özelleştirme ve yabancı yatırım gibi alanlarda ilerleme kaydedildi.	PHARE için henüz belli şartlar yerine getirilmemiştir. İş Birliği Anlaşması için müzakerelerin başlatılması uygun bulunmuştur.
Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Sırbistan-Karadağ)	Kosova sorunu açıkça Sırbistan'ın tüm ilişkilerini etkiliyor ve Kosova'daki azınlık hakları ile ilgili ciddi sorunlar var. Ayrıca ekonomik reform için çaba sağlanmıyor. Sırbistan'ın aksine Karadağ'da demokratikleşme, komşularla ilişkiler, azınlık hakları noktasında iyileşmeler bulunmaktadır. PHARE programı ya da İş Birliği Anlaşması için koşulları yerine getirmemiştir.					
Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya	Olumlu bir tablo çizmektedir.		Mültecilerin kabulü ile ilgili daha dikkat edilmeli.	Olumlu bir tablo çizmektedir.	Piyasa ekonomisi reformu için güvenilir adımlar atıldı.	PHARE çerçevesinde topluluktan yardım almayı sürdürecektir. Finans ve Ulaştırma alanındaki anlaşmaların uygulaması sürecidir.
Arnavutluk	İstikrar ve iyileşme sürmekle birlikte ciddi sorun alanları bulunmaktadır.			Bölgesel iş birliği ilkesine uyum göstermektedir.	Ekonomik gelişme devam etse de siyasi istikrarsızlık güvensizlik oluşturmaktadır.	İyileşme ve demokratikleşmenin sürdürülmesi amacıyla PHARE yardımı devam edecektir. Topluluk ile iş birliği 1992 Ticaret ve İş Birliği Anlaşmasına ve Siyasi Diyalog Beyannamesine dayalı olarak devam etmektedir.

¹¹ Commission of the European Communities. (1998). Regional Approach to the countries of South-Eastern Europe: Compliance with the conditions in the Council Conclusions of 29 April 1997 s. 2-6. raporu kapsamında hazırlanmıştır.

2.2.3 Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi

Bölgesel yaklaşımın beklentileri yeterince karşılamadığı ve ülkeler tarafından istenilen şartların yerine getirilmediği 1998 yılı tarihli Tablo 2’de görülmektedir. 1999 yılı itibarıyla genişleme sürecinin de bir parçası olarak AB tarafından *Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi* hayata geçirilmiştir. Paktin pek çok uluslararası tarafı olmakla birlikte bölgedeki taraf ülkeler Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Macaristan, Romanya, Slovenya ve Türkiye’dir (Hombach 2000:3). Önceki süreçlere de benzer olarak İstikrar Paketi’na dahil olan ülkeler ile Avrupa ve uluslararası kurumlar arasında barış ve güvenlik ortamının oluşması hedeflenmiştir. İstikrar Paketi, 2008 yılında Bölgesel İş Birliği Konseyi çatısı altına alınmıştır (Stability Pact for South-Eastern Europe, t.y.).

İstikrar Paketi, 2002 yılı itibarıyla 3 ayrı çalışma masası altında Tablo 3’te yer alan 6 ana ve alt başlıklara odaklanmaktadır.

Tablo 3. İstikrar Paketi Çalışma Masaları¹²

Çalışma Masası I	Çalışma Masası II	Çalışma Masası III
<i>Demokrasi ve İnsan Hakları</i>	<i>Ekonomik Yapılanma ve Kalkınma</i>	<i>Güvenlik ve Organize Suçlarla Mücadele</i>
• Güneydoğu Avrupa ülkeleri parlamentoları arası iş birliği • Yerel demokrasi ve sınırlar arası iş birliği • Eğitim ve araştırma • Basın özgürlüğü çalışmaları • Cinsiyet eşitliği faaliyetleri	• Bölgesel enerji pazarı • Ticaret, yatırım ve istihdam • Sağlık sektörü faaliyetleri • Sosyal diyalog savunuculuğu • Konut ve kentsel yönetim	• Organize suçlara karşı iş birliği • Yolsuzlukla mücadele • Polis forumu • Nüfus hareketlerinin yönetimi • Hafif silahların kontrolü • Afete hazırlık ve önlem

¹² Stability Pact for South Eastern Europe Annual Report (2005). s.9-23 doğrultusunda hazırlanmıştır.

1998 yılında başlayan Arnavutlar ve Sırp lar arasındaki etnik temelli Kosova Savaşı, bölgesel gerilimin bir türlü içinden çıkılamadığının en net örneği olarak Avrupa'nın önüne serilmiştir. 1999 yılında ancak NATO müdahalesiyle son bulan savaş, zaten kırılgan temeller üzerine kurulu ilişkilerin güven ve barış zeminine çekilmesi için daha fazla çabanın gerektiği yönünde şüphey e yer bırakmamıştır. Kosova Savaşı'nın neden olduğu tahribatla sınırlara akan yüzbinlerce mültecinin arkasından uluslararası yardım devreye girmiştir (Bartlett ve Samardzija, 2000:250). Bosna'da geç kalınan ancak Kosova'da zamanında müdahaleyle savaşın bitirilmesinin hemen ardından gelen İstikrar Pak tı, bölgede uzun süredir varlık gösteren sorunlara çözüm bulma umuduyla devreye girmiştir. Bölgede yaşanan politik istikrarsızlık ülkeleri ekonomik olarak da çıkmaza itmiştir (Bartlett ve Samardzija, 2000:246). Pak tın Özel Koordinatörü Bodo Hombach (2000:1-2), İstikrar Pak tı ile ilgili beklentilerini, “Ortak vizyonumuz, politik ve ekonomik ayrışmaların olmadığı demokratik ve birleşmiş bir Avrupa'dır... Bölgenin Avrupalılaştırmasının esasen bizim çıkarımıza olduğu konusunda net olmalıyız. Eğer yine başarısızlık söz konusu olursa, tekrardan Avrupa politikalarının Balkanlaşması tehdidi ile karşı karşıya kalacağız” şeklinde açıklamıştır.

AB'nin öncü rol aldığı İstikrar Pak tı; bölgede barış, demokrasi, insan hakları, ekonomik kalkınmanın yanı sıra tüm uluslararası çevrelerin katılımıyla geniş çaplı ve uzun vadeli çözüm üretilmesi açısından farklılık arz etmiştir. Ayrıca İstikrar Pak tı bölge ülkeleri için üyeliğe giden sürecin de bir parçası haline gelmiştir. (Elbasani, 2008:297; Gligorov, 2001:13). Ayrıca Batı Balkan ülkelerinin kendi içinde yaşadığı gerilimin azaltılmasıyla birlikte 2001-2006 yılları arasında CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation) yardımları aracılığıyla bu ülkelerde AB reformları için gerekli altyapıyı oluşturacak projelere destek verilmesi hedeflenmiştir. Ekim 2002 yılında yayınlanan süreç ilerleme raporuna göre İstikrar Pak tı'nın tarafı ülkelerin ekonomik anlamda belli bir aşama kaydettiğine vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda rapora göre ülkelerin altyapı modernizasyonunu içeren 46 proje için Dünya Bankası ile ortak olarak 3,5 milyar

Euro tutarında bir finansman sağlanmıştır. İyileşmenin yanı sıra ülke ismi vermeksizin pakta bağlı kalınarak siyasi alanda da reformların yerine getirilebilmesi için doğru zamanda harekete geçilmesinin önemine değinilmektedir. Bir diğer aşılması gereken önemli konu olarak ise Kosova'nın bölgeye entegrasyonuna ve Paktın siyasi yetkileri olmamasına rağmen BM Kosova Geçici Yönetim Misyonunun (UNMIK) çalışmalarına destek vermesi gerektiğine işaret edilmektedir (Progress on the Stability Pact for South-Eastern Europe, 2002).

Raporun sunduğu siyasi kaygılara benzer olarak Gligorov (2001:17-18) İstikrar Paktı kapsamında yürütülen sürecin yerel ya da dış yöneticilerden hangisinin hedefleri doğrultusunda yönlendirildiğinin belirsizliğini koruduğu ve Paktın oluşturduğu siyasi beklentilerin bölgenin dinamizmine bağlı olduğu için bu alanda beklentileri karşılayamayabileceğini bir olasılık olarak dile getirmektedir.

Avrupa'nın Balkanlar açılımı sadece İstikrar Paktı ile kalmayıp takip eden yıllarda bölgesel iş birliği çatısı altında İstikrar ve Ortaklık Süreci ve İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları ile genişlemeye devam etmiştir.

2.2.4 İstikrar ve Ortaklık Süreci ve İlgili Anlaşmalar

1999 yılında İstikrar Paktı ile birlikte AB, İstikrar ve Ortaklık Süreci hayata geçmiştir. Esasen İstikrar Paktı, SAP'ın tamamlayıcısı olarak ortaya konulmuştu. Pakt, SAP'a göre uluslararası alandan daha geniş katılımı içeren bir girişim olsa da zaman içerisinde SAP, sürece dahil edilen ülkelerin potansiyel adaylar olduğunu teyit etmesi ile İstikrar Paktı'nın önüne geçerek Batı Balkan ülkeleri için daha cazip hale gelmiştir (Elbasani, 2008:298; Munter, 2021:1; Progress on the Stability Pact for South-Eastern Europe, 2002).

Batı Balkan ülkeleri ile ortak ekonomik ve siyasi hedeflerin belirlendiği SAP, sözleşmeye dayalı ilişkiler, ticari ilişkiler (Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı), finansal yardım, bölgesel iş birliği ve iyi komşuluk ilişkileri olmak üzere 4 ana başlığa dayanmaktadır. Sözleşmeye dayalı ilişkiler yani ikili ilişkiler İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları ile hayata geçirilmiştir (Stabilisation and Association Process, t.y.). İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları, AB'nin Batı Balkanlar'daki her bir ülke ile

birebir imzaladığı anlaşmalardır. Anlaşma kapsamında ülkeler kendi şartlarına uygun olarak önlerine konulan siyasi ve ekonomik hedefleri yerine getirmekte yükümlüdür ve SAA, AB genişlemesi doğrultusunda ülkelere “potansiyel aday” statüsünü getiren ilk adım olarak görülmektedir (Elbasani, 2008:299; Golding, 2018:14; Jano, 2008:11; Trauner, 2009:70). Tablo 4’te Batı Balkan ülkeleri ile yapılan SAA’nın imza ve yürürlük tarihleri bulunmaktadır.

Tablo 4. Batı Balkan Ülkeleri İstikrar ve Ortalık Anlaşmaları Tarihleri

Ülke	İmza Tarihi	Yürürlük Tarihi
Arnavutluk	12 Haziran 2006	1 Nisan 2009
Bosna	16 Haziran 2008	1 Haziran 2015
Kuzey Makedonya	9 Nisan 2001	1 Nisan 2004
Kosova	27 Ekim 2015	1 Nisan 2016
Karadağ	15 Ekim 2007	1 Mayıs 2010
Sırbistan	29 Nisan 2008	1 Eylül 2013

SAA’da önemsenen noktalardan biri ülkeler arasında serbest ticaret alanının oluşturulması ve yerel mevzuatın AB ile uyumlu hale getirilmesidir. Anlaşmanın Batı Balkanlar’ın AB’ye girişiyle ilgili bir perspektif oluşturması dolayısıyla çıkarları sık sık AB ile çatışan Sırbistan dahil anlaşmanın avantajlarından yararlanmaktadır. Sırbistan Avrupa Entegrasyon Bakanlığı resmî sitesinin verdiği bilgilere göre; Sırp vatandaşlara vize serbestisinin getirilmesi, AB pazarına erişim, yapılacak reformlar için AB fonlarının önünün açılması, ticaretten finansa, sosyal işlerden turizme, eğitim-öğretim ve kültür alanlarına kadar pek çok iş birliği alanının oluşturulması gibi farklı başlıklardan fayda sağlanmaktadır (Stabilisation And Association Agreement, t.y.).

Diğer komünist rejim ülkelerinde olduğu gibi Arnavutluk da liberal ekonomiye geçiş sürecinde ciddi krizler yaşamıştır. SAA’nın Arnavutluk’un ticari alandaki olumlu getirilerine sebep olurken Zahariadis’in (2007: viii) ortaya koyduğu çalışma doğrultusunda Arnavutluk’un Topluluk ile yaptığı ticari sürecin Doğu Avrupa’yla yaptığı ticari büyümeden daha fazla kazanımı olduğu belirlenmiştir. Anlaşmaya bağlı

olarak gümrükle ilgili yapılan düzenlenmeler ve ticari engellerin kaldırılması GDP'ye katkı sağlamaktadır.

Bölgenin en fakir ülkeleri arasında yer alan Kosova'nın SAA'ya katılımı sonrası ticari büyümesi üzerine araştırma yapan Shala, Gerbeshi ve Hyseni-Pajaziti (2018) Avrupa pazarına açılmanın olumlu şekilde sonuç verdiğinin üstünde durmaktadır. Kosova'nın anlaşma sonrasında AB ürünleri için gümrük vergilerini kaldırmış olmasının Kosova pazarında bütçe daralmasına neden olmasına rağmen bu durum yerel ürünlerin Avrupa pazarına açılımına yardımcı olmaktadır. AB pazarına ithalat ve ihracat ile yaptığı açılım Kosova'da anlaşma getirisinin iyi olduğu yönündedir. Bu anlaşma ile CEFTA'ya bağlı kalmaktan kurtulmuştur.

Ayrıca CARDS yardım programının yerini alan IPA ile Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliği için demokrasi ve yönetim, hukukun üstünlüğü ve temel haklar, çevre ve iklim hareketi, enerji, ulaşım, rekabetçilik ve yenilik, tarım ve kırsal kalkınma, bölgesel iş birliği alanlarındaki reform programları desteklenmektedir. 2007-2013 yılları arasında IPA için 11,5 milyar Euro, 2014-2020 aralığındaysa 11,7 milyar Euro bütçe belirlenmiştir. Hali hazırda fondan yararlanan ülkeler arasında bulunan Türkiye'ye bu tezin kapsamında olmadığı için yer verilmemiştir. Batı Balkan ülkelerinin 2014-2020 döneminde belirlenen bütçeden aldıkları IPA fonları Tablo 5'te gösterilmektedir ("Instrument for Pre-accession Assistance", t.y.).

Tablo 5. Batı Balkan Ülkelerinin Aldıkları IPA Fonları¹³

Ülke	IPA Fonu (Euro)
Arnavutluk	639,5 milyon
Bosna-Hersek	552,1 milyon
Karadağ	279,1 milyon
Kosova	602,1 milyon
Makedonya	608,7 milyon
Sırbistan	1.539,1 milyar

¹³"Instrument for Pre-accession Assistance," https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en [Erişim 17.02.2022].

2.2.5 Zirveler

AB ve Batı Balkanlar arasındaki ilişkinin önemli bir aşaması da taraflar arasında gerçekleştirilen çeşitli zirvelerdir. Bu zirveler sırasıyla 2000 yılında Zagreb, 2003 yılında Selanik, 2014 yılı Berlin Süreci, 2018 yılında Sofya, 2020 yılında Zagreb son olarak ise 2021 yılında Berlin’de gerçekleştirilmiştir. Burada Batı Balkanlar için önemli kararların alındığı ve süreç için dönüm noktası olarak görülen zirvelere yer verilmektedir.

24 Kasım 2000 yılında gerçekleştirilen Zagreb Zirvesi bir önceki başlıklarda ele alınan konulardan farklı olmaksızın ve SAP’a katkısına vurgu yapılarak Avrupa kıtasında ve özellikle Balkan ülkeleri (Arnavutluk, Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya, Bosna Hersek, Hırvatistan ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti) arasında bölgesel diyalog ve iş birliği, serbest ticaret alanlarının oluşturulması, adalet ve organize suçlarla mücadele gibi konular etrafında şekillenmiştir (Bechev, 2006:37; European Commission Zagreb Summit, 2000:1-3). 2000 yılı ayrıca hem Sırbistan hem de Hırvatistan için değişimin gerçekleştiği yıllardır. Siyasi baskılar sonucu yönetimi bırakan Slobodan Miloseviç’in ardından 24 Eylül 2000 tarihinde Sırbistan’da ve Tujdman’ın ölümünün ardından 3 Ocak 2000 tarihinde Hırvatistan’da gerçekleşen seçimlerle anti-demokratik yönetimlerin sonu gelmiştir (Ekinci, 2014:16-17; Şahin, t.y.:4; Turhan, 2011:7).

21 Haziran 2003 Selanik Zirvesi katılımcı ülkelerin (Arnavutluk, Bosna Hersek, Hırvatistan, Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya, Sırbistan ve Karadağ) “potansiyel aday” ilan edilmeleri açısından önemli bir zirvedir. Aradan geçen 3 yıl içinde Batı Balkan ülkeleri ile SAP’a hız kazandırılırken ayrıca Zagreb Zirvesi’nden bu yana istikrar, ekonomi ve demokraside iyi yönde gelişme sağlandığına dikkat çekilmiştir (“EU-Western Balkans Summit Thessaloniki”, 2003:1-3). Selanik Zirvesi’nde potansiyel aday ilan edilmelerinden günümüze kadar Batı Balkan ülkelerinin adaylık süreçleri belirsizliğini korurken Romanya ve Bulgaristan 2007 yılında, Hırvatistan 2013 yılında AB üyeliğine kavuşmuştur.

2003 Selanik Zirvesi’nden 2018 Sofya Zirvesi’ne gelene dek bölgede farklı gelişmeler yaşanmıştır. Romanya ve Bulgaristan’ın üyeliği AB içinde tartışmalara

neden olurken uzun bir aradan sonra 28. üye olarak Hırvatistan'ın birliğin içine kabul edilmesi Başkan Von der Leyen'in "tüm bölgenin geleceği AB'de yatıyor" söylemini yeniden gündeme taşımıştır. Bu dönemde bölge için en olumlu sayılabilecek gelişme Kosova dışında 2009 yılında Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve 2010 yılında Arnavutluk ve Bosna Hersek'e vize serbestisinin tanınmasıdır ("Visa Liberalisation Report", 2017). Ayrıca 2006 yılında Karadağ ve 2008 yılında Kosova bağımsızlığını ilan ederken, Makedonya ve Yunanistan¹⁴ arasındaki ikili sorunlarda ciddi bir ilerleme kaydedilmiştir (Fouéré 2013:1-2).

Yaşanan olumlu gelişmelerin yanı sıra ilerleyen yıllarda Batı Balkanlar'ın üyelik süreçlerini zorlaştıracak gelişmeler de meydana gelmiştir. 2008 yılında ABD ile başlayan ve 2009-2010 yılları olmak üzere etkileri özellikle Yunanistan, İrlanda, Portekiz ve İspanya'da hissedilen "Euro Krizi" ya da bir diğer adıyla "Avrupa Borç Krizi" ortaya çıkmıştır. Yeni katılımcı ülkelerden Bulgaristan ve Romanya'nın uyum sorunları ve tam hazır olmadan birliğe dahil edilmeleri kriz sürecinde AB ülkelerinde genişlemenin yeniden tartışılmasına sebep olmuştur. Ayrıca 2015 yılında Balkan rotasını kullanarak Avrupa'ya ulaşmaya çalışan mülteci akını da süreci zora sokan diğer gelişmeler arasındadır. Birlik içindeki ülkeler hem ekonomik kriz hem de Balkan sınırlarından ülkelerine gelen mülteciler dolayısıyla Batı Balkanlar'ın üyelik süreçleriyle ilgili farklı tutumlar benimsemişlerdir (Balfour ve Stratulat, 2011:4-17; Progonati, 2020:51-52; Serbes ve Tokatlıoğlu, 2019:171). Burada zirveler konusuna ara verip geniş bir parantez açarak genişleme sürecini zora sokan borç krizine ve mültecine krizine yakından bakılacaktır.

¹⁴ Makedonya ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin tarihi akışına "3.3. Genişlemede Güncel Durum" başlığında değinilmektedir. İki ülkenin tarihi sürecin aksine son dönemde iyi ikili ilişkiler kurması ve bu durumun sürdürülmesi için taraflar çaba sarf etmektedir. Ocak 2021 yılında Atina'ya ziyaret gerçekleştiren Kuzey Makedonya Dışişleri Bakanı Bujar Osmani Yunanistan ile ticaret, yatırım ve eğitim gibi alanlarda anlaşmalar imzalayarak Kuzey Makedonya'nın AB ile müzakerelere başlanmasında Yunanistan'ın desteğinin önemine vurgu yapmıştır (Öztürk 2021).

2.2.5.1 Euro krizi

Yunanistan'dan başlayıp neredeyse bütün AB ülkelerinde hissedilen global kriz, AB ve Batı Balkan ülke ilişkilerinin geçtiği en zorlu sınavlardan biri olmuştur. Krizin Yunanistan'da hissedilmesinin hemen öncesinde Batı Balkanlar işsizlik artışı, yabancı yatırımların gerilemesi, dış ticaret açığı gibi konularda ekonomik olarak zaten zorlu bir sürecin içinden geçmekte ve ekonomik büyümede kötü bir sınav vermekteydi. Ekonomik büyümenin 2013 yılına kadar yavaşladığı Batı Balkanlar'da, en büyük ticaret ortağı olan AB ile de ithalat ve ihracat alanında düşüş yaşanmıştır. (Dabrowski ve Myachenkova, 2018:86-102).

Panagiotou (2013), 2011 yılında kriz Yunanistan'ı vurduğunda bunun Batı Balkanlar ile AB ilişkisini nasıl etkilediğini birkaç maddede ele almaktadır. Bunlardan ilki Yunanistan'la bağlantılı bölgedeki tüm dış yatırımlar ve Yunanistan'da çalışıp ailesini geçindiren tüm Batı Balkanlı göçmenlerin bu süreçten etkilendiğidir. Ayrıca bununla bağlantılı olarak negatif bir ekonomik tablo çizilen Batı Balkan ülkelerinde AB üyelik sürecinin gerektirdiği reformlara otomatik olarak daha az yatırım gerçekleşeceğidir. En kritik meselelerden biri ise AB'nin kadim üyelerinden biri olan Yunanistan'ın çoktan sistem olarak Avrupalılaştırmış olduğu düşüncesinin krizle karşı karşıya kalındığında yeni bir endişeyi gündeme getirmesidir: “Eğer 'sistem' Yunanistan'da tutmadıysa, İspanya ve Portekiz'de tutmadıysa, Batı Balkanlar gibi sorunlu bölgelerde çalışması nasıl beklenebilir?” Tüm bunların yanı sıra AB içindeki genişleme yorgunluğunun uygulamaya yansması ve Batı Balkanlar içinde AB ile ilgili soru işaretleri oluşmasının kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır.

Yunanistan'ın bir zamanlar ortaya koyduğu başarı hikayesinin üstüne yaşadığı krizle ilgili Bechev de (2012:6) Panagiotou'ya benzer şekilde Avrupalılaştırmanın “eski Avrupa” ülkelerine “yakınsak” olma düşüncesine kriz sürecinin zarar verdiğini ifade etmektedir. O dönemde henüz AB üyesi olmayan Hırvatistan'ı da dahil ederek Balkanlar'daki ilerleme sürecinin ülkeden ülkeye farklılaştığını ve genişleme yorgunu AB ile bedel ödemek istemeyen ve sürecin yavaşlamasından çekinmeyen elitler arasında sessiz bir anlaşma olduğunu belirtmektedir.

Özellikle Balkan ekonomisinde kayda değer bir yer tutan Avrupa'daki Balkan göçmeni işçilerin bölgeye para göndererek ailelerinin geçimlerini sağlamaları da bu süreçten etkilenmiştir. Ülkelerine dönmek ya da gönderdikleri miktarı düşürmekten başka çareleri kalmadığı belirtilmektedir. Ayrıca 2010 yılında yapılan araştırmaya göre 2009-2010 yılları arasında Balkan halkı ülkelerinde ekonominin iyileşmediği daha da kötüye gittiği yönünde görüş beyan etmişlerdir. Bu şekilde görüş beyan edenlerin oranı Kosova'da 2009'da yüzde 26 iken 2010 yılında yüzde 34'e yükselmiştir. Önceki senelere oranla Arnavutluk'ta yurt dışında daha iyi imkanlara ulaşılabilceği düşüncesi yüzde 66'dan yüzde 52'ye gerilmiştir. Karadağ'da ise yurt dışında daha iyi fırsatlar olabileceği görüşü tam tersine yükselişe geçmiştir. Burada araştırmanın önemli noktası ve AB'nin kriz sürecinde genişlemenin nasıl etkilendiğine cevap olabilecek husus ise krize rağmen AB'ye katılım noktasında bölgedeki ortak görüşün pozitif yönde olmasıdır (Gallup Balkan Monitor, 2010).

2.2.5.2 Mülteci krizi

Uzun yıllardır Asya, Afrika ve Orta Doğu'dan mültecilerin Balkanlar'ı bir geçiş güzergahı olarak kullanarak Avrupa'ya ulaşmak istemeleri bilinen bir gerçektir. Özellikle 2011 yılında Arap Baharı'nın bir ayağı olarak Suriye'de başlayan olaylar zamanla uluslararası güçlerin de dahil olduğu bir iç savaşa evrilmiştir. 2012 yılında Türkiye'ye giriş ile başlayan ve 2015 yılında Balkan rotasına akın yapanlar arasında Suriyeli ve Afgan mülteciler başı çekmiştir (REACH, 2015-2016:10). Batı Balkan ülkelerinden özellikle Makedonya, Sırbistan ve AB ülkelerinden Yunanistan bu akından yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Karadan ve denizden gerçekleşen bu akın boyunca mültecilerin özellikle Balkan rotasını kullanmalarının sebebi Bulgaristan ve Yunanistan'ın geçiş için sıkı önlemler alması, Batı Balkanlar'daki vize serbestisiyle Avrupa'ya ulaşma düşüncesi ve karadan yapılan bu yolculuğun Akdeniz'den Yunanistan adalarına yapılan yolculuktan daha güvenli olmasıydı (Lilyanova, 2016:23). Avrupa ülkelerinin kısıtlı sayıda kriterlerine uyan mülteciyi içeriye almaları geçiş rotasında yığılmaların önüne geçmemiş, göçmenlerin sayısında artış yaşanmaya devam etmiştir.

2016 yılında göç krizi doğrultusunda Avusturya öncülüğünde Viyana’da toplanan 6 Batı Balkan ülkesi ve Hırvatistan, Slovenya ve Bulgaristan’ın katılımı ile gerçekleşen toplantı sonunda bir bildiri yayınlandı (Europe Integration Foreign Affairs, 2016). Yunanistan’ın göçmen krizine olan tavrı nedeniyle Avusturya ile arasında ipler zaten gerilmişken toplantıya davet edilmemesi neticesinde Yunanistan, elçisini çekerek Avusturya’ya nota verdi (“AB’de mülteci krizi”, 2016; “Balkan Ülkeleri”, 2016). Açıklanan bildirinin ardından ise 2016 yılında Balkan rotasındaki Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan ve Slovenya sınırlarını kapattı (Göçmenlerin ‘Balkan rotası’, 2016). ABD Birleşmiş Milletler Mülteci Ajansı 2016 yılının sonuna kadar Avrupa kıyılarına ulaşan mülteci sayısının 5,2 milyon olduğunu belirtmektedir. REACH (2015-2016:9) tarafından hazırlanan rapora göre Ekim 2015- Haziran 2016 tarihlerini kapsayan süreçte ise Balkan rotasını kullanarak Avrupa’ya ulaşan mülteci sayısı 1,5 milyonun üzerindedir. Sınırlar kapatıldıktan sonra bu durum insan kaçakçıları için bir ticarete dönüştü. Mayıs 2021’de yayınlanan bir rapora göre insan kaçakçılarının Sırbistan’ın belli noktalarından Romanya-Macaristan sınırına gitmek isteyen mültecilerden kişi başı 50-200 Euro arasında değişen ücretler aldıkları belirtilmektedir. Yine bu hat içindeki insan kaçakçılığı pazar değerinin 8,5 ila 10,5 milyon Euro arasında olduğu düşünülmektedir (Kemp, Amerhauser ve Scaturro, 2021:9-21).

Peki tüm bu gelişmeler o dönemde AB ve Batı Balkanlar arasındaki genişleme sürecini nasıl etkiledi? Mülteci akını sadece Balkan ülkelerinde değil AB’de de insan ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi güvenlik problemlerinin önünü açmıştır. Ayrıca Batı Balkanlar’ın, ilk başlarda AB’den kurumsal düzeyde yeterli desteği görememesi ve mülteci akınının durdurulması konusunda bir baskıya maruz kalması yaşanan temel sıkıntıların başında gelmektedir (Cocco 2017). AB’nin mülteci akınına karşı hazırlıksız yakalandığı Birlik içindeki ülkelerin aralarında yaşadıkları gerilimlerden de bariz şekilde görülmektedir. Almanya’nın açıklamalarına karşı Avusturya’nın tepkisi¹⁵, Yunanistan-Avusturya¹⁶ gerilimi, geçiş güzergahındaki Doğu Avrupa

¹⁵ Almanya diğer AB ülkelerine nazaran daha fazla mülteciye ev sahipliği yapıyordu. O dönem mülteci akınları konusunda daha fazla AB üyesi ülkenin yükü paylaşması gerektiğine dair Başbakan Merkel’in açıklamalarına Avusturya Dışişleri Bakanı Kurz’dan Merkel’in

lkelerinin AB'den bağımsız tavır geliştirmeleri ve Dublin Anlaşması'nın¹⁷ (mültecinin ayak baştığı ilk ülkede işlemlerinin yapılması) uygulanmasına ilişkin belirsizlikler etkilerini ciddi şekilde hissettirmiştir.

Süreç AB'yi Batı Balkanlar'a genişleme hususunda hem kısa hem de uzun vadede önlemler almaya mecbur bırakmıştır. Konunun tüm Avrupa coğrafyasını etkisi altına alması ortak ve yakın iş birliğini ise elzem kılmıştır. Öncelikle AB mkte-sebatıyla uyumlu olarak Batı Balkan lkeleri gç süreçlerini düzenleyecek ‐yabancılar, devlet sınır kontrolü, göçmenlik haklarının gözden geçirilmesi ve göçmen kaçakçılığını suç saymak‐ gibi yasaları kabul etmişlerdir (Lilyanova 2016:3). Ancak buna rağmen yukarıda da belirtildiği şekilde AB yesi ülkelerin kendi içinde konuya farklı şekilde yaklaşmaları ortak bir tutum belirlenmesinin önüne geçmiş ve AB kurumlarının kriz karşındaki belirsiz duruşu Batı Balkanlar üstünde negatif etkiye sebep olmuştur. Transit lkelerden Macaristan, Hırvatistan ve Sırbistan arasında süreç boyunca ciddi krizler yaşanmıştır. Macaristan'ın Sırp topraklarındaki mlte-cilere yönelik sert tavrı ile Macar sınırı kapanmıştır. Mlte-ciler Hırvatistan'a geçen kapılara yönelmiş ve aynı şekilde Hırvatistan mlte-cilere karşı g kullanmıştır. Ayrıca Hırvatistan'ın Sırbistan ile ‐sınırına it rebileceği‐ ifadesi ilişkileri daha da gererek ülke sınırları arasında ticaret ve yolcu trafiği durmuştur. Son olarak Sırbistan Başbakanı AB'ye durumla ilgili bir protesto mektubu yollamıştır (Jovanovic 2015). Tüm bu kontrolsüz geçişler AB'yi sınırlara çitler örmeye, sınır kontrollerini sıkılaştırmaya ve Schengen serbest dolaşım anlaşmasını yeniden gözden geçirmeye mecbur bırakmıştır. Sorunlarla tek başına yol alamayacağını bilen AB bu konudaki en kritik ortağı Türkiye ile de görüşmeler gerçekleştirmiştir. 25 Ekim'de ise Balkan liderleriyle toplanarak bilgi paylaşımı, ikincil hareketlerin sınırlandırılması, mlte-cilerin desteklenmesi, mlte-ci akışının birlikte yönetilmesi, sınır kontrolü, kaçakçılıkla mücadele, mlte-ci ve göçmenlerin hak ve yükümlülükleri hakkında bilgi, gözlem

mlte-ci politikasının yanlış olduğu ve kaçak göçmenlerden AB sınırlarının korunması gerektiğiyle ilgili tepki açıklaması gelmiştir.

¹⁶ Yunanistan bu süreçte AB tarafından yalnız bırakıldığını düşünüyordu.

¹⁷Dublin Anlaşması'nın detayları için bakınız:

https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/country-responsible-asylum-application_en [Erişim 17.02.2022].

gibi başlıkları içeren 17 maddelik bir plan üzerinde anlaşma sağlanmıştır (Meeting on the Western Balkans Migration Route, 2015).

Balkan rotasındaki sınırların kapatılması, sınır kontrollerinin artırılması, mültecilerin bulundukları ülkelerde tutularak AB tarafından finanse edilmesi yoluyla 2015 yılına oranla geçişlerin sayısı azalsa da insan kaçakçıları aracılığıyla kaçak geçişlerin önüne tamamen geçilememiştir. Halen bölgesel sıkıntılara ya da ülkeler arasındaki anlaşmazlıklara bağlı olarak sınırlarda hareketlilik yaşanmaktadır. 2020 yılında Türkiye – AB arasında Suriye içinde yaşanan askeri gerginliğe ve AB’nin mültecilere karşılık Türkiye’ye vize serbestisi sözünün tutulmaması üzerine Türkiye’den “AB’ye geçmek isteyenler için sınır kapılarının açık tutulacağı” açıklaması gelmiş ve Yunanistan sınırı yeniden hareketlenmiştir. Bu süreçte Yunanistan OHAL ilan ederken Yunanistan’da bir araya gelen AB liderleri (Yunanistan Başbakanı, Hırvatistan Başbakanı, Avrupa Parlamentosu Başkanı, Avrupa Konseyi Başkanı ve Avrupa Komisyonu Başkanı) Yunanistan’a destek verdiklerini beyan ederek “Yunan sınırlarının ayrıca Avrupa sınırları” olduğuna dikkat çekmişlerdir (Stanicek 2020).

Yine Ağustos 2021’de Afganistan’da yaşanan rejim değişikliği sonucunda Taliban’ın başa geçmesiyle İran ve Türkiye üzerinden sınırlara akın eden Afgan mülteciler konusunda AB önceki tecrübelerinden de hareketle önceliği üye ülkelerdeki vatandaşların ve sınırların güvenliği olarak belirlemiş ve mültecilerin AB girişleriyle ilgili kısıtlamalara gitmiştir. 2015 yılındaki mülteci akınında görüleceği üzere AB’nin kendi değerleri ile ters düşerek mülteciler konusunda üzerine düşen sorumluluğu almadığı görülmektedir. Bu konuya tepki gösteren 24 uluslararası STK Eylül ayında AB’ye görev ve sorumluluğu hatırlatan ve çağrı yapan ortak bir bildiri yayınlamışlardır (Joint NGO Statement, 2021).

Zirveler

Tüm bu zorlu süreçle beraber karşılıklı ilişkilerin durgunlaştığı dönemde, Sofya Zirvesi’nden önce 2014 yılında Almanya’nın çabaları ile Berlin Süreci hayata geçirilmiştir. Sürecin amacı “reform sürecindeki ilerleme kaydetme çabalarını

sürdürmek, ikili ve ulusal sorunları çözüme kavuşturmak, bölgedeki toplum içi ve toplumlar arasında uzlaşma sağlamak, bölgesel ekonomik iş birliğini geliştirmek ve sürdürülebilir büyümenin temellerini atmak” olarak tanımlanmıştır (Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans, 2017). Berlin Süreci tarafların ilişkilerinin canlı tutulması ve güçlendirilmesi açısından bir aracı görevi görmüştür. 2014 yılında başlayan süreç 2015 Viyana, 2016 Paris, 2017 Trieste, 2018 Londra, 2019 Poznan zirveleriyle devam etmiştir (The Berlin Process, t.y.).

17 Mayıs 2018 tarihli Sofya Zirvesi Batı Balkanlar’ın entegrasyonunun halen Avrupa’nın ajandasında yer aldığının bir göstergesidir (Martinez, 2018:5; Tota, 2020:163). Zirvenin gündeminde “Hukukun üstünlüğüne ve iyi yönetişime verilen desteğin güçlendirilmesi, güvenlik ve göçle ilgili etkileşimi güçlendirme, sosyo-ekonomik kalkınmanın desteklenmesi ve gençliğe özel önem verilmesi, bağlantıyı artırma, Batı Balkanlar için dijital gündem, Batı Balkanlar’da uzlaşma ve iyi komşuluk ilişkilerinin desteklenmesi” başlıkları öncelenmiştir (“Sofia Declaration”, 2018).

6 Mayıs 2020 yılındaki Zagreb Zirvesi, Covid-19 şartları dolayısıyla çevrim içi olarak hayata geçirilmiş ve “Batı Balkanlar’ın Avrupa perspektifine açık destek” bir kez daha teyit edilmiştir. Önceki zirvelerden farklı olarak deklarasyonun ilk bölümünde Covid-19 sürecindeki zorluklarla baş etmede birlik ve AB’nin Batı Balkanlar’a desteği yer bulmuştur. AB, bu süreçte 3,3 milyar Euro değerindeki finansal destek sağlamıştır (“Zagreb Declaration”, 2020).

Son olarak ise 2021 yılındaki Berlin Zirvesi yine pandemi şartları dolayısıyla çevrim içi olarak gerçekleştirilirken aslında 2014 yılındaki Berlin Süreci’nin de bir parçası olarak organize edilmiştir. Zirvede konuşan Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen “Birinci önceliğimiz, bölge genelinde genişleme gündemini hızlandırmak ve Batı Balkan ortaklarımızı Avrupa yolunda ilerlemek için gerekli reformları gerçekleştirme çalışmalarında desteklemektir” vurgusu yapmıştır. 1 Temmuz 2021 tarihinde “Evdeki Gibi Gezin” sloganıyla uygulanmaya başlanan ve bölgenin dijital dönüşümünde köşe taşı olarak görülen Bölgesel Dolaşım Anlaşması’nın hayata

geçmesinin bölgesel iş birliği için ayrı bir önemi bulunmaktadır (EC Berlin Summit, 2021; “The Western Balkans become a roaming free zone”, 2021).

2.3 GENİŞLEMEDE GÜNCEL DURUM

2003 yılında gerçekleşen Selanik Zirvesi Batı Balkan ülkelerinden Arnavutluk, Bosna Hersek, Kuzey Makedonya ve Sırbistan’ın potansiyel aday ilan edildikleri zirve olarak gerçekleşmiştir. Belirlenen şartlar çerçevesinde AB ve Batı Balkan ülkelerinin ilişkileri geliştirmesi ve yürütülmesi kararı ortaya konuldu. O tarihten itibaren Batı Balkan ülkelerinde de bu yönde bir çaba gösterilmiştir.

Tablo 6’da Batı Balkan ülkelerinin adaylık başvuru tarihleri, müzakere başlama tarihleri ve adaylık statüleri hakkında bilgi verilmektedir. Kosova’nın halen AB ülkelerinden İspanya, Slovakya, Romanya, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi (Progonati 2020:131) tarafından tanınmamasından ve Bosna Hersek’in, siyasi yapısındaki karmaşanın süregelmesinden ötürü müzakerelere başlanmamıştır. Ayrıca Kosova hariç 5 ülke ile AB arasında vize serbestisi söz konusuyken yine aynı sebeplerden ötürü Kosova bu kapsamın dışında kalmaktadır. Tablo 6’da AB’nin her bir ülke için ayrı olarak hazırladığı 2020 yılı genişleme raporları doğrultusunda ülkelerin üyelik süreçlerindeki güncel durumları hakkında bilgi verilmektedir.

Tablo 6. Batı Balkan Ülkeleri Üyelik Tarihleri ve Statüleri¹⁸

Ülke	Adaylık Tarihi	Müzakere Başlama Tarihi	Statü
Arnavutluk	24.04.2009	25.03.2020	Aday Ülke
Bosna	15.02.2016	-	Potansiyel Aday
Kuzey Makedonya	22.03.2004	25.03.2020	Aday Ülke
Kosova	-	-	Potansiyel Aday
Karadağ	15.12.2008	29.06.2018	Aday Ülke
Sırbistan	22.12.2009	28-06-2013	Aday Ülke

¹⁸ Negotiations Status. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/check-current-status_en [Erişim 18.02.2021].

Arnavutluk; 1912 yılında Osmanlı topraklarından ayrılan ve Yugoslavya toprakları dışında kalan tek ülkedir. 1940'lerden itibaren 1985 yılındaki ölümüne kadar Enver Hoca ile uzun bir komünizm döneminden geçen Arnavutluk'ta esas değişim 1991 yılındaki ilk çok partili seçimlere girmesi ile yaşanmıştır. 90'lı yıllar ayrıca Arnavutluk'un yüzünü Batı'ya döndüğü ve AB ile ilk olarak ekonomik ilişkilerin başladığı dönemdir (Bilge, 1991:386; Brahaj, 2009:23-24; Jelavich, 2017:355). AB ile SAA'nın yürürlüğe girmesinin ardından Tablo 6'da görüleceği üzere 2009 yılında birliğe adaylık başvurusunda bulunmuştur. 2018 yılından itibaren müzakerelerin başlaması için yapılan girişimler sonucunda, 25 Mart 2020 yılında müzakerelerin başlanmasına karar verilmiştir. AB'nin 2020 yılında hazırladığı Genişleme Raporu'na göre politik kriterlerin yerine getirilmesi noktasında Arnavutluk'un öncelikli meselesi olarak Sosyalist Parti ve Demokratik Parti arasında siyasi kutuplaşmanın hâkim olduğu bir ortamda seçimlere gidildiğine değinilmektedir. Ülkenin kamu yönetimi ve yargı sisteminde "orta dereceye kadar hazırlıklı" olduğu vurgusu yapılırken, özellikle Anayasa Mahkemesi üye seçimlerinin yeniden şekillenmesi üzerinde durulmaktadır. Raporun üzerinde durduğu bir diğer önemli konu yolsuzluk ve organize suçlarla mücadeleyle karşı Arnavutluk'un iyi bir ilerleme kaydettiğidir. İnsan hakları ve düşünce özgürlüğü bağlamında da belli bir dereceye kadar ilerleme sağlanırken sivil toplumun gelişimi açısından ilerleme kaydedilememiştir. Göç, sınır kontrolleri ve mülteci akınlarına yönelik çaba gösterdiği belirtilen Arnavutluk ayrıca 2019 yılında Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Ajansının Batı Balkan ülkeleri arasından ilk üyesi olmuştur ("European Border", 2019). Tüm dünyada olduğu gibi Covid-19 salgını Arnavutluk ekonomisinin de büyümesinin önünde engel teşkil etmiştir. Son olarak ise AB'nin önemle üstünde durduğu iyi komşuluk ilişkileri ve bölgesel iş birliği konusunda da aktif rol almaya devam etmiştir (EC Albania Report, 2020). Raporun AB müktesebatına genel anlamda orta ya da iyi derecede ilerleme kaydettiği belirtilen Arnavutluk için üyeliğin ne zaman geleceği konusu belirsizliğini korumaktadır. Arnavutluk yönetimi AB'ye üyelik konusunda ne gerekiyorsa yaptıklarını belirtmekte ancak herhangi bir gelişme kaydedilememesinin sorumlusunun yine AB olduğunun üstünde durmaktadır (Crowcroft ve Ristani, 2021).

Bosna Hersek, Balkan coğrafyasının en karmaşık siyasi sistemine sahip ülke olarak AB'ye girme çabalarını sürdürmektedir. 1992-1995 yıllarında yaşanan savaş sonrası Dayton Antlaşması ile ülkenin siyasi yapısında ciddi bir karmaşa meydana getirilmiştir. Bosna halihazırda 2 entite (Bosna Hersek Federasyonu ve Bosna Sırp Cumhuriyeti), 10 kanton, 5 cumhurbaşkanından oluşan Cumhurbaşkanlığı Konseyi (Boşnak, Sırp ve Hırvat) ile dönüşümlü olarak yönetilmektedir (Emin 2020:17). Ayrıca ülkede Dayton Barış Antlaşması ile birlikte oluşturulan Yüksek Temsilcilik Ofisi bulunmaktadır. “Bonn Yetkileri” adı verilen geniş yetkilere sahip olan Yüksek Temsilci, Bosna'daki barış sürecinin sorunsuz şekilde yürütülmesinden sorumludur. Temmuz 2021'de görev süresi sona eren Valentin Inzko'nun Bonn yetkilerine dayanarak “soykırımın inkarının cezalandırılmasına ilişkin yasa” çıkartması yetkilerinin sınırlarına bir örnek olarak gösterilebilir (Sehercehajic ve Crnovrsanin, 2021). Bosna Hersek'te yaşanan siyasi çok başlılık ülkenin AB kriterlerini yerine getirmesinde sıkıntı oluşturmaktadır. 2016 yılında adaylık başvurusunda bulunan Bosna Hersek halen potansiyel aday statüsündedir.

AB ilerleme kriterlerinden kamu yönetimi reformu, yargı sistemi, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele, temel haklar, göç ve ekonomik kriterler başlıklarında kayda değer bir ilerleme olmadığının altı çizilmektedir. Covid-19'un ekonomisi üzerinde ciddi bir etkisi olmuştur. Özellikle yolsuzluk meselesinin, üzerinde durulması ve acilen çözülmesi gereken ülkenin her alanına yayılmış kronik bir sorun haline geldiği belirtilmektedir. Rapora göre ilerleme kaydedilen noktalardan biri Bosna Hersek'in bölgesel iş birliğine aktif katılım sağlamasıdır (EC Bosnia and Herzegovina Report, 2020). AB, Bosna Hersek'in müktesebata uyum için önemli ölçüde çaba göstermesi gerektiğini vurgularken yukarıda bahsettiğimiz temelde siyasi yapısındaki karmaşayı gidermeden nasıl ilerleme sağlayacağı konusu zihinlerde soru işareti bırakmaktadır.

Kuzey Makedonya, 2005 yılından itibaren müzakerelere başlanması beklentisiyle AB müktesebatı doğrultusunda pek çok önemli adım atmıştır. 2001 yılında Makedonlar ve Arnavutlar arasında etnik çatışmalar başlamış ve 13 Ağustos 2001 yılında taraflar arasında imzalanan Ohrid Çerçeve Anlaşması ile çatışmalara son verilmiş ve

demokratikleşme yolunda azınlıklara haklar tanınmıştır. Ayrıca nüfusunun en az yüzde 20'sini azınlıkların oluşturduğu gerek il gerekse ilçe belediyelerinde azınlık dilleri resmi dil sayılmış ve bu dillerde eğitim hakkı tanınmıştır (Ohrid Framework Agreement, 2001). 1995 yılında Yunanistan ile yaşadığı bayrak krizini bayrak sembolünü değiştirerek çözen Kuzey Makedonya, aynı şekilde isim krizine de 2018 Prespa Anlaşması'nı imzalayıp adını Kuzey Makedonya olarak değiştirerek son vermiştir (Agreement, t.y:2). Ancak ülkenin çok dinli ve çok uluslu yapısı zaman zaman sorunlara neden olmaktadır. Makedonya İstatistik Ofisi'ne göre en son nüfus sayımı 2002'de yapılmıştır ve yenisi için Nisan 2021 ayına tarih verilse de pandemi dolayısıyla hükümet ve muhalefet partilerinin görüşmeleri doğrultusunda sayım 5-30 Eylül 2021 tarihine ertelenmiştir ("Population Census", (t.y.); "Kuzey Makedonya'da nüfus sayımı", 2021). Makedonya çekişmelere neden olan nüfus sayımı yapılana kadar ülkede yerleşik etnik gruplarla ilgili net verilere ulaşılmasa da ülke çok uluslu yapısını korumaya devam etmektedir.

Kuzey Makedonya'nın üyelik şartlarını yerine getirmesi noktasında pek çok alanda orta derecede hazırlıklı olduğuna dikkat çekilmektedir. Demokrasinin güçlendirilmesi, karar alma mekanizması içinde sivil topluma yeterli alan açılması, kamu yönetimde şeffaflık ve denetimin geliştirilmesi, yargı denetimi, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadelede ilerleme kaydedildiği belirtilmektedir. Yolsuzlukla mücadele noktasında üst düzey yöneticilerin de takibe alındığı ülkede geçtiğimiz yıl Özel Savcılık Şefi Katica Janeva rüşvet davasından yedi yıl hapis cezasına çarptırılmıştır (Marusic 2020). Temel haklar konusunda Avrupa standartları yakalanmaya çalışılırken, raporda İstanbul Sözleşmesi'nin uygulamasına yönelik ulusal mevzuatın geliştirilmesinin önemine değinilmektedir. Bölgesel ilişkilerin kuvvetlendirilmesi amacıyla genişleme kapsamındaki diğer ülkelerle ve özellikle Bulgaristan ile iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürülmesi üzerinde durulmaktadır. Kuzey Makedonya'da ekonomik kriterlerin yerine getirilmesi kapsamında 2019 yılında yatırımlar ivme kazanırken, Nisan 2020'de Covid-19'un etkisi ekonomide hissedilmiştir (EC North Macedonia Report, 2020).

Kosova, Batı Balkanlar'ın en tartışmalı ülkelerinden biri olarak AB'ye üyelik perspektifi doğrultusunda en gerideki ülke olarak gösterilebilir. Bağımsızlığını tartışmalı şekilde 2008 yılında kazanan ve öncesinde bir savaştan geçen ülkede halen aktif olarak NATO'ya bağlı KFOR Haziran 1999'dan beri barış gücü olarak görev yapmaktadır. Dünyada 114, AB üyesi ülkelerden 23 ülke Kosova'nın bağımsızlığını tanıırken, geri kalan 5 AB üyesi ülke İspanya, Slovakya, Romanya, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi ve Batı Balkan ülkelerinden Sırbistan ve Bosna Hersek tanımamaktadır (International Recognition of Kosovo, t.y.; "NATO's Role in Kosovo", 2022; Oduncu, 2019). AB'ye potansiyel aday olarak ilan edilen Kosova'nın diğer ülkelerde olduğu gibi adaylık başvuru tarihi bulunmamaktadır. Ayrıca tüm bu süreçten dolayı vize serbestisinin de dışında kalmaktadır. Kosova'nın çeşitli AB programlarına katılımı için 2017 yılında bir Çerçeve Anlaşması onaylanmıştır. Ayrıca Kosova'nın istikrarına katkı sunmak amacıyla AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası kapsamında 2008 yılında kurulan EULEX Kosova'da görev yapmaktadır. Görev süresi 14 Haziran 2023'e kadar uzatılmıştır ("About EULEX", t.y.).

Raporlamanın yapıldığı 2020 yılında Kosova'da çekişmeli siyasi süreç dolayısıyla AB reformları ile ilgili yeterince ilerleme sağlanamamıştır. 2019 yılında Başbakan olan Ramush Haradinaj, savaş yıllarında UÇK'nın komutanı olduğu gerekçesiyle Lahey'e çağırılmış ve başbakanlık görevinden istifa edince ülke erken seçime gitmiştir (Bag, 2019). Son on yılda sürekli erken seçimlerin yapıldığı Kosova'da 14 Şubat 2020'de gerçekleşen erken genel seçimlere yine siyasi çekişmelerin gölgesinde gidilmiş ve Albin Kurti liderliğindeki Kendin Karar Al Hareketi (Vetëvendosje Hareketi) seçimi -son üç seçim de dahil- kazanmıştır (Sulaj ve Aliju, 2021). Kamu yönetimi reformu, yolsuzluk, organize suçlar, terörle mücadele ve ekonomik alanda ilerleme sınırlı olmuştur. Göç akışı ve düzensiz göçmenler ile ilgili gelişme kaydedilirken, bölgesel iş birliği için bir adım atarak Bosna Hersek ve Sırbistan'dan yapılan ithalata gümrük vergisi kaldırılmıştır. Olumlu olarak sayılabilecek süreçlerden biri AB tarafından 2011 yılında oluşturulan Priştine-Belgrad Diyalogu kapsamında liderler arasındaki üst düzey toplantıların sürdürülmesidir. Henüz bir

sonuca varılmasa da tarafların AB ile yollarına devam edebilmeleri için karşılıklı olarak birbirlerini tanımaları ve barış sürecine katkıda bulunmaları elzem gözükmektedir (EC Kosovo Report, 2020; “10 years of Belgrade-Pristina Dialogue”, 2021).

Karadağ, bağımsızlığı geç kazanan bir diğer Batı Balkan ülkesidir. 2006 yılında bağımsızlığı kazandıktan sonra 2008 yılında adaylık başvurusunda bulunmuştur. AB yanlısı hükümetin başa geçmesiyle birlikte hedeflerinde hızlı adımlar kaydeden Karadağ 2025 yılında AB’ye kabul edilmeyi hedeflemektedir ve bunun için en muhtemel ülke olarak görülmektedir (Kajosevic 2021).

Karadağ ile açılan 33 müzakere başlığından 3’ü kapatılmıştır. Bununla birlikte AB raporunda siyasi kriterlerle ilgili Karadağ’da yaşanan son seçime yer verilmiştir. Seçimler rekabetçi ve şeffaf bir süreçte geçmesine rağmen kilise ve ulusal kimlik meseleleri ile ilgili kutuplaşma yaşandığına dikkat çekilmektedir. Kamu yönetimi, yargı reformunda orta derecede ilerleme olurken yolsuzluğa karşı kısıtlı bir ilerleme yaşanmıştır. Yolsuzluğu bitirecek ciddi önlemlerin alınması ve bunun için siyasi iradenin önemine vurgu yapılmaktadır. Organize suçlarla mücadele noktasında geçen yıllarda yapılan tavsiyeler üzerine gelişme kaydedilmiştir. Aynı şekilde temel haklar ile ilgili ilerleme vurgusu yapılırken ifade özgürlüğü için aynı şekilde bir ilerleme söz konusu olmamıştır. İyi komşuluk ve bölgesel iş birliği anlamında çevre ülkelerle ilişkilerinde çaba gösteren Karadağ yalnızca Sırbistan ile gerilim yaşamıştır (EC Montenegro Report, 2020). Ülkenin Sırbistan ile geriliminin başlangıcı bağımsızlık sürecine kadar uzanmaktadır. Çünkü Karadağ Sırbistan’dan ayrılarak kendi bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırbistan, Karadağ’ın bağımsızlığını tanımamasına rağmen içerde kendini Karadağlı değil Sırp olarak tanımlayan güçlü bir kitleye hitap etmektedir. Ayrıca Karadağ’ın 2020 yılında çıkardığı Dini Özgürlükler Yasası’yla 1918 yılından önce var olan kilise ve kiliseye ait arazilerin devletin çatısı altına alınması hem Karadağ içinde hem de Belgrad’da protesto edilmiş ve iki devlet arasında gerilime sebep olmuştur (Crowcroft, 2021; Gül, 2020). Karadağ pek çok alanda AB müktesebatına uyum çabası göstermekte ve süreci kararlılıkla sürdürmektedir.

Sırbistan, AB ile ilişkileri en çalkantılı olan Batı Balkan ülkesidir. Çoğu zaman çıkarların çarpıştığı Sırbistan ile AB arasındaki ilişkinin fayda-çıkar temelinde ilerlediği söylenebilir (Güenal 2016:44). Özellikle Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Miloseviç'in başa geçmesi 2000 yılına kadar AB ile ilişkilerin kopmasına neden olmuştur (Şahin 2013:32). 2000 yılından sonra yine temkinli ancak AB ile daha anlaşma yoluna giden bir yönetimle yoluna devam eden Sırbistan'ın önünde Bosna Hersek ve Kosova'da yaşanan savaşın suçlularını ICTY'ye teslim etmek, Kosova'yla yaşadığı sorunu çözmek gibi zorlu meseleler bulunmaktaydı. Miloseviç 2001 yılında Başbakan Dindić tarafından ICYT'ye teslim edildi ancak diğer iki savaş suçlusu Radovan Karadžić (2008 yılında teslim edildi) ve Ratko Mladić'in ICYT'ye teslim edilmesi şartı noktasında Sırbistan'ın ICYT ile iş birliğinden uzak durması, 2006 yılında ilişkileri yeniden kopma noktasına getirmiştir (Çakaş 2019:29-31). 2006 sonrasında yeniden ilişkilerin canlandığı dönemde Sırbistan Anayasası'nda Kosova'nın "Sırbistan topraklarının ayrılmaz bir parçası" olduğu ilan edilmiştir ("Constitution of Serbia", 2006:2; Subotic, 2010: 601-606).

Tüm bu sürece rağmen 2008 yılında AB'ye katılım noktasında iktidardaki Demokrat Parti ile birlikte Avrupa yanlısı bir tutum benimsenmiş ve 2009 yılında adaylık başvurusu gerçekleştirilmiştir (Castaldo ve Pinna, 2018:10-11). Bugün gelinen noktada Sırbistan halen Avrupa yanlısı politikasından vazgeçmemiştir. Cumhurbaşkanı olarak görev yapan ve eski bir Sırp milliyetçisi olan Aleksandar Vučić Kosova ve Bosna ile diyalogunu sürdürmektedir. AB üyelik kriterlerinin yerine getirilmesinde ise kamu yönetiminde halen liyakat ve işe alımda şeffaflık konusunda gelişim gösterilmemesi endişe verici bulunmaktadır. Yargı sisteminde de kısmi bir hazırlık söz konusudur. Bir diğer sıkıntılı konu ise diğer Balkan ülkelerinde olduğu gibi yolsuzluğun önüne geçilecek bir mekanizmanın henüz yeterli olmayışıdır. Yine temel hakların korunması ve bunun pratiğe dökülmesi, ifade özgürlüğü için yeterli ortamın oluşturulmaması diğer sınırlı ilerlemenin kaydedildiği alanlar olarak dile getirilmektedir. Göçmen akışı, Kosova ile ilişkilerin normalleşmesi ve bölgesel iş birliği başlıklarında ise aktif rol almaktadır (EC Serbia Report, 2020). Ancak Kosova başlığında bahsedildiği gibi AB yolunda devam

edebilmesi için Kosova ile ilgili daha ciddi bir efor sarf etmesi gerekmektedir. Sırbistan bir noktaya kadar AB ile uyumlu hareket etse de en etkin ortaklarından birinin Rusya olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

BÖLÜM III: KİMLİK, GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKA

3.1 ENTEGRASYON VE AVRUPALILAŞMA

AB ve Batı Balkanlar'ın ilişkisini incelerken öncelikle entegrasyon süreciyle Avrupalılaşma meselesi arasındaki farka değinmek yerinde olacaktır. Bölüm I'de detaylarıyla açıklanan Avrupalılaşma ve aday ülkeler üzerine uyguladığı mekanizmalar bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Avrupalılaşma; sosyal, politik ve ekonomik bir dönüşüm ile “Avrupalı” kimliği inşa ederken, AB entegrasyonu yine sosyal, politik ve ekonomik kriterleri yerine getirmeye yönlendirip bir Avrupa bölgesi oluşturmaktadır (Eriksen, 2015:195-196; Subotic, 2011:309). Entegrasyon ve Avrupalılaşma arasına bir ayrım koyan Major (2005:178) entegrasyonun devletlerin neden egemenliklerini bir uluslarüstü kuruma devrettiklerini açıkladığını, Avrupalılaşmanın ise ulusal düzeyde aktör ve kurumlarla ilgilendiğini belirtmektedir. Ancak entegrasyon olmadan Avrupalılaşmadan söz edilememektedir.

Batı Balkanlar'a bakıldığında temelde Avrupalılaşma fikrinin yaygın bir şekilde kabul gördüğü söylenememektedir. Kültürel kodlar, bölgenin siyasi meseleleri, etnik çatışmalar ve hatta geçmişten gelen AB'ye karşı güvensizlik durumu bir Avrupalı kimliğinin inşasının mümkün olup olmadığı sorusunu en başta sormamıza neden olmaktadır. Bu durumun her ne kadar ölçülebilir net bir sonucu olmasa da bu çalışmanın da temel ayağını oluşturan mülakatlardan yapılan genel çıkarım durumun bu şekilde olduğu yönündedir. AB'ye girmek için bekleyen Batı Balkanlar'ın, Birliğin getireceği ortak değerleri kabul etmesiyle Avrupalılaşmanın getireceği değerleri kabul etmesi arasına mesafe koyulmaktadır. Nitekim AB'nin talep ettiği iyi yönetim, insan hakları, yargı reformu, yolsuzlukla mücadele gibi kriterler -her ne kadar taleplerin karşılanması noktasında sorunlar çıksa da- ortak değerler olarak kabul görmektedir;

“Avrupalılaşma deyince AB entegrasyon sürecinden biraz farklı anlıyorum... Avrupalılaşma aynı zamanda kültürel bir şey yani bir erime. Bu hem kültürel alanda adet, örf, gelenek, din alanında... Mesela her anlamda biraz taviz verip ben artık Avrupalılaştım demek... Biraz da modernleşme kavramıyla paralel bir şey. Ama

Müslüman olarak mesela Arnavut etnisite olarak Arnavut olarak ben AB'ye giriyorum. Sizinle ortak olarak öngördüğümüz adalet, eşitlik, demokrasi ve saygı kavramlarını da benimsiyorum. Ama ben kendi özümü koruyacağım bir şekilde AB'ye entegrasyon sağlamak istiyorum..."

Mülakat 4 (Kosova-Arnavut, 28.09.2021)

Burada önemli olan nokta Avrupa entegrasyonu ile Avrupalılaşma arasındaki ayrımı ortaya koymaya çalışırken net bir ayrım olamayacağını ve Avrupalılaşmanın AB'nin entegrasyon ve genişleme süreciyle de yakından ilgili olduğunu da unutmamamız gerektiğidir. Bu bölümün de ağırlıklı olarak cevap aradığı kimlik ve Avrupalılaşma ilişkisinde akıllara gelen ilk soru Birliğe katılmış olan Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan politik dönüşümün onları yeterince "Avrupalı" yapıp yapmadığıdır (Eriksen 2015:196). Ayrıca Bölüm II'de Euro Krizi başlığında tartışılan Yunanistan, İspanya gibi Birliğin kadim üyelerinin tüm ekonomik ve politik dönüşümlerine rağmen krizi en ağır şekilde hissetmeleri Avrupalılaşmanın dönüştürücü gücünün de sorgulanmasına yol açmıştır. Çünkü Avrupalılaşma bir yönüyle de zaten az ya da çok Avrupalı olduğu varsayılan üye devletlerin sistemleri üzerindeki etkiyle tanımlanmaktadır (Keil 2013:344).

Avrupalılaşmanın devlet sistemi üzerindeki etkisi, devletle birlikte bireylerin zihinsel dönüşümleri ve bu dönüşümün ne kadar meşru kabul edildiği meselesi de önümüzde durmaktadır. Avrupalılaşmanın devlet kimliklerini etkilemesi kadar devlet kimliklerinin de Avrupalılaşma sürecini ne kadar etkilediğini Sırbistan ve Hırvatistan örneği üzerinden ele alan Subotic (2011), ülkelerin dini ve etnik kimlikleri bağlamında iç dinamiklerinin Avrupalılaşma süreci üzerinde ne kadar etkili olduğunun üzerinde durmaktadır. Keza Bulgaristan'ın AB'ye girerken kimliğini inşa eden tüm tarihsel ve kültürel kodlarından arınarak mı girdiği sorusu da Eriksen tarafından sorulmaktadır (2015:198). Batı Balkanlar'ın Avrupa'ya coğrafi yakınlığı onu teoride Avrupa bölgesi içinde tanımlamaya yeterken pratikte politik ve sosyal kimlik olarak bu çerçeveye dahil olamamaktadır. Batı Balkanlar'ın üyelik sürecinde yaşadığı değişimlerin kendi kimlikleri açısından ne kadar meşru kabul edildiği de tartışmaya açıktır. Özellikle "...modern aile yapısı, LGBT bunlar da dayatılıyor insan

hakları ismi altında” şeklinde katılımcımız tarafından üyelik için onaylanması gereken kriterlere karşı hassasiyetler ortaya koyulmaktadır. Avrupalılaştırmanın meşru kabul edilmesi ve tamamen buna ikna olunarak uygulamaya konulması Batı Balkanlar’ın durumunu açıklamaya çok yeterli gözükmemektedir. Geçmiş pratiklerden hareketle bugünkü değişim sürecinin daha çok üyeliği elde etmek adına kriterlerin yerine getirilmesi ya da getirilememesinin koşulluluk mekanizmasıyla daha rahat açıklanabilmektedir.

Burada entegrasyon sürecinin diğer bir önemli tarafı AB’nin duruşudur. Avrupalılaştırmanın gerçekleşmesi konusunda Batı Balkanlar’ın istekliliği ne kadar tartışmaya açıksa entegrasyonun ilerlemesi noktasında AB’nin de istekliliği o kadar tartışmaya yer bırakmaktadır. Özellikle 2015 sonrası entegrasyon sürecinin çeşitli nedenlerle durduğu ve açıkça dile getirilmese de pratiğe yansıyan uygulamaların, net tarihler verilmemesinin ve AB çatısı altındaki kurum kuruluşlarla başka bir entegrasyon modelinin geliştirildiği görüşü mevcuttur. Batı Balkanlar’ın; AB enerji, güvenlik, ekonomi ya da gençlik toplulukları gibi kurumlara katılım göstermelerini sağlayarak AB’nin ne tam içine alan ne de tam olarak dışında tutan yeni bir sürecin hayata geçirilişinden söz edilmektedir (Kütük 2021).¹⁹ Batı Balkanlar’ı tamamen göz ardı edemeyen AB’nin gerek çıkarları gerek güvenlik kaygıları ile entegrasyona ilişkin hareket biçimini değiştirdiği düşünülse de söylemde istekli olduğunu beyan etmeye devam etmektedir. 6 Ekim’de Slovenya’da gerçekleşen AB-Batı Balkanlar Zirvesi’nde Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen “Batı Balkanlar Avrupa’ya aittir. Biz bir Avrupa ailesiyiz. Aynı tarihi paylaşıyoruz. Aynı değerleri paylaşıyoruz ve altı Batı Balkan ülkesiyle aynı kaderi paylaştığımıza inanıyorum” demiştir (Szucs 2021). Ayrıca belirtildiği üzere AB için Batı Balkanlar’ın entegrasyon sürecine dahil edilmemesinin olası zararları entegrasyon maliyetinden daha fazla olacaktır. Kaldı ki Batı Balkanlar için üyeliğin getireceği faydalar, entegrasyon sürecinin maliyetinden daha fazla gözükmemektedir. Ancak belirtmek gerekir ki AB’nin bu tutumu Batı Balkanlar’daki ülkeleri alternatif arayışlara

¹⁹ 22 Ekim 2021 tarihli İNSAMER Bölge Uzmanlığı Balkan Çalışmaları Programı Sırbistan başlıklı çevrim içi ders sunumu.

sürüklerken AB'nin bıraktığı boşluklar bölgede etkin olmak isteyen diğer aktörler tarafından doldurulmaktadır.

Sırbistan'ı sürecin bir miktar dışında tutarak Batı Balkan ülkelerinin en başından tamamen Avrupalılaşmaya karşı duruşlarının bu kadar tereddütlü olmadığını görebiliriz. Ülkeler, 2015 yılına kadar AB kriterlerini -müzakerelerin de başlaması umudu ile- daha istekli şekilde yerine getiriyorlardı. 2015 yılında başlayan kopuş bir önceki bölümde Zirveler başlığı altında yer verilen öncelikle Euro ve arkasından gelen mülteci krizi ve bunların sonucunda Avrupa'da aşırı sağın yükselişinin bu süreci karşılıklı olarak bugüne dek yavaşlattığını söyleyebiliriz. Fransa'da Le Pen öncülüğündeki Ulusal Cephe, Polonya'da Hak ve Adalet Partisi (PiS), Avusturya'da Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), Hollanda'da Geert Wilders liderliğindeki Özgürlük Partisi (PVV), Almanya'da Almanya için Alternatif (AfD) Partisi, İsveç'te Muhalefetteki İsveç Demokratları (SD) gibi partilerden bazıları Avrupa'da iktidarda ya da iktidar ortakları oldukları gibi bazıları da muhalif partiler olarak ülkelerin politikaları üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle kriz sonrası ekonomik temellere de bağlı olarak bu partiler mülteci düşmanlığı, İslamafobi, AB karşıtlığı, Euro karşıtlığı, kimliğe yönelik ulusalcı söylemleriyle ön plana çıkmıştır ("Avrupa'nın aşırı sağ haritası", 2016; Karabat, 2017; Ertuğral, 2016).

Aşırı sağcı partilerin sesi sadece Avrupa'da değil, Batı Balkanlar'ın içinde de güçlü bir şekilde duyulmaktadır. Sırbistan'da iktidardaki Sırp İlerleme Partisi, Makedonya'da 2021 yerel seçimlerinde başkent Üsküp'ün kaybedilmesinin ardından AB reformlarının sürdürülmesinde başarısızlık yorumlarının yapıldığı Başbakan Zoran Zaev'in istifasıyla (Ivkovic 2021) yükselen sağcı parti VMRO-DPMNE Avrupa yanlısı çevreler tarafından endişeyle karşılanmaktadır. Söylemlerinde AB hedefi olsa da hareket alanlarını artırmaları zaten zorlu olan entegrasyon sürecini daha da zorlayabilir mi sorusunu akıllara getirmektedir. Zira yakın zamanda VMRO-DPMNE partisinin lideri, Prespa Anlaşması'nın Kuzey Makedonya'ya iyi şeyler getirmediğini dile getirmiştir (Trkanjec 2021). AB'nin bölgede zayıflama ihtimali, Rusya'nın AB'nin gücünü kırmak adına ulusalcı partileri destekleyerek bölgeyi kaosa sürükleme çabasıyla sonuçlanmaktadır. Özellikle Sırbistan AB'nin desteğini

görmediği noktada yeni bir hamleyle Rusya ya da Çin ile ilişkilerini hareketlendirerek Birliğe de kendi bıraktıkları boşluğun kimlerce doldurulabileceği mesajını göndermektedir (Dempsey 2021).

Entegrasyon ve Avrupalılaşma arasındaki bu girift ilişkide çalışmamızın durduğu yer, Batı Balkanlar'ın üyelik süreci boyunca kimlik, güvenlik ve dış politika başlıklarının Avrupalılaşma çatısı altında incelenmesi olacaktır. Burada Avrupalılaşmayı temel almamızın nedenlerinden en önemlisi ise konuyu sadece AB düzeyinde değil, ulusal düzeyde de tartışmaya yardımcı olmasıdır. Ayrıca Batı Balkanlar'daki kimlik unsuru, bir ağırlık merkezi olarak bölümümüze yön verecek ve giriş bölümünde detaylarına değinilen mülakatlar etrafında şekillenecektir.

3.2 AVRUPALILAŞMANIN KİMLİK, GÜVENLİK VE DIŞ POLİTİKAYA ETKİSİ

Bölüm I Şekil 2'de yer verildiği üzere Avrupalılaşmanın etki alanlarına siyasi yapılar, temsili yapılar ve kavramsal ve normatif yapılar girmektedir. Kavramsal ve normatif yapıların çatısı altında ise normlar ve değerler, siyasi meşruiyet ve kimlikler gibi çeşitli alt başlıklar bulunmakta ve Batı Balkanlar'ın da benzer şekilde bu etki alanına dahil olmaktadır. Ayrıca yeniden üstünden geçmek gerekirse Avrupalılaşma Batı Balkanlar'da “yukarıdan aşağıya” yaklaşım biçimiyle ilerlemektedir. Üyelik öncesi Avrupalılaşma açısından Batı Balkan ülkelerinin iç politika koşullarıyla üyelik kriterleri arasındaki uyum düzeyinin düşük olması değişim noktasında AB'nin baskı düzeyini yükseltmesine neden olmaktadır. Bu bölgede değişim için AB doğrudan koşulluluk mekanizması ile hareket etmektedir.

Batı Balkanlar'ın AB'ye üyelik sürecinde etnik unsurlar, sınır tartışmaları, devlet yapısı ve ekonomik sorunlar, tarihsel hesaplaşmalar aşılması gereken büyük engeller arasında bulunmaktadır. Son yıllarda bölgenin sakinliğini koruması bir başarı kriteri olarak alınırsa tüm bu meselelere rağmen aşama kaydedildiği görülebilir. Ancak bu konuların halen aşılması gerektiği ve çözüme kavuşturulmadan sorunların üstünün kapatılmaya çalışılmasının ilerisi için süreci ne yöne doğru şekillendireceği ancak yaşayarak öğrenilebilir.

Batı Balkanlar, birleşmenin ve bölünmenin ortak noktasıdır. Hem ülke içinde hem de komşuluk ilişkilerinde bu nokta sürekli olarak dinamizmini korumaktadır. Yugoslavya sonrası tüm sancılılarıyla birlikte her ne kadar 6 ülke de belli sınırların içinde yerleşmiş olsa da birbiri içinde belli bölgelerle birleşme idealleri zaman zaman dile getirilmektedir. Sırbistan'ın bölgede büyük yıkımlara neden olan Bosna Hersek ve Hırvatistan'ı içine alan “Büyük Sırbistan” hayali, Arnavutluk'un Kosova, Makedonya ve Karadağ'ın bir kısmını kapsayan “Büyük Arnavutluk” ideali bunlar arasındadır (Karcic,2021; Lukic, 2007:61). Tüm bu çabalar, hem kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri topraklara genişlemek hem kendi etnik kimliklerini içine katarak daha homojen bir yapı oluşturmak hem de geçmişte Yugoslavya'nın şöhretli günlerinde olduğu gibi kendine yeten bir toplum inşa etmenin talebi gibi gözükmektedir. Ancak bu topraklarda yaşanacak en ufak değişim bir yandan birleşmeyi getirirken bir yandan -geçmişte acı tecrübelerle sabit- bölünmelerin habercisi olmaktadır. Son dönemde Slovenya Başbakanı tarafından yazıldığı iddia edilen sınırların etnisiteye göre yeniden çizilmesini içeren bir mektubun dile getirilmesinde bile çok ciddi tepkilerle karşılaşmıştır (Suljagic 2021). Düşüncede birleşme idealleri canlılığını korurken pratikte nelere mal olunacağını bilmesi, dile getirilmesinin dahi sıkıntılarını ortaya koymaktadır.

Söz konusu birleşme idealleri çerçevesinde Büyük Sırbistan meselesi, Sırp katılımcımız (*Mülakat 11, 2.11.2021*) tarafından “çoğunlukla tarihi” ve “saçmalık” olarak, Boşnak katılımcımız (*Mülakat 3, 15.03.2021*) tarafından “Balkanlar'daki tüm krizlerin kaynağı” olarak tanımlanmaktadır. Büyük Arnavutluk İdeali, Arnavutluk'taki Türk katılımcımız (*Mülakat 2, 5.03.2021*) tarafından “çok konuşulan bir şey” olduğu ifade edilirken aynı zamanda birleşme konusunda Arnavutluk Arnavutlarının dışarıda yaşayan soydaşlarından “zihniyet olarak farklı” olduğuna değinmiştir. Kosova'dan Arnavut katılımcımız (*Mülakat 4, 28.09.2021*) ise milliyetçi Arnavutların bir düşüncesi olarak kendi ulusal sınırları dışında yaşayan Arnavutlar için “toprakların özgürleşme hayalinden” bahsetmiştir. Burada alınan en farklı görüş ise Makedonya'dan Türk katılımcımızın (*Mülakat 6, 15.11.2019*) belli çevrelerce “düşük düzeyde de olsa tekrar yeniden mini Yugoslavya fikri iddiası konuşuluyor” şeklindeki beyanıdır.

Kimlik konusu hem Avrupalılaşma pratiklerinin hayata geçirilmesinde hem de güvenlik ve dış politika kararlarında etkili olmaktadır. Yine burada tekraren hatırlanması gereken husus, kimlik konusu her ne kadar masadaki en etkili unsur olsa da Avrupa entegrasyon sürecine uygun olarak Batı Balkanlar yine ülkelerinin çıkarları doğrultusunda kimliği arka planda tutarak kararlar almaktadır. Sonucu en baştan söylemek gerekirse; ülkelerin Avrupalılaşma ve kimlik konusunda teker teker reflekslerinin de olduğunu göz önünde bulundurarak burada net ve keskin çizgilerle yapılabilecek bir ayırım bulunmamaktadır. Yukarıda ortaya koyulan entegrasyon ve Avrupalılaşma arasında net bir ayırım olmaması durumu yine burada da geçerlidir. Çünkü yeni düzende tüm ülkeler bitmeyen AB süreci belirsizliğinde kendi açılarından belli hamlelerle ilerlemektedir. Bu hamleler kimi zaman baskın kimlikleri, kimi zaman ulusal çıkarları, kimi AB’nin yaptırımları ya da teşvikleri, kimi zamanda bölgedeki yeni aktörlerin cazibesi ile belirlenmektedir.

Güvenlik ve dış politika konuları yine birbirinden bağımsız şekilde tartışılamayacak konulardır. Avrupa entegrasyonu ulusal politikaları ilgilendiren olduğa önemli meselelerde AB kriterlerine göre düzenleme yapmayı gerektirmektedir. Bu düzenleme ancak burada benimsenen politikaların Avrupalılaşması ile olacaktır ancak tüm “diğer içsel ve dışsal etkilerin önemini” ele alarak Avrupalılaşma üzerinden bir değerlendirme yapmanın yerinde olacağı belirtilmektedir (Major 2015:183). Özellikle bölgenin kendi içindeki güvensiz güvenlik anlayışı hem birbirleriyle hem de AB ve diğer aktörlerle aralarındaki dış politika ilişkilerini belirlemektedir. AB’ye girme umuduyla bölgenin ilk güvenlik kriteri sınırların korunması ve savaşsız bir gelecek inşadır. Zira Bosna’dan Kosova’ya, Makedonya i çatışmasına kadar öncelikli mesele etnik unsurlar arasındaki gerginliğin önüne geçmektedir. Bu noktada kritik bir kurum olarak NATO güvenlik güçleri devreye girmektedir. Savaşsız şekilde geçen yaklaşık 20 yıla bakıldığında güvenlik ve bölge ülkelerinin birbirleri arasındaki dış politika ilişkileri açısından Avrupalılaşma konusunda mesafe kat edildiği görülmektedir. Zaman zaman taraflar arasında bölgeyi geren süreçler yaşansa da dışarıdan müdahale gecikmemekte sakinliğin korunması yönünde adımlar atılmaktadır.

Avrupalılaşımanın AB kimliği oluşturmak üzere AB'nin dönüştürücü gücü olarak tanımlanması (Jacobs ve Maier, 1998:18; Kütük, 2021) burada Avrupalılaşımayı başlı başlına bir yaklaşım olarak kullanmamızda etkili olmaktadır.

3.2.1 Kimlik

De Gaulle'ün İngiltere'ye karşı takındığı milliyetçi tavır neticesinde Avrupa'nın birleşme çabalarının yeterince sonuç vermediği 1960'lı yılların aşılması hızlı olmuştur. AB, ekonomik bir birlik olmanın ötesine taşınmak ile ilgili en somut adımı 14 Kasım 1973 tarihli Kopenhag Avrupa Kimliği Deklarasyonu ile atmıştır. Deklarasyonun tarafı 9 AB üyesi ülkenin (Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Danimarka, İrlanda, Birleşik Krallık) kültürel çeşitlilikleri ve her birinin Avrupa medeniyetini inşa eden “ortak değer ve ilkelere bağlılık”ları ile “Avrupa Kimliğine özgünlüğünü ve kendi dinamizmini” katmış oldukları şeklinde yorumlanmaktadır (Declaration on European Identity, 1973/2013:2-4). AB üzerinden yapılan kimlik tartışmalarında öne çıkan konulardan biri ulus devlet ve kimlik politikaları ve aidiyeti üzerinedir. Bu noktada üye devletlerde de AB kimliğine aidiyet ve Avrupalılık konusunun “elit düzeyde” kaldığı belirtilmektedir. Ayrıca Avrupalı kimliğinin ulusal sınırları aşan ve bu vesileyle pozitif anlamda sosyal ilişkiler kurabilen yine orta ve üst sınıf, eğitilmiş, beyaz yakalı insanlar tarafından daha fazla benimsendiği belirtilmektedir (Çilingir, 2007:47-50; Fligstein, 2009:139-140). Avrupa kimliği tartışmaları bir yana AB kendi sınırları, yönetim biçimi, para birimi, pasaportu olan uluslarüstü bir oluşumdur ve bir Avrupa vatandaşlığından söz etmek mümkündür. Avrupa vatandaşları bu “toplumun doğal üyeleri” olarak AB sınırları içindeki ülkelerde serbest dolaşım, yerleşme, çalışma gibi temel ve hayati unsurlardan yararlanmaktadır (Özyurt 2008:221).

Checkel ve Katzenstein (2009:9), Avrupa kimliği tartışmaları bağlamında Avrupalılaşımanın “Avrupa'nın çağdaş devlet üzerindeki etkilerinin- ... bireysel-kolektif kimlik kalıpları- incelemesine” kaydirdığına dikkat çekmektedir. Öner'in (2008-2-8) ele aldığı şekliyle Avrupa kimliği, kültürel kimlik anlayışıyla bir medeniyet olarak Avrupa'ya, sivil kimlik anlayışıyla AB'ye işaret etmektedir. Kimlik dinamik bir oluşumdur ve Avrupa kimliği sürekli bir gelişim içindedir.

Özellikle genişleme sürecinin devam ettiği süreçte Avrupa kimliğinin nereye oturacağı, sınırlarının nereler olduğu belirsiz ve değişime açıktır (Jacobs ve Maier, 1998: 13). Genişleme sürecine Doğu Avrupa ülkelerinin dahil edilmesiyle hem fiziki anlamda hem de anlayış bakımından Avrupa sınırlarının neresi olduğu sorusu daha çok dile getirilmektedir. Yine Türkiye'nin entegrasyon sürecinde de benzer şekilde kimlik meselesinin sıklıkla dile geldiği bilinmekte ve Avrupa için bu bir “test süreci” olarak tanımlanmaktadır (Barbulescu ve Troncota, 2013: 65). AB bugün de Batı Balkanlar'ın üyelik süreciyle bu anlamda yeni bir sınavın eşiğinden geçmektedir. Balkanlar olmadan ne Avrupa'nın ne de AB'nin tamamlanabileceği düşüncesi mülakatlarımız içinde yer bulmaktadır; *“Bence bütünün bir parçası, biliyorsunuz, Avrupa'nın bağlamı ve AB'nin kendisi, eğer Balkanları dahil etmezseniz tam teşekküllü bir organizasyon olarak görülemez” Mülakat 10 (Makedonya-Arnavut, 11.11.2019).*

Kimlik meselesinden bahsederken kavramın kendisini bir ‘öteki’ üzerinden ifade ettiğini unutmamak gerekmektedir. Avrupa da kendini “Avrupa olmayan şeyler” üzerine ve kimliğini ise “Avrupa olmayan varlıklarla karşı karşıya” gelmek üzere inşa etmiştir (Kalın 2016:27). Avrupa'nın ötekine yani bu çalışmanın da ana konusu olan Balkanlar'a bakış açısı ise Jezernik tarafından şu şekilde anlatılmaktadır:

“Avrupalılar kendilerini medeni olarak tanımlamak için ...kendi karşıtlarına, ‘öteki’ne ihtiyaçları vardı ve Balkan halkları da bu amaca mükemmel hizmet etmekteydi...Öte yandan Balkanlar Julia Kristeva'nın ifadesiyle ‘rahatsız edici derecede yabancı’ ve ‘bizim kendiliğimizin ötekiliği’ idi. ...Diğer bir ifadeyle Balkan halkları, Avrupalıların hep olageldikleri ama uzun süredir artık böyle olmak istemedikleri hale temsil ediyorlardı” (2004:8).

Balkanların ise kendini Avrupa'nın neresinde gördüğü, bir parçası ya da ötekisi olarak kabul edip etmediğine dair mülakat yapılan isimler arasında çeşitli görüşler mevcuttur. Cevaplarda öncelikli olarak coğrafi konuma atıf yapılmıştır. Bu noktada benzer görüşler ortaya çıkmaktadır. Bir katılımcımız; *“Balkanlar, Avrupa'nın ötekisinden ziyade, Avrupa'nın bilmediği bir bölge” Mülakat 5 (Makedonya-Türk, 16.07.2021)* derken, diğer katılımcımız; *“Batı Balkanlarla ilgili olarak bu ülkeler AB'nin bir parçası değiller, fakat birbirleri (için) yeniler” Mülakat 9 (Makedonya-Makedon, 11.11.2019)* diyerek yakın yorumlarda bulunmuşlardır. Aşağıdaki iki zıt görüş ise Balkanların bugün bulunduğu noktanın, kimlik ve tarihsel hafızadan bağımsız

değerlendirilemeyeceğine örnek olmaktadır. Sırbistan'dan görüşlerine başvurduğumuz bir katılımcımız *“Ulusal söylemlerimiz, Osmanlı İmparatorluğu’nun bizi Avrupa’dan kopardığı 5 yüzyıl boyunca Avrupa’nın parçası olmadığımız yönündedir. Sırbistan, Osmanlı’dan bağımsızlığını kazandığında, Avrupa yolu veya Avrupalılaşması başladı”* Mülakat 11 (Sırbistan-Sırp, 2.11.2021) şeklinde görüş beyan ederken Bosna Hersek’ten katılımcımız tam tersi yönde bir görüş beyan etmiştir; *“Biz Bosnalılar normalde Avrupa ülkesiyiz ve sadece Bosna ve Bosna Müslümanları değil, ...Osmanlı Devleti de aynı şekilde bir Avrupa devletidir. Sadece Müslümanlar değil. ...Pek çok Balkan Müslümanı ve Ortodoks, (bir) Avrupa devleti olarak Osmanlı İmparatorluğu’na dahildi”* Mülakat 3 (Bosna Hersek-Boşnak, 15.03.2021).

Batı Balkanlar’ın Avrupa’daki yeri *“Coğrafi olarak evet içeride ama siyasi olarak dışarıda”* Mülakat 6 (Makedonya-Türk, 15.11.2019) olarak görüldüğünde iki medeniyete de atıf yapılmaktadır; *“Balkan ülkelerinin tarihine göre bu bölge Batı Medeniyeti ve Doğu Medeniyeti arasında bölünmüştür... Bizler Doğu toplumuyuz ancak kültürel ve pratik olarak Batı Medeniyetinin bir parçasıyız”* Mülakat 8 (Makedonya-Arnavut, 11.11.2019).

Bölgenin önemli tarihi figürlerinden Aliya İzzetbegović’in “Konuşmalar” kitabında Avrupa ve Balkanlı kimliğine bakış açısında dini kimliğin önemli bir yeri bulunmaktadır. İzzetbegović kendini “Avrupalı ve Müslüman” olarak tanımlarken (2005:61) ayrıca bir röportajında kendisine sorulan soruya cevaben “Eğer hoşgörülü isem; bu öncelikle Müslüman sonra Avrupalı olduğum için böyledir” yanıtını vermiştir (2005:174). Bosna Hersek ve halkı için “...Bosna Hersek bir Avrupa ülkesidir ve onun halkı da Avrupalıdır” vurgusu konuşmalarında sıklıkla görülmektedir (İzzetbegović 2003:155).

Aliya İzzetbegović her ne kadar kendini “Avrupalı bir Müslüman” olarak tanımlasa da Avrupa coğrafyasında Müslüman Boşnak kimliğinin varlığını sürdürmek adına bir mücadele vermektedir. Avrupalı olmak ile Avrupa coğrafyasına bakışı arasındaki fark ise Bosna Hersek’in savaşın tam ortasında bırakılması ve Avrupa’nın sessiz kalışına birçok konuşmasında verdiği tepkide görülmektedir.

“...Faşizm ve komünizm Asya değil, Avrupa kaynaklıdır. Avrupa şimdi Balkanlar’da faşizmin hortlamasına karşı da öyle büyük bir duyarlılık göstermedi. Avrupa’yı takdir ediyorum; fakat Avrupa’nın kendisi hakkındaki düşüncelerinin hak

ettiğinden fazla olduğunu düşünüyorum. Oysa biz sahip olduğumuz yüce hasletlere kıyasla kendimize çok az değer veriyoruz” (2005:175).

Savaş yıllarında söylediği “1992 ve 1993 yılları bir Avrupa ülkesinin tahrip edildiği yıllar olarak hatırlanacaktır; o Avrupa'daki diğer herhangi bir ülkeden farklı olarak siyasi ve kültürel bir tarihe sahip bir topraktır” vurgusu Bosna Hersek'i nasıl konumlandığını açıkça gözler önüne sererken (2003:181) yukarıdaki “Doğu ve Batı arasında Balkanlar” tanımlamasında da benzer bir vurgu ortaya çıkmaktadır. İzzetbegoviç'in ifadeleri de bize bugün Avrupa yolu üzerindeki Balkanlar'ın kendi değerini yeterince anlayamadığı mesajını vermektedir.

Batı Balkanlar'da yükselen etnik milliyetçilik Yugoslavya'nın dağılmasına sebep olurken bir yandan da iç içe geçmiş heterojen yapısı ve içinde azınlıkları barındıran yeni sınırlarıyla bugünkü kimlik karmaşasının temeli atılmıştır (Kut, 2005:92-98; Progonati, 2020:62). Avrupalılaşma, kimlikleri dönüştüren ve dolayısıyla insan seçimlerini ve çıkarlarını değiştiren bir süreç olarak ele alındığında devletlerin AB'ye dahil olarak bir Avrupa kimliği çatısı altında yer aldığı varsayılabilir. Bu durumda Avrupa kimliği farklı dilden, kültürden, dinden insanların ortak insanlık değerleri etrafında bir üst kimlik edinmesi olarak tarif edilmektedir (Eriksen, 2015:198; Ongur, 1992:33; Subotic, 2011:312). Buradan hareketle Batı Balkanlar gibi pek çok sorunun kimlik temelinde tartışıldığı bir coğrafyada bir üst Avrupa kimliğinin kabulünün bölge için birleştirici olup olamayacağı sorusunu sordüğümüz isimlerden alınan çeşitli cevaplar duruma ekonomik bir bakış açısı da getirmiştir;

“Bir Yugoslavya kimliği vardı, önledi mi? Önlemez, bir yere kadar... Kimlik tartışmalarında milliyetçilik artışını iktisadi krizlere bağlarım. Yugoslavya'ya baktığımda Tito'nun ilk dönemlerinde ekonomik refah olduğu için insanlar arasında etnik tartışmalar en aza indi.... Ekonomik refah olduğu takdirde hiçbir şey kalmaz.”

Mülakat 5 (Makedonya-Türk, 16.07.2021)

“AB ve Avrupa kimliği ekonomik bir kimliktir. Ekonomik değerler, üretim, servet dağılımına dayalı ekonomik bir proje veya organizasyondur” Mülakat 8 (Makedonya-Arnavut, 11.11.2019).

Ortak bir kültürel ve ekonomik birlik oluşturma çabasının bir ürünü olarak tarif edilen Avrupa Birliği, ikincil bir amaç olarak Avrupa entegrasyonu çerçevesinde bir Avrupa kimliği oluşturma'nın temelini yeni dünya düzeninde ekonomik bir güç olma amacına dayandırmıştır (Jacobs ve Maier, 1998:31).

Bir üst Avrupa kimliğiyle ilgili ayrıca Balkanların kendine has tarih ve tecrübesinin, kültürel öğelerinin korunması gerektiği yönünde görüşler beyan edilmiştir. Hatta “Balkan Balkanlılarıdır” görüşünden de hareketle dışarıdan yapılan tüm müdahalelerin bu bölgeyi daha fazla kaosa ve karmaşaya sürüklediği, bölgenin kendi iç meselelerinde kendi haline bırakılması gerektiği ifade edilmiştir. *“Balkan coğrafyasının, Balkan ülkelerinin, Balkan milletlerinin Avrupa ve Avrupalı kimliği ile isimlendirilmesi bir eksiklik olur kanaatindeyim. Bu coğrafyanın kendine has bir yapısı var. Kendine has bir geçmişi var. Kendine has bir kültürü var”* Mülakat 6 (Makedonya-Türk, 15.11.2019). Ayrıca *“AB'nin olmadığını tasavvur ederseniz, tüm bu ülkeler yine de iş birliğine ihtiyaç duyacaktı”* Mülakat 9 (Makedonya-Makedon, 11.11.2019) görüşü de paylaşılmıştır. Buradaki farklı görüşlerden biri alternatif bir sistemin kurulması vurgusudur;

“Avrupalıyım kimliğinden vazgeçme düşüncesinde olmayan bizler, Avrupa'nın hegemonyası altına girip de buradan marjinalleşmekten ziyade kendi ülkelerimizde tarihimize, kültürümüze, asaletimize dayalı bir sistem kurarsak ve en az o sistemi parlamentoya hükümete taşıyabilirsek siyasi düşüncelerimiz bile unsurlarımıza ve kuruluşlarımızla bizim için daha hayırlı olur ki, Türkiye ile iş birliğinin pekişmesi burada çok önemli diye düşünüyorum.”

Mülakat 7 (Makedonya-Arnavut, 13.11.2019)

Yukarıda Batı Balkanlar'da etnik kimliğin yanı sıra güçlü bir dini kimlik meselesinden bahsetmiştik. Bu konuda en ciddi ikilemin Arnavutluk tarafından yaşandığını söyleyebiliriz. Ülke, Enver Hoca döneminde ağır bir komünizm dönemi geçirmiş ve dünyada bir eşi daha olamayacak şekilde “anayasal kimliğini” ateizm olarak belirlemiştir. Ağır komünizm şartları altında dini tüm eylem, söylem ve sembollerini kaybeden Arnavutluk'ta bugün Müslüman Arnavutların kimlikleriyle Avrupa kimliği arasında bir “çatışma” yaşanmaktadır ve kimi görüşlerce Müslüman

kimliğinin AB üyeliği için bir engel teşkil ettiği söylemi bulunmaktadır (Cami, 2014:84-85). Mülakat yapılan isimlerden *Mülakat 1 (Arnavutluk-Arnavut, 07.03.2021)* Arnavutların etnik kimliklerini korumakla birlikte “yaşam şekli daha Avrupa gibi” olduğu vurgusunu yaparken *Mülakat 2 (Arnavutluk-Türk, 05.03.2021)* bölgedeki azınlık Arnavutlardan farklı olarak Arnavutluk içinde yaşayan Arnavutların etnik, dini ve kültürel kimliklerinin “tamamen Avrupa’ya dönmüş”, “Avrupa kültürünü yaşıyor” olduğunu belirtmektedir. Ünlü Arnavut Yazar İsmail Kadare ve Yazar ve Edebiyat Eleştirmeni Rexhep Qosja arasındaki Arnavut ulusal kimliğinin Avrupalılaşması tartışmasında, Qosja’ya göre Arnavut kimliği “Hristiyan medeniyetine ait olduğu kadar İslam medeniyetine” de bağlıdır. Avrupa kimliğini Hristiyanlığa dayanan kültürel bir kimlik olarak gören Kadare’ye göre ise Arnavut kültürel kimliği ancak Avrupa’yla özdeşleşmekte ve “İslam’ı kültürel genlerinin bir deformesi olarak” görmektedir (Lika 2020:63-66).

Avrupalılaşmanın bir dönüşüm olarak konuşulmasında “dönüşümün” ne şekilde olduğu ve algılandığı ile ilgili geçmişle günümüz arasında bir fark ortaya çıkmaktadır. Savaşı bir Balkanlar’da dönüşüm reformlar üstünden tartışılırken savaş zamanında Bosna Hersek’in Avrupalılaşması ise dönemin şartlarının bu durumu nasıl değiştirdiğini gözler önüne sermektedir. Aliya İzzetbegović’in Avrupalılaşmayla gördüğünü Tarihe Tanıklığı (2003: 307-308) kitabında dönemin Hırvatistan Devlet Başkanı Tudjman hakkındaki sorulara verdiği cevaplardan görmekteyiz. İzzetbegović, Tudjman’ın “Federasyonun Hırvatistan’a Boşnakları Avrupalılaştırma görevi verildiği” ifadesine savaştaki tüm tarafların Avrupalı olduğunu ancak burada önemli olanın insanların medeni ya da barbar olarak ayrılması gerektiği şeklinde cevaplamaktadır. O dönem Tudjman’ın “Boşnak Müslümanları Avrupalılaştırması” ve “Avrupa’da Müslüman bir ülkenin oluşmasını” engellemesinin yolunu ise “her şeyi ile yok edilmesi”nden geçtiğini belirtmektedir.

Jacobs ve Maier (1998:32) Avrupa kimliğini inşa etmenin ilk hedefinin ulusal kimlikleri aşmak olmadığını ancak ulusal kimlikleriyle Avrupalı olunabileceğine dikkat çekmekle birlikte bunun ileride Avrupa kimliğinin dinamiğini nasıl etkileyeceği sorusunun ortaya çıktığına değinmektedir. Mülakatlar çerçevesinde

kimlik ve Avrupalılaşma meselesinin pek çok farklı perspektiften tanımlanmaya ve konuşulmaya açık bir konu olduğu görölmektedir. Batı Balkanlar'ı, Avrupa ile yan yana koyarken tarihsel, kültürel, politik ve ekonomik pek çok kriter bu tanımlamaların çoğalmasına yön vermektedir. Coğrafi anlamda kendini rahatlıkla “Avrupalı”, Avrupa'nın bir “parçası” olarak tanımlayanlar olduğu gibi, “öteki olmak”, “tam içeri alınamamak”, “o medeniyet ile hemhal olmak”, “azık çantası” olarak görölmek gibi farklı yorumlamalar gelmiştir. Bununla birlikte kendini her ne kadar Avrupalı olarak tanımlasa da buradaki genel eğilim özü korumak üzerinedir ki “sosyalizm ile daha önce yüzleşmemiş” bir Avrupa'yla kendilerini tanımladıkları Avrupa arasındaki fark açıkça belli olmaktadır. Batı Balkanlar için öncelikle ekonomik kaygıların AB'ye dahil olmayı cazip hale getirdiğini de söyleyebiliriz. Bu anlamda Avrupa entegrasyonuna sıcak bakılırken, Avrupalılaşma maddi- manevi değerklerin değışimi olarak algılandığında aynı durum söz konusu olmamaktadır. Batı Balkanlar'ın bir gün AB'ye girse dahi kurumsal olarak Avrupalılaşma sürecinin zaman alacağı ancak kimlik ve değerklere dayalı bir değışimin olmayacağı düşüncesi de yer bulmaktadır (Eriksen 2015:206).

3.2.2 Güvenlik

II. Dünya Savaşı Avrupa'da çok ciddi yıkımlara sebep olurken Avrupa toplumunun oluşmasına, Avrupa ölkeleri arasındaki anlaşmazlıkların nihayete ermesine ve yeni bir birliğin temellerinin atılmasına sebep olmuştur. Soğuk Savaşın bitişı, Berlin Duvarı'nın yıkılışı iki kutuplu dünyayı bitirirken Avrupa'nın da güvenlik algılarını dönüştürmüştür. Özellikle Soğuk Savaş döneminde tehdit olarak görölen Rusya'ya karşı bir ordu kurulması fikri sunulmuş ancak yeni düzende bu tehdit ortadan kalktığında ordu fikri yerini ortak bir savunma politikası geliştirmeye bırakmıştır (Efe, 2008:71; Fligstein, 2009:7-8). Ancak yine Soğuk Savaşın bitişı bölgede başka bir bilinmezin başlamasına ve Avrupa'nın istikrar ve güvenliğini tehdit etmeye başlamış ve 90'larda OGSP'nin temeli atılmıştır. Nitekim Batı Balkanlar örneğinden hareketle sosyalist bir yönetimden normale dönüş kolay olmamakla birlikte geçmişle kıyaslandığında etkilerini azaltmıştır. Fakat halen coğrafiyayı sarsmaya devam

etmektedir. Aynı zamanda bu dönem Batı Avrupa'nın da ulusal güvenlik kimliklerinin belirlendiği süreçtir (Rieker 2006:10).

OGSP'nin temeli Nisan 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile “gerçek bir Avrupa güvenlik ve savunma kimliği geliştirme” amacıyla atılmıştır. Anlaşmada Ortak Dış ve Güvenlik Politikalarının hedefleri,

“Birliğin ortak değerlerini, temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak, Birliğin ve Üye Devletler'in güvenliğini her yönden güçlendirmek, Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ilkelerine ve Helsinki Nihai Senedi ilkelerine ve Paris Sözleşmesi'nin amaçlarına uygun olarak barışı korumak ve uluslararası güvenliği güçlendirmek, uluslararası iş birliğini teşvik etmek, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek”

olarak belirlenmiştir (EUR-Lex, 1992).

Bosna Hersek ve Kosova konusunda olumsuz bir tablo çizen AB'nin Yugoslavya'nın parçalanmasından gerekli dersleri çıkardığı düşünülmektedir. İlk askeri operasyonu NATO öncülüğünde yine bu bölgeye 2003 yılında Concordia operasyonu ile Kuzey Makedonya'daki etnik çatışmaya müdahalesiyle gelmiştir. 2004 yılında ise Bosna Hersek'te EUFOR Althea Dayton Antlaşması'nın askeri hükümlerinin yerine getirilip getirilmediğini kontrol etmek amacıyla oluşturulmuştur (Meyer 2020:5). OGSP'nin esas hükümleri Lizbon Anlaşması ile imza altına alınmış ve kurumsal bir kimlik kazandırılmıştır (Cebeci 2018:161). OGSP, “Birliğe sivil ve askeri varlıklardan yararlanan bir operasyonel kapasite” sağlayacak bir birim ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikalarının bir parçası olarak tarif edilmiştir. Bu kapsamda BM ilkelerine uygun olarak “barışı koruma, çatışmaları önleme ve uluslararası güvenliği güçlendirme” görevleri de yer alacaktır (EUR-Lex, 2007).

AB güvenliğini sadece dışarıda askeri operasyonlarla değil, kendi iç sınırlarını kaldırıp dış sınırlarının korunmasına önem göstererek de hayata geçirmiştir. 1985 Haziranı'nda Birliğin ilk üyeleri tarafından imzalanan ve daha sonra diğer AB üye devletlerinin de katılımıyla genişleyen Schengen bölgesi²⁰ içinde sınırsız bir alan oluşturulmuştur. Ancak 2015 yılında başlayan mülteci akını, Batı Balkan ülkeleri

²⁰ AB üyesi ülkeler normalde Schengen bölgesinin doğal üyeleridir ancak çeşitli nedenlerden dolayı Kıbrıs Rum Kesimi, Bulgaristan, Romanya, Hırvatistan ile henüz Schengen Anlaşması imzalanmamıştır.

üzerinden Schengen üyesi ülkelere yaşanan kaçak girişler genişlemenin nereye kadar olacağı konusunda sorgulamaya neden olmaktadır (“Schengen Agreement”, 2021). Avrupa’nın güvenliği, gerekli açığın kapatılması ve Rusya’nın etkisinin kırılması amacıyla tüm eksikliklerine rağmen Slovenya, Hırvatistan, Romanya ve Bulgaristan’ın hızlı bir şekilde Birliğe alınmasının en önemli sebeplerinden de biridir. *“Burada özellikle Bulgaristan’la ilgili ama aynı zamanda Romanya ile ilgili bir tür jeopolitikadan söz ediyorum. ... Bu tür şeyler ... Rus etkisinin dışında tutuyor. (AB’nin) ilgi (si) bu yüzden ve tatmin etmeseler de AB’ye üye kabul edildiler” Mülakat 9 (Makedonya-Makedon, 11.11.2019).*

Aynı şekilde Batı Balkanlar ise Avrupa’nın Doğu Avrupa sınırları içinde yer almaktadır ve jeopolitik açıdan önemini korumaktadır. Batı Balkanlar’ın AB’nin güvenliği açısından pozisyonunun ne olduğuna (tampon bölge mi, yoksa güvenlik tehdidi mi) ilişkin gelen yorumlardan biri *“Bu bölge iç sınırlar içerisinde çevrelenmiş bir bölge. Bu yüzden tampon değil”* şeklindedir; *“AB güvenliğini dış saldırılara karşı bir nevi tamamladı...Ama içeride bir savaş patladığında AB’yi çok etkileyebilir, o da tekrardan oradan nüfus kayması olacaktı...Çok yakın coğrafyasında bir kriz istemiyor. Bu açıdan güvenlik tehdidi” Mülakat 5 (Makedonya-Türk, 16.07.2021).*

AB ve Batı Balkanlar’ın güvenlik ilişkisi son dönem mülteci akınları açısından değerlendirildiğinde Mülteci Krizi başlığında yer verdiğimiz “Yunanistan sınırlarının AB sınırları” olduğu ifadesi AB sınırlarının korunmasına ilişkin bariz bir örnektir. Bu açıdan mülteci meselesinde AB’nin öncelikli tavrı, kendi güvenliğini sağlamak için çevre ülkelere sınırları kapatması noktasında baskı uygulamasıydı. Nitekim son olarak The Times gazetesinde (2021) çıkan habere göre; Birleşik Krallık Başbakan Yardımcısı Dominic Raab tarafından Fransa üzerinden İngiltere’ye gelen mültecilerle ilgili “krizi sona erdirmek için merkezi bir önlem olarak Kanalı geçen göçmenleri Arnavutluk’a göndermeye yönelik bir anlaşma imzalamayı” umduklarına yönelik bir açıklama yapılmıştır. Cevaben Arnavutluk Başbakanı Edi Rama “Arnavutluk hiçbir zaman çok zengin ülkelerin mülteciler için kamp kuracağı bir ülke olmayacak. Hiçbir zaman” beyanıyla şiddetle karşı çıkmıştır (Weaver ve Syal, 2021). AB dahil olmak üzere Batı’nın bu tavrı, yükün sadece belli ülkelerin omzuna bırakılması ve *“tampon bölge”* ihtiyacı olduğunda bölgeye ilgi göstermesi *“Batı’nın iki*

yüzlülüğü” olarak da tanımlanmaktadır. Yine göçmenler yüzünden bölgenin “güvensiz bir alan” olduğu meselesinin “abartıldığı” görüşü de bulunmaktadır; “(Mülteciler) Sadece sanayi bölgelerine açılan bir kapı olarak Balkanlar'a geliyorlar ki, neoklasik göç teorisi, insanlar Makedonya'ya gelmek istemiyorlar. Makedonya üzerinden Sırbistan'a, Macaristan'a gitmek ve Almanya, İsviçre veya herhangi bir Avrupa sanayi devletine gitmek istiyorlar” Mülakat 10 (Makedonya-Arnavut, 11.11.2019).

“Mesele Sırbistan'dan çok AB'nin sınır güvenliği meselesi. Çünkü inan bana, göçmen olmayanlar Sırbistan'da kalmak istemiyor. Almanya'ya, Norveç'e, İsveç'e, İsviçre'ye veya başka bir yere geçiyorlar” Mülakat 11 (Sırbistan-Sırp, 02.11.2021).

Mülteci sorunu dışında Batı Balkanlar için bir başka güvenlik sorunu ise düşük sayıda da olsa Suriye’de savaşmak üzere DAES saflarına katılan yabancı savaşçılardır. Avrupa’da çeşitli terör eylemlerine de katılım gösteren bu kişilerin tam sayısı bilinmemekle birlikte 2012’in ortalarında 218-654 arasında değişen sayıda kişinin Batı Balkanlar’dan DAES’e katılmak üzere Suriye’ye gittiği bildirilmektedir (Holman 2014:8). Son dönemde Kuzey Makedonya, Arnavutluk ve Kosova kendi vatandaşlarından DAES savaşçısı ailelerin Suriye kamplarından ülkelerine geri gönderilmeleri ve bu kişilerin kabulleriyle ilgili sorunlarla uğraşmaktadır. Burada AB ile Batı Balkanlar arasında ortaya çıkan başlıca çelişki ise AB üyesi ülkeler savaşçı ailelerinin geri dönüşlerini kabul etmezken bu üç ülkeyi özellikle kamplarda kalan çocukların rehabilitasyonu ve topluma kazandırılmaları ile ilgili zorlu bir süreç beklemektedir. Geri dönenler arasında terör suçlarına karışanlar yargılanırken, yetkililer bölgede geri dönüşler ve radikalleşme tehditleri dolayısıyla güvenlik riskinin göz ardı edilmemesi gerektiğine vurgu yapmaktadır (Sinoruka, Bami ve Marusic, 2021).

Balkanlar’daki başlı başına bir başka güvenlik sorunu ise insan kaçakçılığı, uyuşturucu trafiği, kadın ticareti, silah kaçakçılığı ve finansal dolandırıcılık gibi organize suçlardır. Balkanlar bu suçlar için bir transit merkezi haline gelirken bu durum hem bölge için hem de Avrupa için ortak bir güvenlik tehdidi olmaya devam etmektedir. Balkanların ortak sorunu olarak yolsuzluk, Soğuk Savaş sırasında yaşanan iç ve dış güvenlik sorunları, zayıf devlet yapısı hem bu suçlar için zemin

sağlamakta hem de suçların tespitinde, engellenmesinde ve adalet sisteminin işleminde problemler oluşturmaktadır. Ayrıca BM Uyuşturucu ve Suç Ofisi'nin hazırladığı rapor, Batı Balkanlar'da sistemin “cezasızlıktan yararlanan grup liderleriyle alt tabakadaki suç örgütlerine” odaklandığına değinmektedir (Ağır, 2014; Measuring Organized Crime in the Western Balkans, 2020). 2015 yılı Paris ve Charlie Hebdo saldırısında kullanılan silahların Balkanlar'dan yasa dışı şekilde Avrupa'ya getirildiği bilinmektedir. Bu silahların eski Yugoslavya'da üretilen ya da Balkanlar'da yaşanan savaşlar sonucunda elde edilen silahlar olduğuna değinilmektedir (“Balkanlardaki Organize Suç Örgütleri”, 2019). 2012-2018 yılları arasında Batı Balkan ülkelerinde uyuşturucu üretimi ve ticareti, insan kaçakçılığı, göçmen kaçakçılığı ve ateşli silahlarla ilgili suçlardan hüküm giymiş kişilerin organize suçlarla bağlantılarına ilişkin verilen dağılıma göre yüzde 51'inin uyuşturucu üretimi ve ticareti, yüzde 36'sının göçmen kaçakçılığı, yüzde 10'nun insan kaçakçılığı ve yüzde 3'nün ise ateşli silahlarla bağlantılı olduğu tespit edilmiştir (Stanicek 2021).

Organize suçlarla mücadele kapsamında Batı Balkan ülkelerinin ulusal kurumları arasındaki uyum ve iş birliğiyle bölgesel iş birlikleri kritik bir meseledir. Özellikle 9/11 sonrası “iç güvenlik ihtiyacının dış güvenlik” ile bağlantısının elzem olduğu ortaya çıkmıştır. 2000'li yılların başlarından itibaren AB, Bosna'daki EUPM, Kosova'da EULEX ve Makedonya'da EUPOL Proxima ve EUPAT ile gerçekleştireceği polis reformları doğrultusunda organize suçlarla mücadele etmeye çalışmış ve çalışmaktadır²¹ (Ioannides ve Collantes-Celador, 2011). Aynı zamanda organize suçlarla mücadele için AB ve Batı Balkanlar güvenlik güçleri ortak tatbikat için bir araya gelmektedir (Stanicek 2021). Avrupa Parlamentosu ise AB'nin Batı Balkanlar'da organize suçlarla mücadelesi kapsamında “devlet kapasitesinin geliştirilmesi, yargı reformu, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadeleye odaklanmak” hedefiyle çalışılması gerektiğini tavsiye etmektedir (European Parliament, 2020).

²¹ Kosova'da bulunan EULEX haricindeki diğer birimlerin görev süreleri dolmuştur.

Ulus devletlerin kimlikleri üzerinde güvenlik ve dış politika yaklaşımlarını inşacı bir bakış açısıyla inceleyen Sarı-Ertem (2021), güvenlik meselesinin çıkar, tehdit, kimlik kavramlarıyla yakından bağlantılı olduğunu ve güvenlik algılarının kimin dost kimin düşman alındığını belirlediğini ifade etmektedir. Ulus-devletin kimliği ve kimliğin etrafında şekillenen siyasi çıkarlar Avrupalılaştırmanın rotasını da zaman zaman değiştirebildiği gibi, esasen Avrupalılaştırmanın doğasına uygun olarak ulusal düzeyde bu sürecin etkisinin güvenlik ve dış politikaya yön vermesi beklenmektedir. Devletlerin ulusal güvenlik kimliklerini tanımlayabilmek önemli olduğu kadar ulusal-devlet kimliklerinin belirlenmesinin zor olduğunu ve bunun tarihsel bağlamda bir araştırma ile yapılması gerektiğine değinilmektedir. Çünkü “değişen kimliklerin siyasi çıkarlar ve dolayısıyla ulusal politikalar üzerindeki etkilerinin izini sürmenin” böylece mümkün olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (Rieker 2006:52).

Batı Balkanlar’da çatışmanın odak noktasındaki kimlik meselesi yer yer bu değişimlere mâni olurken, bir yandan da bölgesel ilişkiler açısından yeni bir rota çizilmesine yardımcı olmaktadır. Tarihsel bağlamda kimlik ve güvenlik tartışmalarına en belirgin örnek olarak Kosova-Sırbistan ilişkileri verilebilir. Kosova ve Sırbistan arasındaki zor da olsa diyalogların sürdürülmesini AB’ye girme isteğine ve politikalarının Avrupalılaştırmasına bağlayabilmekle birlikte Sırbistan’ın hiçbir şekilde Kosova’yı tanımak üzere adım atmamasını da değişmeyecek bir kimlik sorunu olarak tanımlayabiliriz. Sırbistan’ın benimsediği kimlik politikaları düşünüldüğünde, AB ile ilişkisi var olan çıkarlarının değişmesi için yeterli görülmemektedir. Kosova’nın herhangi bir şekilde Sırbistan tarafından tanınmasının mümkün olup olmadığı sorusuna verilen cevap “*Kim böyle bir belge imzalarsa o belge kişinin siyasi ölüm cezasıdır.*” şeklindedir.

“Kosova hiçbir teklifi kabul etmek istemiyor. Sırbistan, Kosova’yı asla ayrı bir devlet olarak tanımayacak. Aslında aklıma gelen bir çözüm yok...Belki Kosova ve Sırbistan (her ikisinin de) AB’de (olması) iyi olurdu, o zaman önemini kaybederdi diye düşünüyorum. Sınırlar olmayacaktı ve o kadar da önemli olmayacaktı”

Mülakat 11 (Sırbistan-Sırp, 02.11.2021)

“Ben ebedi olarak Kosova’ya sahip olacaklarını düşünmüyorum, hiçbir zaman. Çünkü Kosova’yı her yönüyle sahipleneceğim dediğinde bir topluma bir ülkeye karşı farklı bir siyaset izlersin. Mesela Sırbistan hiçbir zaman bir gram, bir kuruş yatırım yapmadı Kosova’ya, yatırım yapmadığın bir yerde barınman mümkün değil, tam tersi aslında farklı politikalar izledi”

Mülakat 4 (Kosova-Arnavut, 28.09.2021)

AB’nin temelini de oluşturan Fransa ve Almanya’nın II. Dünya Savaşı’nda birbirlerini karşılıklı işgal planlarına rağmen 17 Haziran 1984 yılında Schengen’e ilk onay veren ülkeler (Schengen Agreement, 2021) olarak çözüm üzere hareket ettiklerini bilmemiz aynı şekilde bir Avrupalılaştırmanın Batı Balkanlar’da ne kadar mümkün olduğu sorusunu sordurmaktadır. Sınır sorunları halen canlılığını korurken bölgenin kendi içinde bir güvenli alan oluşturması mümkün müdür? Nitekim Bosna üçe bölünmüş siyasi yapısından ötürü Kosova’yı tanıyamazken, Kosova ve Sırbistan arasında hem tanınma sorunu hem de etnisiteye bağlı toprak değişimi iddiaları dile getirilirken²² aynı şekilde çoğunluğu Boşnaklardan oluşan Sırbistan ve Karadağ arasındaki Sancak’ın bağımsızlık talebi varken Open Balkan²³ girişimleri de sınırlı ülkeyle kalmaktadır. Open Balkan girişiminin en azından Arnavutluk, Kuzey Makedonya ve Sırbistan’ı aynı masa etrafında toplamasının başarılı olduğu düşünülse de sınırsız bir bölge oluşturma hali hazırda var olan uyuşturucu kaçakçılığı, yolsuzluk ve organize suçların önünü daha da açmasından endişe edilmektedir (Ristić 2021). Open Balkan dışında kalan üç ülkenin Sırbistan ile sorunları olması gerçeğinden hareketle Open Balkan girişimi bir yere kadar bölgesel iş birliği sağlasa da bunun daha geniş çapta olabilmesi için AB’nin adım atması gerekmektedir (Đorđević 2021).

²² Kosova’nın kuzeyinde bulunan ve Sırpların yoğun olarak yaşadığı Kuzey Mitrovitsa’nın Sırbistan’a, Sırbistan’ın güneyinde Arnavutların yoğun olarak yaşadığı Preşova Vadisi’nin Kosova’ya verilmesi iddiaları dönem dönem dile getirilmektedir.

²³ Open Balkan, Batı Balkan ülkeleri arasında ekonomik ve politik kapsamda AB’nin verdiği isim ile mini-Schengen oluşturma çabasıdır. Open Balkan girişiminin hali hazırda taraf ülkeleri Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Sırbistan’dır. Karadağ, girişimle ilgili önceliğinin AB’ye girmek olduğunu belirtmiştir. Kosova, Bosna ve Sırbistan tarafından tanınmadığı için girişime katılamamaktadır. Bosna ise girişimde Sırbistan’ın ağırlığının bulunduğu düşüncesiyle geri durmaktadır.

Güvenlik kavramı da kimlik gibi karşısına koyduğu ‘öteki’nin kim olduğuna bağlı olarak toplumdan topluma, bireyden bireye değişkenlik göstermektedir. Bu çerçevede Batı Balkanlar’da güvenlikle ilgili soruların “kime” yönetildiği ve kendi içinde belirlediği “öteki’nin “kim” olduğu önemlidir. Bir Boşnak ve Kosovalı için güvenlik tehdidi olarak Sırbistan ya da Sırp akla gelirken, Sırbistan için Kosova bir iç güvenlik meselesi olarak ilk bahsi geçen ülkedir. *“Tabii ki Kosova ile büyük bir sorunumuz var... ve iç güvenlik tehdidi kesinlikle budur” Mülakat 11 (Sırbistan-Sırp, 02.11.2021).*²⁴

“Bunu sorduğunuzda muhatabınızın etnik ve dini kimliğine bağlı olarak bir cevap alırsınız. Şimdi bana göre tehdit, öncelikli tehdit nedir? ... Hani bir Kosovalı için en önemli tehdit Sırbistan’dır, Rusya’dır” Mülakat 4 (Kosova-Arnavut, 28.09.2021).

“50 yılda katliamsız, savaşırsız, Sırbistan ve Hırvatistan’ın Bosna’ya saldırısı olmadan hayatta kalırsak...” diyen Bosna savaşının yakın şahitlerinden biri olan Boşnak katılımcımız (Mülakat 3, 15.03.2021) kendi açısından tehdidin kim olduğunu dile getirirken geleceğe ilişkin kaygıları da okunmaktadır. Son dönemde Bosna içindeki Sırp Cumhuriyeti Entitesi (RS) aşırı sağcı lideri Milorad Dodik’in bağımsızlık ilan edeceği ve ayrı bir ordu kuracağı gibi ayrılıkçı açıklamaları ortamı alevlendirmeye yetmektedir (Gül 2021). Dodik’in aksine Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi Başkanı Zeljko Komsic (Hırvat asıllı), Sırbistan televizyonuna verdiği bir röportajda muhabirin Srebrenitza’da yaşananları soykırım olarak değil “korkunç bir suç” nitelenmesine tepki göstererek röportajı terk etmiştir (Biogradlija 2021). Yukarıdaki ülkelerin aksine ise Arnavutluk’tan konuştuğumuz isimler, Arnavutluk için bölgesel ya da dışarıdan herhangi güvenlik tehdidi görülmediğini belirtmiştir. Open Balkan girişiminden de görüleceği üzeri bölgedeki güçlü ortaklardan biri olarak Arnavutluk ağırlığını korumakta ve iş birliğinin önünü açık tutmaktadır. Karadağ’ın ise Yugoslavya dağıldıktan sonra çok kültürlü yapısı ile hiç savaş görmemiş olması diğer ülkeler arasında daha stabil bir durumda kalmasını ve AB için daha sağlam

²⁴ Kosova’nın tehdit olarak görülmesi bireysel olarak değil, ülkesinin bakış açısı olarak cevaplanmıştır.

adımlar atmasını sağlamaktadır (Dukanoviç 2021)²⁵. Karadağ için sıkıntı olabilecek noktalardan biri var olan hükümetin “Sırp yanlısı” görülmesi ve özellikle Karadağ’daki Sırp Ortodoks Kilisesinin gücüdür. Karadağlı kimliğini benimseyenler ise “Sırp yanlısı” gördükleri hükümetten dolayı “Sırbistan’ın kendilerini kontrol ettiği” iddiasını taşımakta ve bunun bir “paranoya” olduğu Sırp katılımcımız²⁶ (Mülakat 11, 02.11.2021) tarafından dile getirilmektedir. Boşnak katılımcımız (Mülakat 3, 15.03.2021) ise “Müslümanların ve Karadağlıların çok yakın” olduğunu ve Sırpların “Karadağ’ın İslamlaşmasından korktuklarını” söylemektedir.

Batı Balkanlar’da güvenlik denildiği zaman NATO’nun önemli rolü bulunmaktadır. AB’nin uzun süre boyunca bıraktığı boşluk büyük oranda NATO tarafından doldurulmuştur. Bölge güvenliği açısından Batı Balkan ülkelerinin NATO üyeliği AB tarafından da önemsenmektedir ve bölgede iş birliği içinde çalışmaktadırlar (Progonati 2020:82). NATO’nun bu bölgeye ilk müdahalesi 1995 yılında Bosna savaşı ile olmuş, Dayton Antlaşması sonrasında NATO’nun görevini AB üstlenmiştir (“Peace support operations” 2019). 1999 yılında ise Kosova müdahalesi gelmiştir. Müdahalenin gerçekleşmesi Müttefik Güç Harekâtı (Operation Allied Force) kapsamında 78 gün sürmüş, Miloseviç ve Sırp ordusunun Kosova’dan geri çekilmesini sağlamıştır (Lambeth 2001:1). Batı Balkan ülkelerinden Sırbistan hariç Bosna, Kosova ve Makedonya’daki katılımcılarımız açısından NATO askerlerinin bölgede olmasını “güvence”, “güvenilir bir kuruluş”, “Bosna’daki tek pozitif faktör” ve Müslüman ya da gayrimüslimler açısından “siyasi anlamda yani iç karışıklıklar, sınırların değişmesi vs. bütün bunları bertaraf edecek bir güvenlik şemsiyesi” olarak yorumlanmaktadır. Konu NATO-Sırbistan ilişkilerine geldiğinde ise kimseyi şaşırtmayacak bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Yaşanan bombardımanın hala etkilerinin sürdüğü Sırbistan’da Rusya’nın da etkisiyle NATO’ya karşı bir duruş gelişmiştir ve bunu Sırp katılımcımız şu şekilde ifade etmektedir;

²⁵ Dukanoviç, Milo *Western Balkans: The key puzzle piece of the European Security*. GLOBSEC webinars. <https://www.youtube.com/watch?v=vw3J9XPEPII> [Erişim 16.08.2021].

²⁶ Katılımcımız aslen Sırbistan topraklarında doğup büyümüş ancak hali hazırda Karadağ’da ikamet etmektedir.

“NATO’ya karşı bu duyguları hala besliyoruz elbette. Ve Sırbistan bunu Çin ve Rusya yüzünden yapmak istemiyor tabi ki. Özellikle Rusya. Çünkü NATO’ya katılmak Rusya’ya sırtımızı dönmek olur. Bunu asla yapmayız. Öte yandan Sırbistan son zamanlarda sırf bu nedenle orduya çok para yatırıyor. NATO’nun bir parçası değiliz ve kendimizi savunmak zorundayız. Kime karşı bilmiyorum çünkü yakın gelecekte tekrar savaşa gireceğini düşünmüyorum.”

Mülakat 11 (Sırbistan-Sırp, 02.11.2021)

Sırbistan’ın NATO’ya karşı duruşunu besleyen ve bunu kullanan Rusya, uluslararası arenada da Sırbistan’ı desteklemekte ve bu konuda Kosova’ya karşı BM Daimî Üyeliğinden yararlanmaktadır. Ayrıca Rusya’nın Sırbistan’a ciddi bir askeri teçhizat desteği de söz konusudur (Bennett, 2017; Zivanovic, 2018).

NATO, tüm Batı Balkan ülkeleri için özellikle toprak bütünlüğünün korunması, olası bir savaşın önüne geçilmesi açısından AB’den daha güvenilir bir kurum olarak görülmektedir. Mülakatlarımız arasında stratejik açıdan Türkiye’nin NATO üyesi olmasının özellikle Bosna ve Kosova savaşındaki tutumu nedeniyle güven verdiği söylenmektedir. Ancak tüm Batı Balkan ülkeleri NATO üyesi olsa dahi ortaya çıkacak herhangi bir karmaşada NATO’nun nasıl bir yol izleyeceği henüz bilinmezliğini korumaktadır.

Son olarak pratikte Batı Balkan ülkelerinin AB güvenlik politikaları çatısı altında ne durumda olduklarına yer vermek yerinde olacaktır (Džananović 2020:4-13);

- *Arnavutluk:* Bölgesel ilişkiler noktasında diğer ülkelerle rahat bir iletişimi olduğundan bahsedilmişti. 2009 yılında NATO üyesi olan Arnavutluk (“NATO Üyeleri”, 2021), AB ile iş birliği içinde bölgede Bosna misyonu ALTHEA’ya ve Mali’de AB misyonuna katılmış ayrıca DAESH ile mücadeleye destek vermektedir (EC Albania Report 2020:113).
- *Bosna Hersek:* AB askeri gücü ALTHEA Bosna’da görev yapmaktadır. Bosna, NATO üyesi olmamakla birlikte barış gücü olarak çeşitli uluslararası operasyonlara destek vermektedir. AB’nin Orta Afrika Cumhuriyeti eğitim misyonunun bir parçasıdır (EC Bosnia and Herzegovina Report, 2020:109-110).

- *Karadağ*: AB kriterleri doğrultusunda hareket etmektedir. Tam bağımsızlığını aldıktan 11 yıl sonra 2017 yılında NATO üyesi olan ülke (NATO Üyeleri, 2021), NATO öncülüğünde uluslararası sahada -Somali, Afganistan, Batı Sahra vb.- varlık göstermiş ve göstermektedir (Afganistan Misyonu 2021 yılında sonlandırılmıştır). Ayrıca Kosova Gücüne (KFOR) katılmıştır (EC Montenegro Report, 2020:118). Burada dikkat çekici nokta GLOBSEC öncülüğünde gerçekleştirilen anket doğrultusunda “Bütün Batı Balkan ülkeleri NATO’da kalmalı mı/katılmalı mı?” sorusuna yüzde 45 oranında Karadağlı katılmalı derken yüzde 50 oranında Karadağlı ayrılmalı şeklinde yanıt vermiştir. Yine “NATO, Batı Balkanlar için güvenli bir çevre sağlar mı?” sorusuna ise yüzde 55 oranında sağlamayacağı yönünde cevap verilmiştir. GLOBSEC Bratislava Forumu’nda konuşan Cumhurbaşkanı Milo Dukanoviç bu anketlere şaşırmadığını, kamu fikrinin geçmişte NATO ile yaşanan çatışmadan etkilendiğini belirtmektedir²⁷.
- *Kosova*: Güvenlik açısından ilişkileri Sırbistan’la durumuna bağlı olarak değişmektedir. Zaman zaman taraflar arasında tansiyon yükselirken, dışarıdan müdahale ile sükûnet sağlanmaktadır²⁸. Bir yandan da diyalog sürecini sürdürme çabaları devam etmektedir. Ülkede halen KFOR görev yapmaktadır. Aynı zamanda Europol ile Kosova polisi arasında varılan anlaşma sonucunda bölgede terörizm ve organize suçlara karşı iş birliği yapılmaktadır (EC Kosovo Report, 2020:106).
- *Kuzey Makedonya*: AB kriterlerine uygun olarak güvenlik politikalarında uyumlu bir tablo çizmektedir. 2020 yılında NATO’ya üye olan (NATO Üyeleri, 2021) ve bu süreci Yunanistan’la çekişmeli ama yapıcı ve ciddi bir

²⁷ Dukanoviç, Milo *Western Balkans: The key puzzle piece of the European Security*. GLOBSEC webinars. <https://www.youtube.com/watch?v=vw3J9XPEPII> [Erişim 16.08.2021].

²⁸ Eylül 2021’de Kosova, serbest trafik dolaşım anlaşmasının süresinin dolduğunu söyleyerek Sırbistan plakalı araçların ülkesine girişini engellemiştir. Taraflar arasında ilişkiler hızla gerilmiş, sınırda Kosova polisinin ve Sırbistan askeri gücünün karşı karşıya gelmesi üzerine NATO ve AB çağrıda bulunmuş ve NATO sınır devriyelerinin sayısını ve süresini artırmıştır. Kosova, uzun yıllardır Sırbistan’a girişlerinde geçici plaka uygulamasına maruz kalmaktadır (Biogradlija 2021).

değişiklik ile atlanan Makedonya, NATO ile Afganistan’da, AB ile Bosna’da görev almıştır (Afganistan Misyonu 2021 yılında sonlandırılmıştır). (EC North Macedonia Report, 2020:98,103).

- *Sırbistan*: Önceki bölümde geçmişte yaşadıkları sebebiyle NATO karşıtlığından bahsedilmişti. Bununla birlikte uluslararası sahada AB ile çeşitli operasyonlara katılım göstermekte ve kendi güvenliği için kurduğu ikili iş birlikleri aracılığıyla askeri yatırımlarını artırmaktadır (EC Serbia Report, 2020:116).

Kurum olarak gerek AB gerekse NATO ya da Batı Balkanlar’da güvenlik politikalarının Avrupalılaşması, hangi şartlarda olursa olsun bölgede güvenlik ve istikrarın sağlanması için atılacak her bir adımı önemi bulunmaktadır. Çünkü *“Balkanlar’da tek bir kurşun görmek istemeyen”* AB ve Batı Balkanlar en ufak kıvılcımın dahi tüm coğrafyaya sıçrayabileceğinin farkında ve bunun kaygısını yaşamaktadır. Ayrıca tüm ayrılıkçı söylemlere rağmen son olarak Makedonya’da 2003 yılında yaşanan Arnavut-Makedon çatışmaları dışında bölgede daha büyük bir olay gelişmemiştir. Bu durum her şeye rağmen umut verici gözükmemektedir. Ancak artık herhangi bir bölgesel tehdidin yaşanmamasının bir güç dengesinden geliştiği yorumu da bulunmaktadır; *“Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan büyük Batı Balkan ülkeleri hemen hemen aynı ekonomik, askeri güce sahipler ve bir nevi denge kuruyorlar. Böylece aralarında savaşa sürükleyecek bir güç bulunmuyor”* Mülakat 8 (Makedonya-Arnavut, 11.11.2019).

Batı Balkanlar’da üyelikle ilgili en önemli beklenti ekonomik bir iyileşme beklentisidir. Ekonomik olarak güvende hissetme ihtiyacı Balkanlar’dan Avrupa’ya sürekli genç nüfusun göçüne sebep olmaktadır. Küreselleşmenin de getirisiyle ekonomik açıdan yaşanan sarsıntıların hemen yayılması ve ekonomik belirsizliğin uzaması ülkelerdeki göçü ve nüfus kaybını tetiklemektedir. Özellikle Covid-19 pandemi süreciyle tüm dünyanın zorlu bir süreçten geçtiği bu dönemde ekonomik kaygılar, bölgedeki siyasi istikrarsızlığın sürmesi, gelecek kaygıları dolayısıyla gençler Balkanlar’dan çıkmaktadır. Katılımcılar da gençlerin Balkanlar’ı terk etmesinin öncelikli ve ortak nedeninin ekonomik sebepler olduğunu

doğrulamışlardır. Komünizm sonrasında Balkanlar’da yaşanan ekonomik değişim köyden kente ve kentten bir başka ülkeye göçü hızlandırmıştır. Bu kapsamda Bulgaristan’ın nüfusu dünyanın en hızlı eriyen nüfusu olarak görülmektedir (Alexander 2017).

Göç konusunda önem verilmesi gereken konulardan biri bir zamanlar sadece işçilerin gidişi söz konusuyken şu anda nitelikli insanların göçündeki artıştır. Özellikle vize serbestisinin geçişleri kolaylaştırması zaten az olan Balkan nüfusunun endişe verici düzeylere gerilemesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda Avrupa içinde de var olan genç nüfustaki insan kaynağı açığı böylece kapanmaktadır. 2000 yılından itibaren Sırbistan’dan yaklaşık 650 bin, Makedonya’dan son 10 yılda yaklaşık 500-600 bin, Arnavutluk’tan 90’lardan bu yana yaklaşık 1,6 milyon, Bosna Hersek’ten son yıllarda yaklaşık 172 bin kişi ülkeden ayrılmıştır (“Batı Avrupa’nın cazibesi”, 2019). Yapılan bir çalışmaya göre 2013 yılından 2018’e kadar 154,242 kişinin AB üyesi ülkelere kalıcı olarak göç ettiği belirtilmektedir (Esch, Palm, Brey ve Hagemann, 2020:13).

Batı Balkanlar’ın bölgesel ilişkilerinde pek çok mesele kemikleşmiştir ve direkt AB ile bağlantısı bulunmamaktadır. Sunulacak çözümün tarafları memnun etme olasılığı düşük olacağı gibi doğabilecek problemlerin büyüklüğünden ötürü kimse taşları yerinden oynatamamaktadır. Dolayısıyla güvenlik politikaları çatısı altında yukarıda Avrupalılaşıma adımları olarak sayılan NATO üyelikleri, AB ile ortak hareket etme, bölgesel ilişkiler gibi bazı pratikler -güvenlik-kimlik ilişkisi üzerinden yer verdiklerimiz dolayısıyla- bölgede güvenliğin kalıcılığını garanti etmemekle birlikte ne kadar etkili olacağını gelecek gösterecektir.

3.3.3 Dış Politika

Avrupa, Ortak Güvenlik ve Savunma Politikalarının temeli atılmadan önce 1960’larda Avrupa’da dış politikada bir siyasi birlik arayışının temeli atılmıştır. Ancak Avrupa Siyasi Birliği ile dış politika kararlarında bir bütün olarak hareket etmenin ve uyumlu olmanın yollarını arama çabaları 1970’lerde hayata geçmiştir (European Political Cooperation, 2016). 27 Ekim 1970’te Lüksemburg şehrinde toplanan AB 6’lısının Dışişleri Bakanları dış politikada iş birliği amacıyla bir araya

gelerek sadece ekonomik birlik olmadıklarını “Birleşik Avrupa’da ilk pratik çabaların amacının dış politika uyumunun olması gerektiğini” beyan ettikleri Davignon Raporu’nu yayınlamışlardır (Davignon Report, 1970/2013:3). Ardından 10 Ekim 1981 yılında bir araya gelen 10 AB üyesi ülkenin Dışişleri Bakanları “artan dünya gerilimi ve belirsizliği döneminde, Avrupa Topluluğu üyeleri tarafından uluslararası ilişkilere tutarlı ve birleşik bir yaklaşım ihtiyacının” geçmişten daha fazla olduğuna ve AB’nin nihai amaçlarına ulaşmak doğrultusunda “Avrupa siyasi iş birliğinin istikrarlı bir şekilde yoğunlaşması ve kapsamının sürekli olarak genişlemesinin” önemine vurgu yapmışlardır (Report on European Political Cooperation, 1981/2013:2). 1983 yılında Stuttgart’ta toplanan AB üyesi ülke devlet başkanları “dış politikada tek sesliliğin” barışa katkı sunacağı inancıyla “ortak bir kader bilinci ve Avrupa kimliğini teyit etme arzusu temelinde” Solemn Deklarasyonunu yayınlamışlardır (Solemn Declaration on European Union, 1983/2013:2).

Bölüm I’de Avrupa Entegrasyon Süreci Üzerine Kuramlar başlığında değinildiği üzere gerek Monnet’in federalist gerek Haas’ın işlevselci bakış açısıyla Avrupa’nın ekonomik bir birlik olarak başlayan yolculuğu kimlik, güvenlik ve sonunda dış politikada birlik arayışıyla siyasi alana doğru genişlemiştir. Ancak dış politikada birlik için ortaya çıkan çeşitli çabaların ne kadar başarılı olduğu ve üye ülkeler üzerinde ne kadar bağlayıcılık sağladığı çeşitli durumlarda tartışılmaktadır. Çünkü dış politika alanı daha fazla ulusal egemenlikle bağdaştırılmakta ve genellikle ulusal çıkarlar devreye girmektedir. Nitekim 1983’te ortaya koyulan Solemn Deklarasyonu’na Danimarka ve Yunanistan’dan itiraz gelmiştir (European Political Cooperation²⁹, 2016). AB’nin ulusal yapıların bir araya gelmesinden oluşan bir üst yapı olması sebebiyle, üye devletlerin dış politika kararlarında daha serbest bırakıldığı belirtilmektedir. Üyelik süreci incelenen Macaristan, Romanya ve Slovakya’nın dış politikada Avrupalılaşmasının hem kurumsal hem de dış

²⁹ “Şubat 1986 tarihli Avrupa Tek Senedi (SEA), 1976’dan beri yürütülmekte olan EPC’yi kurumsallaştırmış ve güvenliğin siyasi ve ekonomik yönlerini içerecek şekilde genişleterek, - savunma alanını hariç- bir Avrupa dış politikasının hedefini belirlemiştir.” (European Political Cooperation, 2021)

politikadaki elitlerin sosyalizasyonu ile olduğuna inanılmaktadır (Denca 2009:401-403). Bu ülkeler için keskin bir dönüşümden ziyade bir uyumlaştırmadan bahsedilmektedir. Üye devletlerin dış politika kararlarına ilişkin ayrışma ABD'nin 2003 yılı Irak işgaline destek veren İngiltere ve karşı çıkan Fransa arasında olduğu gibi, 5 AB üyesinin Kosova'nın bağımsızlığını ulusal çıkarları gereği tanımamasında da görülmektedir. Yine Dublin Antlaşması'na imzacı üyelere, aday ülkelerin mülteciler konusunda AB dış politikası ile daha uyumlu davrandığı bilinmektedir (Wood, 2003; Fenko ve Stahl, 2019).

Batı Balkanlar'ın dış politika yaklaşımlarını bölgesel ilişkileri, AB ile ilişkiler ve uluslararası güçlerle ilişkileri olmak üzere üç ayrı başlığa ayırabiliriz. Avrupa'nın Soğuk Savaş sonrası değişen güvenlik algıları Batı Balkanlar için de geçerliliğini korumaktadır. Yeni düzen ve arkasından gelen karmaşa Batı Balkanlar'ın tüm ilişkilerine yansımıştır. Güven temelleri derinden sarsılmış bu bölgede taraflar uzun süreler boyunca ilişki kurmamış ve kendi aralarındaki ilişkileri “sıfır toplamı bir oyun” olarak gördükleri ifade edilmiştir (Andreychuk 2018:3). AB kriterlerine uygunluk açısından Batı Balkanlar'ın dış politika ilişkileri öncelikli olarak güvenlik ve istikrar göz önünde bulundurularak bölgesel ve iyi komşuluk ilişkileri üzerinden incelenmektedir. Ülkelerin bölgesel ilişkileriyle ilgili her biri için önceki bölümlerde olduğu gibi Avrupa Komisyonu 2020 genişleme raporlarından yararlanılmıştır.

- *Arnavutluk*, bölgesel ilişkilerde diğer ülkelerle iletişimi iyi olmakla birlikte öncelikleri arasında Kosova ve Kosova'nın tanınması yer almaktadır. Euronews Albania haber sitesinin gerçekleştirdiği ankete göre yüzde 79,2 oranında Arnavut, Kosova ile birleşme yönünde oy kullanırken, yüzde 75,3 oranındaki Arnavut, Kosova ile tüm sınırların kaldırılmasından yana olduğunu belirtmiştir (“Barometer: 80% of Albanians support”, 2021). 25 Kasım 2021 tarihinde Arnavutluk Elbasan şehrinde 7.si düzenlenen Arnavutluk-Kosova Ortak Toplantısı'nda yine birleşme hususu dile getirilerek, taraflar arasında bir dizi anlaşmalar imzalanmıştır (“Albania and Kosovo to Sign” 2021). Uluslararası güçler arasından ABD ile sıkı bağları

bulunan Arnavutluk'un bu ilişkisi konusunda AB'nin tereddütleri bulunmaktadır.

- *Bosna Hersek*, komşularla ilişkilerinde çaba göstermekle birlikte kendi içindeki ayrılıkçı söylemlere mâni olamamaktadır. Kosova'nın bağımsızlığını tanımadığı gibi karşılıklı seyahatlerde çok ciddi sıkıntılar çıkmaktadır (EC Bosnia and Herzegovina Report, 2020:53). Türkiye'nin etkinliğini artırdığı ülkede kamu diplomasisi alanında faaliyet gösteren tüm kuruluşlarıyla çalışmalarını etkin bir şekilde sürdürmektedir.
- *Karadağ'ın* genel olarak tüm ülkelerle iyi ilişkiler kurduğunu belirtmiştik. Karadağ son seçimlerden sonra Sırp yanlısı koalisyon ile yönetilmektedir. AB yanlısı hedeflerin korunacağı belirtilse de koalisyonundaki en büyük Sırp yanlısı grup lideri Milan Knezeviç, "Her şey aynı kalacaksa, seçime katılmamalıydık" diyerek olası ihtilaflarının da önünü açmıştır (Milic 2020). Şu an Cumhurbaşkanı olan Milo Dukanoviç ise yönettiği partiyle AB yanlısı bir tutum benimsemektedir. 1991-2016 yıllarında Karadağ Başbakanı iken Sırbistan'la olan iyi ilişkilerine rağmen AB entegrasyonuna verdiği önem Kosova'yı bağımsızlığından sekiz ay sonra tanımasından da görülebilmektedir (Kütük 2021). Ayrıca Dukanoviç Sırbistan'la ilgili Karadağ'ın bağımsızlığını hiçbir zaman gerçekten tanımadığını ve Sırbistan'ın bölgedeki rolünün yıkıcı olduğunu söylemektedir.³⁰
- *Kosova'nın* hem bölge içinde hem de uluslararası sahada tanınmaması ikili ilişkilerini de etkilemektedir. Bağımsızlık sürecindeki ABD desteğinden ötürü sıkı iş birlikleri bulunmaktadır. Ayrıca yine Türkiye'nin genel olarak artan bir etkisi olduğunu söylenebilir. Bölgede en sıkı ilişkileri tabi ki Arnavutluk'la kurmaktadır. Son olarak Kosova Başbakanı Albin Kurti, 2024 yılını işaret ederek bu yıla kadar Avro-Atlantik yapılarına dahil olamamaları halinde Arnavutluk ile birleşmek üzere ülkede referandum düzenleyeceğini

³⁰ Dukanoviç, Milo (16 Temmuz 2021) *Western Balkans: The key puzzle piece of the European Security*. GLOBSEC webinars. <https://www.youtube.com/watch?v=vw3J9XPEPII> [Erişim 16.08.2021].

ve kendisinin evet oyu kullanacağını açıklamıştır (“Arnavutluk’la Birleşme Referandumu”, 2021). Sırbistan açısından böyle bir şey gerçekleşmeyeceği düşünülmektedir çünkü Sırlar “birinci hedefleri (olarak) Kosova’nın Arnavutluk’la birleşmesini engellemenin yollarını” aramaktadır.

- Kuzey Makedonya, bölgesel ilişkileri konusunda olumlu bir tablo çizmektedir. Yunanistan ile kadim sorunlarını çözmekle birlikte, son dönemde Bulgaristan’ın tarihsel kimlik iddiaları nedeniyle aralarında bazı sıkıntılar yaşanmaktadır³¹. Ayrıca sahip olduğu Türk nüfusundan ötürü Türkiye’yle iş birlikleri sürekli olarak gelişmektedir.
- Sırbistan’ın, bölgedeki ülkelerle geçmişten günümüze kökleşmiş sorunları bulunmaktadır. Kimileri masaya otururken Kosova ile ilişkiler sadece “dondurulmuş bir çatışmadan” öteye gitmemekte, çözüm için yapıcı adımlar atılmamaktadır (Mackinnon ve Gramer, 2020). Rusya ile ilişkileri AB’yi kaygılandırarak kadar iyi olup, son dönemde Çin ile ilişkileri yatırımlar vesilesiyle ivme kazanmaktadır. Türkiye’nin de yönetim düzeyinde iyi ilişkileri bulunmaktadır.

Söz konusu dış politika olduğunda yeterince ve çoktan Avrupalılaştırmış üye ülkelerin kararlarında ulusal çıkarların rahatlıkla ön planda tutulduğu görülmektedir. Batı Balkan ülkeleri gibi ülkelerde ise kendi “*derin milli gurur ve değerler*”ine öncelik vermekle “*bu evrensel veya küresel değerleri AB olarak kabul etmek*” arasında ikilemler yaşanmaktadır. Katılımcımız bu değerleri korumak ve kabul etmek arasında kalındığında “*çoğunlukla AB ülkelerinin kabul edildiğini*” ve bu durumun “*AB’den başka bir alternatif veya bir çözüm yoktur*” -Mülakat 8 (Makedonya-Arnavut,11.11.2019)- şeklinde ifade edildiğini söylemiştir. Bunu söylemesinin en önemli sebeplerinden biri sadece AB’den başka çözüm olmadığı düşüncesi değil, aynı zamanda Batı Balkanlar’ın dış politika tutumlarıyla ilgili “*baskı altında*” olmalarından ileri gelmektedir. Batı Balkan ülkelerinin dış politika kararlarının Avrupalılaşması

³¹ Bulgaristan, Makedonya’da yaşayanların aslında Bulgar olduklarını ve konuştukları dilin Bulgarca olduğunu ancak Tito döneminde yeni bir “Makedon” kimliğinin ve dilinin oluşturulduğunu iddia etmektedir (Georgievski 2020) <https://www.dw.com/en/bulgaria-asks-eu-to-stop-fake-macedonian-identity/a-55020781> [Erişim 18.04.2021].

noktasında ikilem olup olmadığına ilişkin bir başka bakış açısı diğer katılımcımızdan gelmiştir. Farklı bölgelerde farklı çıkarları olan büyük ülkelere göre küçük ülkeler adına dış politika açısından karar almanın daha kolay olduğuna değinmiştir. Ancak bunun temelinde yatan nedeni ise şöyle vurgulamaktadır; *“Batı Balkan ülkeleri için, dürüst olmak gerekirse, herhangi bir dış politikası olduğunu düşünmüyorum. Bunu saatlerce tartışabilirim” Mülakat 10 (Makedonya-Arnavut, 11.11.2019).*

Gerçekleşen mülakatlar ve okumalar çerçevesinde Batı Balkanlar’dan Kuzey Makedonya, Karadağ ve Arnavutluk açısından bakıldığında bölgesel ilişkilerinden kaynaklı olarak büyük dış politika kararları alınırken söz konusu ulusal çıkarlarla AB kriterleri arasında yaşanacak ikilemlerin bir şekilde bertaraf edildiği söylenebilir. Bu hem bölgede en güçlü seçeneğin AB olarak görülmesinden hem de katılımcımızın ifadesiyle *“kazanacaklarımız kaybedeceklerimizden fazla”* düşüncesinden ileri gelmektedir. Kuzey Makedonya’nın isim meselesi örneğinden hareketle bu tarz konularda Batı Balkan ülkelerine yapılan dayatmaların aslında AB kriterlerinden dolayı değil, diğer ülkelerin AB’ye üye olma kozunu kullanarak kendi ulusal çıkarlarını koruma isteğinden kaynaklandığına değinilmektedir. Yine yukarıda değindiğimiz üzere Makedonya Yunanistan’la sorunlarını bir şekilde çözerken, başka tarihi sorunlarla Bulgaristan çıkagelmektedir. Bu da Batı Balkanlar’ın kendi içinde birinin diğerinden önce üyeliği olması durumunda ne gibi sorunlarla karşılaşılabilceğinin dile getirilmesine neden olmaktadır;

“Bulgaristan şu anda Yunanistan’ın yerini aldı Makedonya açısından ama Sırbistan (AB’ye) girdiğinde Arnavutluk’a izin verecek mi? Ya da Arnavutluk Kosova ilişkilerini nasıl etkileyecek? Ya da Arnavutluk girdiğinde Sırbistan’a nasıl baskı yapacak? ... (Makedonya’nın) Ulusal çıkarlarını AB kriterlerinden ziyade AB sistemi tehdit ediyor”

Mülakat 5 (Makedonya-Türk, 16.07.2021)

Dış politika konusunda en keskin görüş Sırp katılımcımızdan gelmiştir. Sırbistan dış politikasını *“hükümetimiz için karlı olan her şeyi yapmak”* olarak tanımlamıştır. *“Uluslararası politikamız ya da dış politikamız yok... Dış politika Cumhurbaşkanımız ne derse odur” Mülakat 11 (Sırbistan-Sırp, 02.11.2021).*

6 Ekim'de Slovenya'nın ev sahipliğinde Brdo kentinde düzenlenen AB-Batı Balkanlar Zirvesi'nde konuşan Avusturya Başbakanı Sebastian Kurz, “AB bu bölgeye gerçek bir perspektif sunmazsa, Çin, Rusya ya da Türkiye gibi diğer süper güçlerin orada daha büyük bir rol oynayacağını farkında olmalıyız. Bölge coğrafi olarak Avrupa'ya aittir ve bir Avrupa perspektifine ihtiyaç duymaktadır” derken Letonya Başbakanı Krisjanis Karins Batı Balkanlar’ı "Burası bizim arka bahçemiz" olarak tanımlamıştır (“Avusturya Başbakanı Kurz'dan, AB'ye” 2021). Güvenlik başlığında da incelendiği üzere Batı Balkanlar’da AB’nin bıraktığı her boşluğun farklı güçler tarafından doldurulduğu bizzat AB üye ülkeleri tarafından beyan edilmektedir. Gerek Batı Balkanlar’ın jeopolitik önemi gerek AB’nin ekonomik ve istikrar kaygıları sonuç ne olursa Batı Balkanlar’ın pozisyonu AB için değişmemektedir ancak bunun için somut adımlar da atılmamaktadır.

AB’nin etkinliği bölgede her zayıfladığında Batı Balkanlar’ın alternatif güç arayışları ve uluslararası ilişkilerinde AB’nin memnun olmayacağı kararlar almalarına artık daha da sıkça rastlamaktayız. Bölgenin en sessizce yayılan güçlerinden biri Çin, Bir Kuşak Bir Yol Projesi kapsamında Batı Balkanlar’da çok ciddi yatırımlar yapmaktadır. Çin’in yayılmacılık gösterdiği diğer ülkelerde olduğu gibi burada da hızlıca varlık göstermesi ve kabul edilmesinin sebeplerinden biri “karşılık beklemeksizin” bu yatırımları yapmasıdır (Tonchev 2017:2-3). 2017 yılında hazırlanan bir rapora göre 5 Batı Balkan ülkesinde -Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Karadağ ve Sırbistan- yapacağı yatırımlara yaklaşık 4,9 milyar dolar ayırmıştır (Andreychuk 2018:7) Sadece Sırbistan’a ulaşım altyapıları ve enerji projeleri için 1 milyar dolar kredi vermiştir (Tonchev 2017:2-3). Şimdiki adıyla HBIS GROUP Serbia Iron & Steel DOO olan çelik fabrikasını 2016 yılında 46 milyon Euro’ya satın alarak Sırbistan’ın en büyük yabancı yatırımını gerçekleştirmiştir (HBIS GROUP Serbia Iron & Steel DOO, 2020). Ayrıca 2017 yılından beri taraflar arasında seyahatlerde vize serbestisi bulunmaktadır (“Chinese passports” 2017). Ancak Çin’in projelere kredi desteği her zaman iyi sonuç vermemektedir. Karadağ’da Bar-Boljare otoyolu için alınan 1 milyar dolarlık Çin kredisi, Karadağ’ın kamu maliyesine ağır bir yük getirmiş ve Karadağ ödeme için

Birliğin kapısını çalarak üç Batılı banka ile anlaşma imzalamıştır (Kajosevic 2021; 2021).

Çin, Batı Balkan ülkeleriyle ilişkilerine hız kazandırırken Kosova'yı bunun dışında tutmaktadır³². Sincan (Doğu Türkistan) ve Tibet bölgelerinin tanınma ve bağımsızlık isteklerine karşılık Kosova'nın bağımsızlığına karşı çıkmaktadır (Tonchev 2017:2). AB'nin, Çin'in Sincan politikasıyla ilgili aktif ve sürekli yaptırımları bulunmamaktadır. 1989 yılında Tiananmen Katliamı'ndan sonra 2021 yılında alınan yeni yaptırım kararı Brüksel'in ajandasında Sincan'da yaşanan insan hakları ihlalleri ve insanlık dışı uygulamalarla ilgili yaptırım dışında Çin'in politikalarına dair başka bir önlemi olmadığını düşündürmektedir ("Avrupa Birliği'nden Çin'e" 2021; Succimarra, 2021). AB'nin yaptırım kararına karşın ise Batı Balkanlar ülkeleri arasında yatırım ve ekonomik kaygılarla bu tarz açıklamalara uzak duranlar bulunmaktadır. Sırbistan, Çin'in Sincan'daki uygulamalarını 'terörizm ve aşırıcılıkla mücadele' olarak nitelendirdiği belgeyi desteklemiş ve "Çin'in toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu" belirtmiştir (Mojsilović 2020).

2021 yılında BM İnsan Hakları Konseyi'nde Sincan'a acil olarak gözlemci gönderilmesine ilişkin ortak bildiriye Bosna Hersek Dışişleri Bakanı imza atmıştır fakat Milorad Dodik, Batı öncülüğünde ortaya konan bu bildiriye imza atılmasını "yasadışı" olarak tanımlamış ve Dışişleri Bakanlığı'nı kınamıştır. Bosna Hersek'te tartışmalara sebep olan bildirinin imzacıları arasında 40 ülkeyle beraber Arnavutluk, Karadağ, Kuzey Makedonya bulunmaktadır ("Bosnia and Herzegovina's FM", 2021; Norton, 2021).

Bölgenin bir diğer önemli unsuru Rusya'dır. Rusya'nın durumu Çin'den farklıdır; bölgeyle hem coğrafi hem de Slav dili ve Ortodoks Kilisesi üzerinden ayrıca da etnik ve tarihsel yakınlığı bulunmaktadır. Çin'in aksine AB'ye karşı duruşu net olan Rusya, bölgeye ilişkin tüm yaklaşımlarında AB sürecini engellemek, Avrupa karşıtı propaganda yapmak ve bunu yapacak kanalları besleyecek şekilde bir siyaset

³² Çin ve Batı Balkan ülkelerinin ilişkisi hakkında daha detaylı bilgi edinmek için bakınız: Tayfur-Keşvelioğlu, K. (2019). *Realist ve Liberal Yaklaşımlar Işığında Çin'in Kuşak-Yol Projesi ve Batı Balkanlar Örneği*. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.

gütmektedir. Enerjiden askeriye, medyadan sivil topluma dek girebildiği tüm alanlarda da yer almaktadır. NATO ve AB karşıtlarının desteğini toplayarak bunun propagandasını yapmaktadır. Bunu yapabileceği en iyi topluluk ise yine Sırp toplumdur.

“Katılım fikrini ertelediler, tabii ki hükümetimiz şu anda Rusya ve Çin’le çalışıyor. İnsanların bir kısmı Sırbistan’da hala Rusya’yı destekliyor ve birçoğu Batı’ya gitmenin kötü olduğunu söylüyor. Çünkü komünizm ile olan bir tarihimiz var ve Çin de onlar için iyi bir seçenek. Bu yüzden Sırbistan için seçeneklerin neler olduğu gerçekten karışık çünkü mevcut hükümet aslında bize birçok seçeneğimiz olduğunu söylüyor, herkesle çalışıyoruz.”

Mülakat 11 (Sırbistan-Sırp, 02.11.2021)

Rusya, Sırbistan’ın Kosova’ya karşı duruşunu uluslararası sahada desteklemekte ve aynı şekilde bağımsızlığını tanımamaktadır. Sırbistan desteği sadece Kosova meselesiyle sınırlı olmayan Rusya ayrıca Srebrenitza’da yaşananların bir “soykırım” olarak tanımlanmasına da karşı çıkmıştır ve Bosna’da Milorad Dodik’in yakın destekçisidir. Rusya için Batı Balkanlar’da özellikle Sırbistan, Bosna Hersek, Karadağ ve Makedonya’da yer bulmak kendi saha alanına giren -Gürcistan, Moldova, Ukrayna- AB’ye karşı bir güç gösterisi olarak görülmektedir (Bechev, 2017, 2019; “Russia vetoes Srebrenica”, 2015; Antonenko, 2007).

2013 yılında Rusya ile Ukrayna arasında Donbas bölgesindeki çatışmalarla başlayan Ukrayna krizi AB ve Rusya arasındaki önemli bir ayrışma alanı ayrıca Balkanlar için ciddi bir bölgesel sorundur. Ukrayna, SSCB’den 1991 yılında ayrılan, AB ve NATO ile yakın ilişkiler kurmak isteyen Doğu Avrupa ülkelerinden biridir. Tarafını AB’den yana seçen Ukrayna ve Rusya arasındaki gerilim 2014 yılında Rusya’nın Kırım’ı ilhakı ile sonuçlanmıştır. Ukrayna halkı AB ile daha sıkı ilişkiler geliştirmesini desteklerken Başkan Viktor Yanukovych bunun aksi şekilde hareket etmiştir. Buna karşı Ukrayna halkının ayaklanması ile bunun bir güvenlik sorunu olduğunu söyleyen Rusya’nın bunu bir fırsata çevirerek Ukrayna’yı yeniden hakimiyeti altına almak istemesi tüm bu yaşananların bir sonucu olarak gösterilmektedir (“A simple guide” 2022).

2014 yılında yaşanan kriz sürecinde Batı Balkanlar'ın konumunu, AB ülkelerine benzer olarak siyasi bağımlılıkları, ekonomik ilişkileri ve taraf oldukları ülkelerle kurdukları ilişkileri belirlemiştir. Sırbistan'ın uzun zamandan beri AB ve Rusya arasında kullandığı dengeleme politikasını Ukrayna krizinde yürütmekte zorlandığı ifade edilmiştir. Zira Sırbistan'ın Ukrayna krizine “hazırlıksız yakalandığı” da görüşler arasındadır. O dönemde Sırbistan bir yandan Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü desteklerken bir yandan Rusya'yla arasını açmamak için Batı'nın yaptırımlarından yana tavır almamıştır. Sırbistanla yakın ilişkileri bulunan Karadağ, söz sahibi elitlerine rağmen aynı dönemde NATO'ya üyelik umudu taşıdığı için krize cevabı, dış politikasını tamamen AB ile uyumlulaştırmasıyla olmuştur. Bu durum yaptırımlara destek vermeye kadar gitmiş, Karadağ'ın içinden Sırp ve Rusya yanlısı seslerin yükselmesine ve Dukanoviç'in siyasetinin eleştirilmesine neden olmuştur. Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti Başkanı Milorad Dodik'in ise Rusya'nın desteğiyle Ukrayna krizinden güç bulduğu ve bunu ayrılıkçılık üzerine fırsata çevirmeye çalıştığı düşünülmektedir. Gerek Dodik'in gerek Sırbistan'ın tavrı yalnızca Rusya ile siyaseten uyuşmalarından değil Rusya'ya olan enerji ve mali bağımlılıklarından da kaynaklanmaktadır (Weber ve Bassuener, 2014).

2014 yılında başlayan kriz son dönemde yeniden alevlenmiştir. Dün Kırım'ın ilhakı sürecinde Rusya'ya olan ekonomik ve enerji bağımlılığı dolayısıyla ortak bir politika geliştiremeyen AB son dönemde Rusya'nın Ukrayna'ya yeniden asker göndermesine de ortak bir cevap verememektedir. Bulgaristan krizin çözülmesi için “daha yumuşak bir ton” belirlerken, Romanya askeri bir çözüm aramaktadır. Almanya ve Fransa Ukrayna'dan taraf olduklarını belirtmekle birlikte taraflar arasındaki diplomatik çözümden yana tavır almışlardır. AB Komisyonu her ne kadar Rusya'nın Ukrayna'da yapacağı hamlelere karşı gerekli pozisyonu alacaklarını ve yaptırım uygulayacaklarını açıklasa da sonuç olarak AB içinde bir bütünlük bulunmamaktadır. Buna rağmen Kosova ve Arnavutluk, Doğu Avrupa ülkeleriyle Rusya'ya karşı benzer tutumları benimsemiş ve ABD öncülüğünde yapılacak askeri operasyona katılmaya hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Kendi sınırında patlak veren krizde ise Belarus'un tavrı Rusya'dan yana olmuştur. Ukrayna'yla sınırında yeniden başlayan

kriz sonrasında çoğunluğunu Sırpların (Sırbistan, Karadağ ve Bosna Sırp Entitesinden) oluşturduğu gönüllü savaşçıların Rusların safında savaşmak üzere hazırlık yaptıkları da belirtilmektedir (Isufi, 2021; “Ukraine crisis: From Belarus to Japan”, 2022; Shankar, 2022; Necsutu ve Todorov, 2022; Crowcroft, 2022; Obrenovic, 2022).

Bölgenin bir diğer önemli güç unsuru, Çin ve Rusya’nın ezeli rakibi, AB ve NATO müttefikleri ABD’dir. ABD, Rusya ve Çin’in karşı durduğu Bosna, Kosova ve hatta Sırbistan’la ilişki kurarak diğer rakiplerine göre etki alanını daha fazla genişletmektedir. Ancak Rusya ve Çin’in ekonomik ve politik alandaki agresif yaklaşımına karşı ABD’nin AB ve NATO üzerinden etkisini artırıp bölgede daha istikrarlı bir gelecek için stratejik bir siyaset izlemesi gerektiği belirtilmektedir (McManamon 2021). ABD’nin bölgedeki varlığı, alanda daha etkili bir politika izlemesi kendi açısından zor gözükmemektedir. Özellikle, ABD öncülüğündeki NATO gücünün Yugoslavya dağılırken müdahalesiyle bölge halkının zihnindeki yerini sağlamlaştırmıştır. Bugün ABD, askeri olarak çoğu görevini AB ve NATO güçlerine kaydırmış olmakla birlikte AB’den daha güvenilir bir aktör olarak görülmektedir (European and US Policies in the Balkans, 2004). ABD, Kosova ve Sırbistan ilişkilerinin normalleşmesi için AB’nin yürüttüğü diplomasiye destek vermekle birlikte en başından beri Kosova’yı tanıyarak her türlü alanda yardım etmiştir (Morelli 2018:14-16). Aynı şekilde Arnavutluk’la da sıkı bir iş birliği içinde olan ABD’nin eski büyükelçisi Donald Lu, Arnavutları “dünyadaki en Amerikan yanlısı halk” olarak tanımlamıştır. Arnavutluk’tan Türk katılımcımız “*siyaset... yargı reformu... eğitim alanında*” ABD’nin ciddi bir etkisi olduğunu altını çizmektedir. Buna bir örnek olarak Arnavutluk Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından 2012 yılında okul yöneticilerinin mesleki yeterliliklerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi amacıyla kurulmak istenen ancak fon eksikliği nedeniyle kurulamayan Yönetici Okulu’nun 2017 yılında Albanian-American Development Foundation tarafından kurulması verilebilir (Maghnouj, Fordham, Guthrie vd., 2020).

Arnavutluk’un bölgedeki konumu ve ABD yanlısı duruşu ABD’nin bölgedeki etkisini artırmak için Arnavutluk’u stratejik bir ortak haline getirmektedir

(Musabelliu 2021:1-4). ABD ile ilişkiler ayrı olmakla birlikte Arnavutluk, her ne kadar diğer ülkelere göre olumlu bir tablo çizse de özellikle AB'ye girme istediği katılımcımız tarafından “bir yere olan bağlanma çabası” olarak şu şekilde yorumlanmaktadır; *“Ama (Türkiye ile kıyaslanarak) Arnavutluk’a baktığın zaman küçük bir ülke. Hani böyle tek başına olacak bir ülke değil, böyle illaki bir yere yapışmamız gerektiğini düşünüyorum” Mülakat 1 (Arnavutluk-Arnavut, 07.03.2021).*

ABD ve AB'nin bölge geleceği için ortak hedefleri olsa da zaman zaman kurulan iş birlikleri sayesinde Batı Balkan ülkelerinin yaptığı dış politika hamleleri AB'nin kriterlerine ters düşmektedir. Bunun en yakın örneklerinden biri Sırbistan ve Kosova'nın Başkan Trump ile masaya oturarak ekonomi, siyaset ve enerji alanında anlaşma imzalamasıdır. Anlaşmanın tarafları ayrıca büyükelçilikleri Kudüs'e taşımalarını beyan eden bir maddenin de altına imza atmışlardır. 4 Eylül 2020'deki anlaşma sonucunda mart ayında İsrail, Kosova'yı tanımış ve Kosova Kudüs'te bir elçilik açmıştır. Sırbistan bu hamle sonrasında henüz İsrail'de büyükelçilik açmamakla birlikte ulusal çıkarlarına uygun olarak karar alacaklarını beyan etmiştir (Dragojlo, 2021; Stojanovic ve Bami, 2020). Kosova'nın bu kararı AB tarafından “üzücü bir karar” olarak nitelendirilmiş ve “Kosova'yı AB'nin Kudüs konusundaki tutumundan uzaklaştırdığını” belirtmiştir (Szucs 2021). Kosova'nın AB'nin dış politikada uyum çabalarına rağmen ABD ile hareket etmesinin temel motivasyonu ise şu şekilde özetlenmiştir; *“(Birincisi) Arnavutlar yüzde yüz Avrupa'ya güvenmiyor, ikincisi uluslararası ilişkilerde ABD'nin en önemli ve tek bir egemen güç olması, üçüncü neden de bizim bağımsızlaşma ve özgürleşme sürecinde en önemli belirleyici konumdaki gücün ABD olması” Mülakat 4 (Kosova-Arnavut, 28.09.2021).*

Bölgenin bir diğer uluslararası aktörlerinden biri olan Türkiye'yle bölge arasında derin tarihi köklere dayanan ve kan bağıyla da güçlenmiş bir ilişkisi bulunmaktadır. Giriş bölümünde de detaylarına yer verilen tarihi, dini, etnik ve dilsel bağlılık arada kopmayacak bir köprü kurulmasını sağlamış gibi gözükse de uzun yıllar boyunca Türkiye dış politikasında Balkanlar unutulmuştur. Özellikle Ahmet Davutoğlu'nun dış politikada etkin olduğu dönemde ortak tarih ve kültür vurgusu bu topraklarla ilişkilerimizin gelişmesinde yumuşak gücün ve kamu diplomasisinin etkin şekilde

kullanılmasına neden olmuştur. Türk dış politikasında Balkanlara yaklaşım “bölgesel sahiplenme” ve “kapsayıcılık” ilkeleri üzerine kurulmuştur. Bu amaçla “üst düzey siyasi diyalog, güvenlik, ekonomik entegrasyon ve bölgedeki çok etnikli, çok kültürlü, çok dinli toplumsal yapıların muhafazasına” önem verilmektedir (Çam, 2013:43; Güneydoğu Avrupa İş Birliği Süreci, t.y.). Türkiye 2004 yılından beri ekonomik, sosyal, siyasi anlamda iş birliği alanlarını genişletmeye devam etmektedir. Özellikle bölgedeki Türk kuruluşlarının bunda katkısı büyüktür. Kalıcı eserleri ve kalkınma yatırımları ile TİKA, Türkçe dili ve kültür faaliyetleri ile Yunus Emre Enstitüsü, geniş çaplı eğitim diplomasisi ile Türkiye Maarif Vakfı, Türkiye ile Balkan gençleri arasında kültür ve eğitim gibi alanlarda köprü kuran Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı ve başta yardım kuruluşları olmak üzere bölgede faaliyet gösteren diğer tüm sivil toplum ve kamu kurumlarıyla yumuşak gücünü etkin bir şekilde kullanmaktadır. Türkiye’nin bölgedeki hamlelerinin genişlemesi özellikle Balkanlar’da faaliyetlerini halen sürdüren FETÖ mensuplarını rahatsız etmektedir. Mart 2018’de FETÖ mensubu 6 kişinin MİT operasyonu ile Kosova’dan Türkiye’ye getirilmesiyle Türkiye tepkileri üzerine çekmiştir (Güzeldere 2021:6).

Türkiye’nin Balkanlar üzerindeki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki çabaları yeni-Osmanlıcılık faaliyetleri olarak nitelendirilmekte ve bir kesim tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmaktadır. Gerek medya gerek siyasi sahnede yapılan manipölasyonlarla Türkiye karşıtlığı beslenmektedir (Bechev 2019). Türkiye’nin Arnavutluk açısından *“imajının çok daha olumlu”* olduğu, Kosova için *“Avrupa dışında en önemli müttefik”* görüldüğü, Makedonya’yla *“güçlü bağlara sahip olduğu”* Bosna Hersek’ten Türkiye’ye geldiğinde *“vatanı gibi”* hissettiği şeklinde katılımcılarımız tarafından çeşitli yorumlar yapılmıştır. Olumlu görüşlerle birlikte *“Sırbistan’ın aslında geçmişle pek çok sorunu”* olduğunu belirten katılımcımız aramızdaki tarihsel çatışmalarımızdan ötürü *“Türk imajı(nın) hala oldukça kötü”* olduğunu söylemiştir. Buna rağmen Türkiye’nin Sırbistan’la ilişkilerinin devlet kademesinde *“ileri seviyede”* olduğu vurgulanmaktadır (*“Türkiye-Sırbistan Siyasi İlişkileri”*, t.y.). Ayrıca Türkiye’nin Balkan ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkileri 2000’li yıllardan beri sürdürülmektedir. Türkiye, Arnavutluk’la 2008, Bosna

Hersek'le 2002, Kosova'yla 2013, Karadağ ve Sırbistan'la 2010, Makedonya'yla 2000 yılında Serbest Ticaret Anlaşması imzalamıştır (Serbest Ticaret Anlaşmaları Kılavuzu, 2010:3).

Son olarak tüm bilinen aktörlerden farklı olarak bölgede yükselişe geçen bir Körfez etkisinden söz edilebilir. Balkanların Körfez ülkeleri ile teması öncelikle kısıtlı olarak Yugoslavya döneminde gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişiyle de özellikle ekonomi, turizm ve kültürel alanda varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır (Domazeti 2018:3-4). Suudi Arabistan, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Bosna, Kosova ve Arnavutluk halkları arasında İslam'ın yeniden canlanmasında itici güçlerden biri olmuştur. Ayrıca Bosna Savaşı sırasında tahtta olan Kral Fahd, Boşnaklara açık destek vererek gerek silah yardımı gerek insani yardım yapmış, Boşnak Lider Aliya İzzetbegović'le resmi temaslar kurarak desteğini sürdürmüştür. Suudi yetkililerin verdiği bilgiye göre, 300 milyon Dolar değerinde askeri yardım ve 500 milyon Dolar değerinde insani yardım savaş sırasında Bosna'ya ulaştırılmıştır (Domazeti, 2017:19-27; Burg ve Shoup, 1999:359). Birleşik Arap Emirlikleri ise dikkat çekici biçimde Sırbistan dahil Balkanlar'daki tüm ülkelerle askeri alan da dahil olmak üzere yatırım anlaşmaları yapmakta ve kalkınma projelerine fon sağlamaktadır. Sırbistan ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki yatırım 2018 yılında 184 milyon dolara ulaşmıştır (Karcic 2020).

Kütük'ün (2021) bölgedeki söz konusu aktörlerin hızlıca oluşan boşlukları doldurması ile ilgili yorumu; AB'nin "bölge ülkelerine net bir genişleme politikası sunması gerektiği" ve "gerekli koşullar ve sözler yerine getirilmediği takdirde demokratikleşmede ve Avrupalılaşmada gerilemenin devam edeceği" üzerinedir. Özellikle Rusya bölgeye AB'nin tek seçenek olmadığına ilişkin bir "illüzyon" sunmaktadır. AB süreci yavaşlattığından beri Batı Balkanlar'da reformları yerine getirmeye ilişkin istek azalmakta ve AB değerleriyle "köklü bağları bulunmayan" ya

da “henüz oluşan” bu bölgede AB’ye güvenin azalması “yozlaşmış” ve “milliyetçi” fikirlerin yeniden doğmasına neden olmaktadır.³³

Avrupa, Batı Balkanlar’ı kaybetti mi sorusuna cevap arayan Dempsey’in (2021) farklı bakış açılarını derlediği çalışmasında bir kayıp olmasa bile Avrupa’nın kapısında beklemekten yorulan Batı Balkanlar’ın AB üyelik hedefinden uzaklaştığı, Avrupa şüpheciliğinin arttığı ve alternatif güçlerle AB’nin yerinin doldurulmak istendiği dile getirilmektedir. Ekonomik ve politik kaygılar, ulus kimlik endişeleri, farklı değerlerin inşası, toplumdaki sınıfsal farklılıklar, AB’nin “genişleme yorgunluğu”, farklı alternatif ihtimalleri ama özellikle yapılan reformlara rağmen süreçle ilgili bir türlü ilerleme kaydedilememesi çoğunlukta olmasa da çeşitli çevrelerde Avrupa şüpheciliğinin önünü açmaktadır (Belloni, 2016; Damjanovski, Lavric ve Naterer, 2020; Paschalina Dimopoulou, 2021; Giedraitis, 2020). Mülakatlarda da benzer biçimde özellikle AB üyelik sürecinin uzamasına ilişkin olarak çeşitli görüşler paylaşılmıştır. Sırbistan’dan katılımcımız (*Mülakat 11, 02.11.2021*) “*Şu an herkes AB ile ilgili şüpheli...(üyeliğin) herhangi bir zamanda olacağına ilişkin umutlarını kaybediyorlar*” yorumunda bulunurken, Makedonya’daki katılımcılarımızdan (*Mülakat 5, 16.07.2021*) biri Avrupalılaşmama tartışmalarına hak vererek “AB’(nin) hiçbir zaman tam birlik olamadığını” söylemiş bir diğeri (*Mülakat 6, 15.11.2021*) “*Oyalama taktikleri bezdiriyor buradaki insanları*” demiştir.

AB üyelik sürecinin geciktiği her gün, bölgenin beklentilerini ve istekliliğini azaltmakta ve alternatif güçlerin önünü açmaktadır. Her bir gücün kendi çıkarları doğrultusunda bölgeye şekil vermeye çalışması ise bölgenin Avrupalılaşmadan uzaklaşmasına ve olası çatışma sahalarının tetiklenmesine neden olmaktadır.

³³Dukanoviç, Milo Western Balkans: The key puzzle piece of the European Security. GLOBSEC webinars. <https://www.youtube.com/watch?v=vw3J9XPEPII> [Erişim 16.08.2021].

SONUÇ

Rivayete göre Balkan adı coğrafyanın güzelliğini temsilen “bal” ve dinmek bilmeyen savaşlarını temsilen “kan” sözcüğünün birleşmesinden gelmiştir (Göksoy 2019:103). Bu her ne kadar doğruluğu bilinmeyen bir bilgi olsa da Balkan coğrafyasının dönem dönem yaşadıklarını anlatmak için iyi bir metafor olabilir. Bu bölge tarihten bugüne Doğu ve Batı medeniyeti arasında, Doğu ve Batı kültürü arasında, Hristiyanlık ile İslam arasında, Avrupa ile Asya arasında, komünizm ile kapitalizm arasında kalmıştır. Farklı kimlikler ve ideolojiler arasında köprülük etmek bir yandan avantaj sağlarken bir yandan da kendi konumu için bir yer bulamamasına neden olmaktadır. Türkiye’de Osmanlı’nın verdiği isimle “Rumeli” (İnalcık 2008) olan bu bölge, Batı için “Güneydoğu Avrupa” ya da “arka bahçe”, mülteciler için “geçiş yolu”yken kimisi için “barut fıçısı”, kimisi için “öteki” olmuştur. En nihayetinde herkesin siyasi, coğrafi, etnik kimliğinde izini bırakmıştır. Buna karşın “Balkanlar Balkanlılarıdır” anlayışı hep canlılığını korumuş; II. Dünya Savaşı sırasında dahi 19 Kasım 1939 tarihli Akşam Gazetesi Almanya ve İtalya’ya karşı Bulgarların bu düsturu benimsediğinden bahsetmiştir (Sadak 1939:1).

Bu çalışmada, AB üyelik süreci doğrultusunda Avrupalılaşma meselesi Batı Balkanlar örneği üzerinden ele alınmıştır. Bölüm I’de entegrasyon teorileriyle Avrupalılaşma sürecinin nasıl geliştiği ve aday ülkelere karşı AB’nin yaklaşım biçimi ve kriterleri incelenmiştir. Bölüm II’de üyelik süreci öncesinde ve üyeliğe giden yolda Batı Balkanlar ve AB arasındaki ilişkinin nasıl geliştiğine değinilmiştir. Bölüm III’te ise konuyu daha derinlemesine anlamımıza imkân sağlaması amacıyla gerçekleştirilen mülakatlar etrafında bir devletin karar alma ve uygulama basamakları için kritik olan üç unsurun, kimlik, güvenlik ve dış politika yaklaşımlarının, Avrupalılaşma süreçlerinden nasıl etkilendiği üzerinde durulmuştur. AB’ye üyelik beklentisi çok uzun süredir Batı Balkanlar’ın gündemini meşgul eden bir meseledir. Avrupa ve Balkanlar arasındaki ilişki tarihi süreç boyunca Avrupa’nın gerek işgal gerek bölgede konumlanma isteği doğrultusunda çeşitli biçimlerde bugünlere kadar gelmiştir. Bu süreçte özellikle Yugoslavya’nın kurulması da yıkılması da travmatik olmuştur. Komünizm dönemi Avrupa’yla Balkanlar’ın arasını

bir süre açarken, geçmişten gelen bazı olayların izleri bugüne kadar taşınmaktadır. Birleşmeler ve ayrışmalarla geçen onca yılın ardından AB hedefi Batı Balkanlar için öncelikle pozitif dönüşümlerin yaşandığı bir süreç halini almıştır. Ancak ülkelerin önüne belirli bir takvim koyulmaması, henüz Bosna ve Kosova gibi ülkelerin adaylıklarının açıklanmaması kısaca Avrupa'nın entegrasyon süreci üstüne yeniden düşünmeye başlamaması Batı Balkanlar'ın koyduğu hedef doğrultusunda gerçekleştirmesi gereken reformlara ilişkin istekliliği azaltmış, yeni arayışlara kapı açmış ya da “eski dostlar” yeniden Balkanlar sahnesinde boy göstermeye başlamıştır. Bu süreçte taraflar karşılıklı entegrasyonun devamlılığına ilişkin açıklamalar yapsa da daha ne zamana kadar bekleneceği belli olmayan üyelik takvimi için harekete geçilmemesi nedeniyle taraflar arasında sessiz bir kabulün varlığı düşünülmektedir. Karadağ Devlet Başkanı Dukanoviç (2021) tarafından “altın çağ”³⁴ olarak tabir edilen AB'nin Güneydoğu Avrupa açılımı, Batı Balkanlar'ın siyasi sorunlarla ve savaşıla boğuştuğu döneme denk gelmiştir. Birliğe dahil edilen ilk üyelerin belli başlı uyum sorunları, küresel sorunlar, ortaya çıkan “genişleme yorgunluğu”, Fransa ve Bulgaristan'ın vetosu derken bu dönemden sonra hem kriterler ağırlaşmış hem de bugüne dek Batı Balkanlar belirsiz bir süre için kapının dışında bırakılmış ve süreç her iki taraf açısından da yavaşlamıştır.

Söz konusu çalışmadan ve mülakatlardan elden edilen ilk çıkarım her şeye rağmen öncelikle tam üyelik konusunda Batı Balkanlar'ın hemfikir olduğudur. Balkans in Europe Policy Advisory Group'un (BiEPAG) yaptığı entegrasyona ilişkin kamuoyu araştırmasına göre (2021) Arnavutluk yüzde 94, Bosna Hersek yüzde 83, Kosova yüzde 90, Karadağ yüzde 83, Kuzey Makedonya yüzde 79, Sırbistan yüzde 59 oranında AB'ye katılım konusuna evet oyu kullanmışlardır. Aynı araştırmada Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliğinden sağlayacağı avantaj yüksek oranda insanların serbest dolaşımı olarak görülürken güçlü demokratik standartlar ve AB fonlarına erişim daha düşük yüzdelerde karşılık bulmuştur. Batı Balkanlar'ın en fakir ülkesi Kosova'da AB'ye katılımın sağlayacağı avantaj başlığında sosyal yardım, Bosna

³⁴ Dukanoviç, Milo *Western Balkans: The key puzzle piece of the European Security*. GLOBSEC webinars. <https://www.youtube.com/watch?v=vw3J9XPEPII> [Erişim 16.08.2021].

Hersek konusunda barış ve güvenlik hedefleri öne çıkmıştır. Bunlara ek olarak Batı Balkanlar'ın üyelikle ilgili ekonomik beklentisi, gençlerden oluşan nitelikli iş gücünü Avrupa'ya sürekli olarak göç vermesinin önüne geçebilmektir.

İkinci bir önemli konu kimlik meselesidir. Avrupalılaşma meselesinin burada farklı şekillerde değerlendirildiğini söyleyebiliriz. Kriterleri yerine getirmek açısından Avrupalılaşma kabul edilebilirken, kimlik ve kimliğin etrafında şekillenen değerler söz konusu olduğunda AB kriterleri ile Avrupalılaşma arasına mesafe koyulmaktadır. Tabii ki bu bir yandan bizi sınırları net bir şekilde çizilmeyen Avrupalı kimliği eleştirisine getirmektedir. Bölüm III'ün başında söylenildiği gibi her ne kadar entegrasyon ve Avrupalılaşma arasındaki algı farklılıklarını ortaya koymaya çalışsak da entegrasyon olmadan Avrupalılaşma olamayacağı gibi, kriterler yerine getirilmeden dönüşüm ve değişim yaşanamayacaktır. Ülkeye yararı olacak kurumsal dönüşümler ya da AB kriterleri, küreselleşmenin bir getirisi ve insanlığın ortak değerleri olarak görüldüğünde sorun çözülecektir. Batı Balkanlar'da kimlik ve Avrupalılaşma meselesinde iki zıt düşünceden bahsedebiliriz. İlki “Avrupalılaşmanın” dini ve etnik anlamda kimliklerine zarar vereceği düşüncesi doğrultusunda AB'yle atılacak her yeni adımda geçmişin hesabıyla hareket edenlerdir. Sırbistan'dan AB'ye katılım konusunda çeşitli gruplarla yapılan bir çalışma AB'ye katılımın tarihi ve kültürel uyumsuzluklar düşünüldüğünde “Sırp kimliğinden ödün vermek” ve “kimliğin kaybı” olarak algılandığını ortaya koymaktadır (Obradović ve Sheehy-Skeffington, 2020:1432-1433). Arnavutluk'un kendi içinde yaptığı tartışmalar, Bosna'dan alınan cevaplar, Batı Balkan ülkelerinin barındırdığı dini ve etnik kimlikten ötürü AB'nin kapıları açmadığı üzerinedir. Dodik ile yakın ilişkileri olan Macaristan lideri Orban'ın 21 Aralık 2021 tarihinde yaptığı basın açıklamasında dile getirdiği “Bosna ile ilgili esas zorluk, 2 milyon Müslümana sahip bir ülkenin nasıl entegre edileceğidir” vurgusu AB içinde yükselen bir ses olarak şüpheleri doğrulamaktadır (Kovacs 2021).

İkinci olarak ise “biz zaten Avrupalıyız” yaklaşımı ile ortaya koyulan birtakım reformlar kapsamında geçmiş hiç var olmamış gibi reddedilmekte ve ülke içinde “Avrupalılaşma” vesilesiyle bir başka öteki ortaya koyulmaktadır. Bu tür

ayrışmaların ne derece etkili olduğunu ve ulusun kendi içindeki “öteki”yi nasıl oluşturduğunu 2010, 2019 ve 2021 yıllarında Batı Balkanlar’a özellikle Makedonya’ya mülakatlarımı da yapmak üzere gerçekleştirdiğim ziyaretlerim sırasında yeni şehir düzeninde rahatlıkla gözlemlene imkanına sahip oldum. Kozmopolit bir nüfusu içinde barındıran başkent Üsküp’te, şehrin fiziki yapısı toplumdaki kimliklerin rekabet ve bölünmüşlük halini gözler önüne sermektedir. Üsküp’ten geçen Vardar Nehri ve tarihi Taş Köprü birleştiriciliğin değil bölünmüşlüğün sembolü haline gelmiştir. Taş Köprü’nün bir yakasında yani eski şehirde Müslüman Arnavut ve Türkler yoğun bir şekilde yaşarken diğer yakasında Hristiyan Makedon nüfusunun yoğunluğu bulunmaktadır. Eski şehir, Üsküp’ün tarihi ve turistik alanına sahip olmasına rağmen, ekonomik açıdan geliri düşük kesimini temsil etmektedir. 2010 yılında ilan edilen ve “Üsküp 2014” projesi çerçevesinde Plostad meydanından itibaren (yeni şehir) orta çağlardan modern Makedonya’ya uzanan bir tema ile yapılmış yeni köprüler ve heykeller dikkat çekmektedir (Gillet 2015). Eski şehre arkasını dönmüş olan Büyük İskender ve babası II. Filip’in heykelleri eşliğinde köklerini Avrupa’ya bağlayan görünür yüzüyle yeni bir tarih inşası ve “Avrupalılaşma”nın farklı bir şekli karşımıza çıkmaktadır (Skoulariki 2020).

Geçmişten bugüne Batı Balkanlar’da yaşanan çatışmalar derin ayrılıklara neden olmuştur. Bölgedeki her bir unsur birbirine karşı ırkı, dili, dini ile gerek sahada gerekse masada kendini ifade etme ve var olma savaşı vermektedir. Bu var olma savaşı bir koruma içgüdüsünün gelişmesine ve her durumda bu mekanizmanın işlemesine neden olmaktadır. Sadece nüfus sayımı meselesinin bir sürü gerginliğe yol açtığı Makedonya gibi, her bir bölgesi siyasi bin parçaya ayrıştırılmış Bosna örneğinde olduğu gibi ya da Arnavut kimliğinin gücünün bir ifadesi olarak Kosova ve Arnavutluk’un birleşme açıklamaları gibi her durumda sonuç varlığını ve kimliğini güçlü bir biçimde ifade etme kapasitesine dayanmaktadır. Kimliğin bu derece ön plana çıkmasına, Avrupa’ya genç göçü vererek sürekli eriyen nüfusları ve giden kuşağın hızla dönüşüm sağlaması da neden olmaktadır. Katılım konusunda

halen “hevesli” oldukları belirtilen Batı Balkanlar’da genç neslin yetişkinlere göre katılıma karşı daha “şüpheli” yaklaştıkları belirtilmektedir (Bieber 2021).³⁵

Güvenlik meselesinde Sırbistan-Kosova gibi kemikleşmiş sorunlar dışında AB ve NATO müdahalesiyle geçmişe nazaran son yıllarda bölgenin sakinliğini koruduğunu belirletmek gerekmektedir. Yaşanacak en ufak çatışmanın büyümesi AB’ye hem maddi hem de manevi zarar verebileceğinden ötürü güvenlik konusunda takip sürmektedir. Ancak bölgeyi yeniden bir savaşın kıskacına sürükleyebilecek ayrılıkçı söylemler tamamen engellenememektedir. Savaşın izlerinin henüz taze olduğu Bosna ve Kosova gibi ülkelerde maalesef henüz kalıcı bir barıştan söz edememekteyiz. Bieber (2021) AB’nin Balkanlar’da halen var olduğunu ancak artık dönüştürücü ve problem çözücü olmadığını, Delević (2021)³⁶ ise Rusya ve Çin’in de etkisiyle AB’nin PR savaşını ve yumuşak gücünü kaybettiğini vurgulamaktadır. Maalesef güvenlik konusunda kimlikle bağlantılı olarak ülkelerin karşılarında pozisyon aldıkları taraflar değişmektedir. Yaşanan olumlu gelişmelere rağmen etnik temelli kavgaların sürekliliği bulunmaktadır.

Güvenlik alanında olduğu gibi benzer bir durum dış politika için de söz konusudur. AB dış politika kriterleriyle ulusal kimlik ve çıkar arasındaki fark Batı Balkanlar’ın dış politika alanında verdiği kararlarda daha net görülebilmektedir. Dış politikada AB kriterlerine tamamen bir teslimiyetten söz edememekle birlikte bölgesel ilişkilerdeki çeşitli alanlarda, örneğin mültecilerle ilgili konularda AB’ye uyum sağlanmaktadır. Ancak dış politikadaki en büyük çekincelerden biri bölgedeki alternatif güçlerin varlığıdır. AB’nin üyelik konusunda sessizliğini koruması ya da hareket alanını daraltması ulusal kimlik ve çıkarlarına uygun olarak Batı Balkanlar’ın yakın ilişkiler kurdukları ABD, Çin, Rusya, Türkiye ya da Körfez ülkelerine daha fazla yakınlaşmalarına ve alınacak kararlarda bu ülkelerle birlikte hareket etmelerine neden olmaktadır. Söz konusu güçlerden ABD, Çin ve Rusya’nın NATO konusundaki belirgin görüş ayrılığı bölge ülkelerinin tutumlarını da etkilemektedir.

³⁵ Bieber, Florian. What next for Europe and the Western Balkans? Centre for European Reform. CER/BiEPAG webinar. <https://www.youtube.com/watch?v=pK77Gf06ls8> [Erişim 21.02.2022].

³⁶ Delević, Milica. Aynı tarihli webinar videosu.

Sırbistan yakın müttefikleri Rusya ve Çin gibi NATO üyeliğine uzak durmaktadır. Patlak veren Ukrayna krizi boyunca Sırbistan'ın Rusya'ya yapılan yaptırım kararına uymaması AB ile arasında dış politika uyumunun azalmasına neden olmaktadır. Ancak AB'nin de kendi içinde Rusya'ya karşı net bir duruş sergilemediği görülmektedir. Sırbistan'ın kararına göz yummaları krizin başlangıcından bugüne AB üye ülkelerinin krize farklı tepkiler vermesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla AB'nin bu konuda Sırbistan'a yönelteceği her argüman tartışmalı olacaktır. Akıllara gelen ilk seçenek olarak AB'nin üyelik kartını kullanarak Rusya'ya karşı Batı Balkanları yanına çekmesi de düşük bir ihtimal olarak gözükmemektedir. Ukrayna krizine benzer olarak yine Sırbistan, Çin'in Sincan'daki uygulamalarına karşın bu sefer AB içinden ortak bir ses gelmesine rağmen bariz biçimde ayrılmıştır. Şüphesiz burada hem Kosova meselesi hem de Çin'le ekonomik bağları etkili olmaktadır. Sırbistan'ın AB süreci ile uyumsuz çıkışlarına rağmen neden AB'nin buna göz yumması ise “stabilitokrasi” ile açıklanmaktadır. Yani AB istikrar için bölgede var olan otoriter rejimlere ses çıkarmamaktadır (Bieber 2017).

Süreç bu kadar ilerlemişken geri adım atılması gibi bir durum AB için söz konusu olmayacaktır. Batı Balkanlar da gelecek yatırımlarını bu yönde belirlediği için süreç her ne kadar yavaşlasa da alternatifler güçlü olsa da özellikle ekonomik kalkınma için en yakın seçenek yine AB olarak kalacaktır. Bölgenin kendi içinde sorunlarıyla birlikte ulusal düzeyde AB standartlarında gerçekleşecek kurumsal bir dönüşüm yine uzun vadede hayata geçecektir. Ancak maddi ve manevi anlamda değer odaklı ve kimlik odaklı bir Avrupalılaşma olup olmayacağı tartışmalıdır. Üyeliğe en yakın adaylar olarak Arnavutluk, Makedonya ve Karadağ'da görebileceğimiz “Avrupalılaşma” hamlelerinin ulusal kimliklerin ne kadar önüne geçebileceğini önümüzdeki süreç gösterecektir.

Yapılan çalışmanın bir diğer sonucu ise Batı Balkanlar'ın AB'den en net beklentisinin yapılacak hamlelerle ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ve savaşırsız bir gelecek inşası olmasıdır. Ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi ve istikrarlı ilişkiler hem ülkelerin belli bir refah seviyesine erişmesini sağlayacak hem de gençlerin Avrupa'ya göçüne engel olacaktır. Bu çalışma göstermektedir ki, Batı

Balkanlar, AB hedefini bir kenarda tutarak, alternatif güçler ekonomik yatırım yaptığı sürece onlarla da işbirliğini devam ettirecektir. Çin'in sessiz sakin bir şekilde bölgeye yaptığı yatırımlar oldukça talep görmektedir. Ancak barış içinde bir toplum meydana gelebilmesi için bölgesel olarak iş birliğiyle sağlam temeller üzerinde çalışılması gerekmektedir. Somut olarak hem güvenlik hem de dış politika başlığında gördüğümüz üzere karşılıklı olarak hamleler henüz tamamıyla güvenli bir alanının oluşmasına engel oluşturmaktadır. Bu noktada merkezdeki ülkelerden biri olarak Sırbistan'ın atacağı her adım bölgesel ilişkilerde kalıcı barışın sağlanması ya da yeniden kriz alanlarının doğması için anahtar rol oynamaya devam etmektedir.

Yukarıda açıklanan katılım ve kalkınma beklentisi dışında AB üyeliği noktasında tüm Batı Balkanlar için tek bir hedeften ve sonuçtan bahsedilememektedir. Aynı coğrafyanın aynı kaderini yaşayan bu çok uluslu bölgede her bir ülkenin AB ile ilişkisinin dinamiği farklılık arz etmektedir. Alternatif olarak yakınlaştıkları güçler, AB'ye karşı durdukları noktalar, ülkelerin siyasi dinamikleri bu süreçleri etkilemektedir. Maalesef Batı Balkanlar'da ortaya çıkan sorunlar sadece tek bir ülkeyi ilgilendirmekle kalmamakta atılan en ufak adım "kelebek etkisi"yle bölgeyi sarmaktadır. Tüm bu karmaşık ilişkiler doğrultusunda bölgesel olarak sadece üyelik kriterleri çerçevesinde Avrupalılaştırmanın olup olmadığına karar vermek ve bununla ilgili ortaya tam anlamıyla net bir cevap koymak mümkün değildir. AB üyesi ülkelerin hassas konularda AB'den farklı olarak ulusal tercihlerini gözetmelerine, krizlere verdikleri cevaplara veya krizlerden etkilenmelerine bakılırsa, üye devletlerin kurumlarının çoktan Avrupalılaştırma sürecini tamamlanmış olmaları ve yeterli süredir Avrupalı kimliğini taşımaları belli alanlarda farklı refleksler ortaya koymalarının önüne geçememektedir. Dolayısıyla AB'ye dahil olmanın Batı Balkanlar'ın sorunlarının ne kadarına cevap vereceği henüz tam olarak bilinmemektedir. Belirsizliklerin ve zaten yavaş bir işleyişin hâkim olduğu bu sürecin üyelik hedefinde motivasyon kaybına neden olabileceği açıktır.

Balkanlar, I. Dünya Savaşı'nda "Balkanlaşma" ile içine düştükleri keşmekeşten "Balkanlar Balkanlılarıdır" diyerek çıkmaya çalıştıklarında kendilerini II. Dünya Savaşı'nın ortasında bulmuşlardır. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ise AB

hedefi Balkanlaşmadan Avrupalılaşmaya giden bir yol olmuştur. Bu süreç geçmişe oranla Batı Balkanlar'da Bölüm II'de de değinildiği şekilde çeşitli AB kalkınma yardımları doğrultusunda ekonomik açıdan, insani müdahaleler doğrultusunda güvenli ve istikrarlı bir ortam oluşturulması açısından ve üyelik kriterleri doğrultusunda kurumların gelişmesi açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bugün geldiğimiz noktada AB'nin Batı Balkanlar'ın geleceğinde yeniden etkin bir rol oynayabilmesi için üyelik hedefi sunduğu tüm Batı Balkan ülkelerinde somut adımlar atarak, vadettiği ödülü vererek, eski reflekslerini kazanması gerekmektedir. Batı Balkanlar'ın da doğruladıkları bu hedef için geçmişte olduğu gibi üyeliği istediklerini göstermeleri ve sadece ekonomik kriterler konusunda değil, demokratikleşme, yolsuzluk, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim gibi siyasi kriterlerde de yol katetmeleri gerekmektedir. AB olmazsa başka alternatiflerin olacağı düşüncesi her ne kadar cazip olsa da entegrasyon konusunda geldikleri noktadan daha ileriye gitmenin yolları aranmalıdır.

Bugün Batı Balkanlar'da etkin olan tüm uluslararası güçler etnik, din, dil ve kültürel açıdan bu kadar çeşitli bir bölgede kendilerine taraftar bulabilmektedir. Ancak bu durum herkesin kendi çıkarları doğrultusunda güç savaşı verdiği bu bölgeye daha fazla kaos ve karmaşadan başka bir şey getirmemektedir. Bu açıdan bakıldığında bölgede istikrar ve güven ortamı isteniyorsa kırmızı çizgilerden uzak durulmalı ve bölgedeki ülkelerle eşit noktadan iş birliği kurulmalıdır. Türkiye'nin Bosna Hersek, Bosna Hersek içinde Sırp Cumhuriyeti ayrıca Sırbistan ile kurduğu yapıcı ilişkiler bu konuya verilebilecek en güzel örneklerden biridir.

Avrupa'nın oluşturduğu öteki algısıyla birlikte Balkanlar'ın kendi içinde din, dil ve etnik köken üzerinden ortaya çıkan "ötekileri"nin olduğu görülmektedir. Bunu aşmanın yollarından biri, Open Balkan benzeri -proje olarak her ne kadar istenilen verim alınamasa da- bölgedeki halkların güvenliği gibi temel bazı noktalarda tarafların aynı masa etrafında toplanıp birlikteliği pekiştirdiği küçük de olsa karşılıklı adımlar atılabildiği projelerin uygulanmasıdır.

Batı Balkanlar'ın genel siyasetini her yönden etkileyen Kosova'nın uluslararası sahada tanınması meselesinin öncelikle AB sonra uluslararası aktörlerce yeniden

tartışmaya açılması ve bu konuda Sırbistan ile yaşanan ve “dondurulmuş” olarak tarif edilen problemlerin çözümüne ilişkin topyekûn bir çalışma yapılması gerekmektedir. Aynı şekilde Bosna Hersek siyasetini işlemez hale getiren Dayton Antlaşması’nın kurduğu sistemin daha işlevsel hale getirilmesi ve Bosna Hersek’i çok başlılıktan kurtaracak, bölünmeyi değil birleştirmeyi hedefleyen bir siyasi yapının hayata geçirilmesi ve güçlendirilmesi bölgenin geleceği için oldukça önemlidir.

Şüphesiz bunlar kısa vadede gerçekleşemeyecek, uzun vadede bölgenin hassasiyetleri de göz önüne alınarak sağlam temellere oturtulmuş bir plan ve programla hayata geçirildiğinde etkili olabilecektir. Bunun için bölgenin huzur ve istikrarını korumak adına gerek AB üyesi ülkeler gerekse bölge ülkeleri tarafından dile getirilen sınır değişimi tartışmalarına, 'non-paper' olarak tanımlanan mektuplara, tansiyonu yükseltecek ayrılıkçı seslere hem bölgeden hem de uluslararası alandan müdahale ve yaptırım gerektiği düşünülmektedir. Tüm bunlar Balkanlar’daki çeşitli noktalarda-ofisleri olan BM, NATO ve AB’nin birer tabela kurumu olmaktan çıkıp tam bir koordinasyonla etkin ve kalıcı çözüm kapasitelerini geliştirmelerini gerektirmektedir.

Son söz olarak geçmişte olduğu gibi bugün ve yarın da Balkanlar, William M. Sloane’nin (1914) aynı adlı eserinde olduğu gibi, toplumlarımız için “Bir Tarih Laboratuvarı” olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Andonyan, A. (1975). *Balkan Harbi Tarihi*. (Çev. Z. Biberyan). İstanbul: Sander Yayınları.

Arı, R. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık.

Balkır, C. ve Soyaltın D. (2018). *Avrupalılaşıma Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bora, T. (2018). *Yugoslavya/Milliyetçiliğin Provokasyonu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Burg, S. ve Shoup, P. (1999). The War in Bosnia-Herzegovina Ethnic Conflict and International Intervention. <https://archive.org/details/warinbosniaherze00stev/page/n3/mode/2up?q=Saudi+Arabia> [Erişim 10.02.2022].

Burgess, M. (2009). Federalism. In Wiener, A ve Diez T. (2012). *European Integration Theory*. s. 25-43. Oxford: Oxford University Press.

Checkel, J. T. ve Katzenstein, P. J. (2009). *European Identity*. New York: Cambridge University Press, New York.

Delanty, G. ve Rumford, C. (2005). *Rethinking Europe: Social Theory and the Implications of Europeanization*. Routledge.

Eilstrup-Sangiovanni, M. (2006). *Debates on European Integration*. Palgrave Macmillan: Basingstoke.

Emecen, F. M. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ersoy ve Hacısalıhoğlu, N. (t.y). *Osmanlı Döneminde Balkanlar (1774 -1914)*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.

- Featherstone, K. ve Papadimitriou, D. (2008). *The Limits of Europeanization: Reform Capacity and Policy Conflict in Greece*. Springer.
- Fligstein, N. (2009). *Euro Clash: The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Fowkes, B. (2002). *Ethnicity and Ethnic Conflict in The Post-Communist World*. New York: Palgrave.
- Göksoy, İ. H. (2019). *İslam Tarihi Gezi Notları (Endülüis, Kıbrıs, Balkanlar, Fas, İran, Hindistan, Özbekistan ve Kudüs)*. Hiperlink Yayınları.
- Haas, E. B. ve Dinan D. (2004). *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economical Forces: 1950-1957*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Hooghe, L., Marks, G. ve Marks, G. W. (2001). *Multi-Level Governance and European Integration*. Maryland: Rowman & Littlefield.
- İzzetbegoviç, A. (2003). *Tarihe Tanıklığım*. (Çev. A Erkilet, A Demirhan, H. Öz). İstanbul: Klasik.
- İzzetbegoviç, A. (2005). *Konuşmalar*. (Çev. F. Altun, R. Ahmetoğlu). İstanbul: Klasik.
- İzzetbegoviç, A. (2007). *Köle Olmayacağız*. İstanbul: Fide Yayınları
- Jano, D. (2010). *The Europeanization of Western Balkans a Fuzzy Set Qualitative Comparative Analysis of New Potential EU Member States*. Berlin: VDM Verlag Dr Müller.
- Jelavich, B. (2017). *Balkan Tarihi 2*. (Çev. Z. Savan ve H. Uğur). İstanbul: Küre Yayınları.
- Jelavich, B. (2018). *Balkan Tarihi 1*. (Çev. İ. Durdu, H. Koç ve G. Tunalı). İstanbul: Küre Yayınları.
- Jezernik, B. (2004). *Vahşi Avrupa Batı'da Balkan İmajı*. (Çev. H. Koç). İstanbul: Küre Yayınları.

- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kaya, A. Aydın-Düzgit, S., Gürsoy, Y., Onursal Beşgöl, Ö. (2011). *Avrupa Birliği'ne Giriş Tarih, Kurumlar ve Politikalar Derleyenler [Önsöz]*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları <https://bilgiyay.com/wp-content/uploads/2019/01/avrupa-birli%C4%9Fine-giri%C5%9F-4.bask%C4%B1-%C3%B6ns%C3%B6z.pdf> [Erişim 10.12.2021].
- Kull, M. (2016). *European Integration and Rural Development: Actors, Institutions and Power*. Routledge.
- Kut, Ş. (2005). *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mitrany, D. (1961). Delusion of Regional Unity. In book: *Limits and Problems of European Integration*. (p.37-64). Springer-Science +Business Media, B.V.
- Ongur H. O. (1992). *Minorities of Europeanization the New Others of European Social Identity*. Lexington Books.
- Özyurt, C. (2008). Küreselleşme, Ulusal Eğitim ve Siyasal Toplumsallaşma, (Ed. M. Safran ve D. Dilek). *21. Yüzyılda Kimlik, Vatandaşlık ve Tarih Eğitim*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Progonati, E. (2020). *Avrupa Birliği'nin Arayışında Batı Balkanlar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Rieker, P. (2006). *Europeanization of National Security Identity*. New York: Routledge.
- Risse, T. (2004). Social Constructivism and European Integration. In book: *European Integration Theory* (pp.128-148).
- Rosamond, B. (2000). *Theories of European Integration*. New York: St. Martin's Press.
- Todorova, M. N. (2009). *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.

Troçki, Lev. (2013). *Balkan Savaşları*. (Çev. T. Güney). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Viotti, P. R. ve Kauppi, M. V. (2017). *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*. (Çev. Özbay Erozan A.). Nobel Akademik Yayıncılık.

Waal, C. (2005). *Albania Today: A Portrait of Post-Communist Turbulence*. London: The Centre for Albanian Studies.

Wachtel, A. B. (2009). *Dünya Tarihinde Balkanlar*. (Çev. A.C. Akkoyunlu). İstanbul: Doğan Kitap.

Makaleler

Adshead, M. (2014). EU Cohesion Policy and Multi-Level Governance Outcomes in Ireland: How Sustainable is Europeanization? *European Urban and Regional Studies*, 21(4). S. 416-31.

Ağır, B. S. (2014). Non-Traditional Security Issues of the Western Balkans: Actors, Causes and Implications. *Milletlerarası Ankara University, Faculty of Political Science the Turkish Yearbook of International Relations*, 45. S. 65 – 91.

Afşar, Ö. A. (2017). Rasyonel Kurumsalcılık ve Sosyolojik Kurumsalcılık Açısından Avrupalılaşma Yaklaşımı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17 S. 65-84.

Akgül Açıkmeşe, S. (2004). Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi. *Uluslararası İlişkiler, Cilt 1(1)* s. 1-32.

Akıncılar-Köseoğlu, N. (2020). Batı Balkan Ülkelerinde Azınlık Hakları. *Marmara Journal of European Studies*, 28(1).

Anastasakis, O. (2005). The Europeanization of the Balkans. *Brown Journal World Affairs*, 12, 77.

Antonenko, O. (2007). Russia and the Deadlock over Kosovo. *Global Politics and Strategy*, 49(3). 91-106. <https://doi.org/10.1080/00396330701564794>. [Erişim 10.05.2021].

- Arısoy, Alper. (2010). Avrupa’da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar. *Ege Akademik Bakış (Ege Academic Review)* 10(4), s. 1195-1195.
- Ashworth, L. M. (2005). David Mitrany and South-East Europe: The Balkan Key to World Peace. *The Historical Review/La Revue Historique*, 2.
- Avery, G. ve Batt, J. (2007). Balkans in Europe: Why, When and How. *Policy Brief, European Policy Centre*.
- Aybet, G. ve Bieber, F. (2011). From Dayton to Brussels: The Impact of EU and NATO Conditionality on State Building in Bosnia & Hercegovina. *Europe-Asia Studies* 63(10). S. 1911-37.
- Azarkan, E. (2011). Slovenya, Hırvatistan ve Bosna’nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya’nın Dağılışı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 53-91.
- Bache, I. (2005). Europeanization: A Governance Approach. In: Unspecified, Sheffield, UK.
- Balfour, R. ve Stratulat, C. (2011). The Democratic Transformation of the Balkans. *EPC Issue Paper*.
- Bandov, G. ve Kolman, N. H. (2018). Research on Europeanization in Literature. *Cadmus Journal*, 3(5). s. 134-144.
- Barbulescu, I. G. ve Troncota, M. (2013). EU's "Laboratory" in the Western Balkans. Experimenting Europeanization without Democratization. The Case of Bosnia and Herzegovina. *Revista española de ciencia política*, (31), 63-99.
- Bartlett, W. ve Samardzija, V. (2000). The Reconstruction of Southeast Europe, the Stability Pact and the Role of the EU: An Overview. *MOCT-MOST Economic Policy in Transitional Economies*, 10(2). S. 245-263
- Bechev, D. (2006). Carrots, Sticks and Norms: The EU and Regional Cooperation in Southeast Europe. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 8(1). S. 27-43.

Bechev, D. (2012). The Periphery of the Periphery: The Western Balkans and the Euro Crisis. *European Council of Foreign Relations*.

Bechev, D. (2017). Russia's Foray into the Balkans: Who is Really to Blame? <https://www.fpri.org/article/2017/10/russias-foray-balkans-really-blame/> [Erişim 10.12.2021].

Bechev, D. (2019). Russia's Strategic Interests and Tools of Influence in the Western Balkans. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russia-strategic-interests-and-tools-of-influence-in-the-western-balkans/> [Erişim 10.12.2021].

Bechev, D. (2019). Turkey's Policy in the Balkans: More than Neo-Ottomanism. <https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/turkeys-policy-balkans-more-neo-ottomanism-22835> [Erişim 10.12.2021].

Belloni, R. (2016). The European Union Blowback? Euroscepticism and its Consequences in the Western Balkans. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 10(4), S. 530-547. <https://doi.org/10.1080/17502977.2016.1211387>. [Erişim 11.06.2021].

Bergmann, J. ve Niemann A. (2015). Chapter 11: Theories of European Integration. In: *The SAGE Handbook of European Foreign Policy*. s. 1-23. https://internationale.politik.unimainz.de/files/2012/10/BergmannNiemann_Theories-of-European-Integration_final-version-00000003.pdf [Erişim 11.06.2021].

Börzel, T. (2003). How the European Union Interacts with its Member States, *Reihe Politikwissenschaft Political Science Series*.

Börzel, T. A. ve Risse, T. (2009). Conceptualizing the Domestic Impact of Europe. in *the Politics of Europeanization*, ed. Kevin Featherstone ve Claudio M. Radaelli. Oxford University Press, 57-80.

Börzel, T. A. ve Risse, T. (2011) From Europeanisation to Diffusion: Introduction, *West European Politics*, 35:1, S. 1-19, DOI:10.1080/01402382.2012.631310.

- Castaldo, A. ve Pinna. A. (2018). De-Europeanization in the Balkans. Media Freedom in Post-Milošević Serbia. *European Politics and Society* 19(3). S. 264-81.
- Cebeci, M. (2012). NATO, AB ve Türkiye: OGSP Açmazı. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 20(2). 95-120.
- Checkel, J. T. (1999). Social Construction and Integration, *Journal of European Public Policy*, 6(4). s. 545-560. DOI: 10.1080/135017699343469.
- Cocco, E. (2017). Where is the European Frontier? The Balkan Migration Crisis and Its Impact on Relations between the EU and the Western Balkans”. *European View* 16(2). S. 293-302.
- Çağlar, M.T. (2018). Tito Sonrası Dönemdeki Ekonomik Sorunların Yugoslavya’nın Parçalanmasına Etkileri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14), 80-98.
- Çakaş, C. Ö. (2019). Avrupahlaşma Kavramı ve Balkan Ülkeleri: Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya Örnekleri. *Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 2 (1). S. 22-45.
- Çam, S. (2013). 21. Yüzyıl Balkan Barışına TİKA Vurgusu. *MÜSİAD Çerçeve Dergisi*, 21(62). S.42.
- Çeviköz, Ü. (1997). European Integration and Regional Co-operation in Southeast Europe. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 2(4).
- Çilingir, S. (2007). Avrupa Kimliği Ve Ulus-Devlet Modeli. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*. 5(7). S. 44-52.
- Dabrowski, M. ve Myachenkova, Y. (2018). The Western Balkans on the Road to the European Union. *Bruegel Policy Contribution*.
- Dabrowski, M. ve Myachenkova, Y. (2018). The Western Balkans: Weak Performance Since the Crisis. *Acta Oeconomica*, 68(s2) S. 85-120.
- Damjanovski, I. ve Kmezić, M. (2019). Europeanisation and Institutionalisation of EU Rules in the Western Balkans. In: *Meaningful Reform in the Western Balkans Between Formal Institutions and Informal Practices*, Gordy, E. Ve Efendic, A. (eds). S. 21-64.

- Damjanovski, I., Lavrič, M., ve Naterer, A. (2020). Predictors of Euroscepticism in Six Western Balkan Countries. *Southeast European and Black Sea Studies*, 20(2), 327-348. <https://doi.org/10.1080/14683857.2020.1744091>. [Eriřim 19.04.2021].
- Dede, D. (2012). Çok Düzeyli Yönetişim Kavramı'nın Bilimselliği Sorunu. *Kuram ve Yöntem Açısından Türkiye'de Kamu Yönetimi*. Kavruk H. (Editör), s. 243-255. Ankara: Todaie Yayınları.
- Denca, S. S. (2009). Europeanization of Foreign Policy: Empirical Findings from Hungary, Romania, and Slovakia. *European Research Institute*, 5(3).
- Demirtaş, B. (2015). İnşacılık. *Uluslararası İlişkilere Giriş*. şaban Kardaş, Ali Balcı (Editörler). S: 167-187. İstanbul: Küre Yayınları.
- Dolowitz, D. P. ve Marsh, D. (2000). Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policymaking. *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 13(1). S. 5-23.
- Domazeti, R. (2017). Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları. *ORDAF*. <https://ordaf.org/suudi-arabistanin-balkan-politikalari/> [Erişim 19.02.2022].
- Domazeti, R. (2018). Birleşik Arap Emirlikleri Balkanlar'da Yeni Bir Aktör Olabilir mi? *İNSAMER*. <https://www.insamer.com/tr/birlesik-arap-emirlikleri-balkanlarda-yeni-bir-aktor-olabilir-mi-1590.html> [Erişim 19.06.2021].
- Efe, H. (2008). Avrupa Birliği'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7(1). S. 66-78
- Ehrhart, H. G. (1999). Prevention And Regional Security: The Royaumont Process and The Stabilization of South-Eastern Europe. *OSCE Yearbook. Hamburg: Centre for OSCE Research*.
- Elbasani, A. (2008). EU Enlargement in the Western Balkans: Strategies of Borrowing and Inventing. *Journal of Southern Europe and the Balkans* 10(3). S. 293-307.

- Embel, E. (2019). Varşova Paketi. *Güvenlik Yazıları Serisi, No.9*, https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/VarsovaPakti_ErsinEmbel_v.2.pdf DOI: 10.13140/RG.2.2.17787.87849.
- Emiroğlu, H. ve Çakır, M. F. (2008). Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde TransAtlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995). *Avrasya Etüdleri*, 33 (1), 83-112.
- Eriksen, M. (2015). Europeanization of the Balkans within an Identity-Based Framework. *Politeja*, 12(37), S. 193-207. <https://doi.org/10.12797/Politeja.12.2015.37.12>.
- Ertuğral, Y. (2016). Liberal Avrupa ve Sosyal Avrupa Tartışması Gölgesinde Avrupa'da Aşırı Sağ'ın Yükselişi. *EURO Politika*, (1). S. 6-13
- Eylemer, S. (2010). Avrupalılaşıma Sürecinde Siyasi Koşulluluk Ve Elitler: Türkiye Örneği. Doctoral dissertation, *DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü*.
- Fenko, A. ve Stahl, B. (2019). Chips off the Old Block: Europeanisation of the Foreign Policies of Western Balkan States. In *The Europeanisation of the Western Balkans*. (Ed. J. Džankić, S. Keil, ve M. Kmezić), S. 39-62. Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-91412-1_3
- Flers, N. A. ve Müller, P. (2010). Applying the Concept of Europeanization to the Study of Foreign Policy: Dimensions and Mechanisms. *Institute for European Integration Research*. S.1-25.
- Fouéré, E. (2013). Macedonia-A country in Crisis. *CEPS Policy Brief*.
- Galligan, B. (2006). Comparative Federalism. *Oxford University Press*.
- Giedraitis, J. (2021). Euroscepticism in the Western Balkans: A Cause for Concern? A Micro-Level Analysis Using Cross-Sectional Data of Euroscepticism in The Western Balkan EU Candidate Countries. *Department Of Political Science Center for European Studies*.
- Grabbe, H. (2002). European Union Conditionality and the Acquis Communautaire. *International Political Science Review*, 23(3). S. 249-68.

- Graziano, P. ve Vink, M. (2013). Europeanization: Concept, Theory, and Methods. In: *The Member States of the European Union*. Bulmer, S. ve Lesquene C. (Eds.) Second Edition. Oxford University Press, s. 31-54. DOI:10.1093/hepl/9780198737391.003.0003.
- Grünhut, Z. (2017). Concepts, Approaches and Methods on Europeanisation – a Meta-Analysis. *Eastern Journal of European Studies* 8 (20), S. 157-176.
- Gligorov, V. (2001). Notes on the Stability Pact. *Southeast European and Black Sea Studies*, 1(1). S. 12-19.
- Güneş, M. ve Arslan, T. (2018). “Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *International Journal of Humanities and Education* 4(7). S. 32 – 60.
- Günal, A. (2016). Strategic Europeanization of Serbia and The EU Impact: The Case of Cooperation with International Criminal Tribunal for The Former Yugoslavia. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 7(1). S. 39-67.
- Güzeldere, E. E. (2021). Turkey’s Soft Power in the Balkans Reaching its Limits. *ELIAMEP Policy Paper*.
- Gwiazda, A. (2002). In Candidate Countries from Central and Eastern Europe. In: *Unspecified*, Florence, Italy.
- Holman, T. (2014). Foreign Fighters from the Western Balkans in Syria. *CTC Sentinel*, 7(6).
- Hall, P. A. ve Taylor, C. R (1996). Political Science and the Three New Institutionalism. *Political Studies*, 44(5). S. 936-57.
- Hang, N. T. T. (2011). Europeanization: Simply A Top-Down Process? *Marmara Journal of European Studies*, 19(1). S. 135-151.
- Hayrapetyan, A. (2020). Federalism, Functionalism, and the EU: The Visions of Mitrany, Monnet and Spinelli. *E-International Relations*, s.1-5.

- Héritier, A. ve Knill, C. (2000). Differential Responses to European Policies: A Comparison, *Preprints aus der Max-Planck-Projektgruppe Recht der Gemeinschaftsgüter*.
- Hombach, B. (2000). Stability Pact for South-Eastern Europe: A New Perspective for the Region. *Journal of International Affairs*, 5 (3).
- Ioannides, I. ve Collantes-Celador, G. (2011). The Internal-External Security Nexus and EU Police/Rule of Law Missions in the Western Balkans. *Conflict Security and Development*, 11(4). DOI:10.1080/14678802.2011.614127.
- Jacobs, D. ve Maier, R. (1998). European identity: Construct, Fact, and Fiction. *In: A United Europe: the quest for a multifaceted identity*. S. 13-34
- Jano, D. (2008). From 'Balkanization' to 'Europeanization': The Stages of Western Balkans Complex Transformations. *L'Europe en formation*, (3), S. 55-69.
- Jano, D. (2009). The Whys and When Enlarging EU to the Western Balkans *European Journal of Economic and Political Studies*, 2 (1). S. 61-77.
- Keil, S. (2013). Europeanization, State-building, and Democratization in the Western Balkans. *Nationalities Papers*, 41(3). S. 343-353. <https://doi.org/10.1080/00905992.2013.768977>.
- Kliwer, B. ve Stivachtis, Y. A. (2016). Democratizing and Socializing Candidate States: The Case of the EU Conditionality. *In The State of European Integration*. S. 143. Routledge.
- Knill, C. ve Lehmkuhl, D. (1999). How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanization. *European Integration Online Paper*, 3 (7).
- Koelble, T. A. vd. (1995). The New Institutionalism in Political Science and Sociology. *Comparative Politics*, 27(2) S. 231.
- Kodal, T. (2014). Makedonya'nın Bağımsızlığı'nı Kazanması ve Türkiye. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14 (29), 377-396.

- Ladi, S. (2005). Europeanisation and Environmental Policy Change. *Policy and Society*, 24(2). S. 1-15.
- Ladrech, R. (1994). Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 32(1), 69-88.
- Lehmann W. and Salm C. (2019). Walter Hallstein- First President of the Commission and Visionary of European Integration. *European Parliamentary Research Service*.
- Lenschow, A. (2006). Europeanisation of Public Policy. European Union. *Power and Policymaking*, 3, 55-71.
- Lika, H. (2020). The Europeanization of the Albanian National Identity: The Identity Debate of Ismail Kadare Versus Rexhep Qosja. *Perspectives of Law and Public Administration*, 9.
- Karcic, H. (2020). Is the UAE competing against Turkey in the Balkans? <https://research.sharqforum.org/2020/06/05/is-the-uae-competing-against-turkey-in-the-balkans/> [Erişim 19.11.2021].
- Ker-Lindsay, J., Armakolas, I., Balfour, R. ve Stratulat, C. (2017). The National Politics of EU Enlargement in the Western Balkans. *Southeast European and Black Sea Studies*, 17(4). S. 511-22.
- Lukic, R. (2007). Greater Serbia a New Reality in the Balkans. *The Journal of Nationalism and Ethnicity*. <https://doi.org/10.1080/00905999408408309>.
- Macmillan, C. (2008). The Application of Neo (Neo)Functionalist Theory to Justice and Home Affairs. *Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi* 16(1 & 2). s. 37-58.
- Macura, J. (2016). He's Just Not That into Yu(goslavia). *Political Science Undergraduate Review*, 1(2), 111-20.
- McManamon, R. (2021). U.S. Strategy and Foreign Policy throughout the Balkans. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/us-strategy-and-foreign-policy-throughout-balkans> [Erişim 19.01.2022].

- Major, C. (2005). Europeanisation and Foreign and Security Policy – Undermining or Rescuing the Nation State? 175-190. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9256.2005.00242.x>.
- March, J. G. ve Olsen, J. P. (1984). The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. *American Political Science Review*, 78(3). S. 734-49.
- Martinez, F. J. G. (2018). Sofia Summit: Straight Ahead Through an Old Road. *Group for Legal and Political Studies*.
- Mercan, S. S. (2011). Siyasal Bütünleşme Kuramları Işığında AB Genişlemesi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*: 067-083.
- Meyer, C. O. (2020). CSDP Missions and Operations. *Policy Department for External Relations*.
- Mitrany, D. (1948). The Functional Approach of World Organization. *Royal Institute of International Affairs*, 24(3). 350-363.
- Moravcsik A. ve Schimmelfennig F. (2019). Liberal Intergovernmentalism, in *Theories of European Integration*. Wiener, A. Börzel T. A ve Risse T. (Eds), Third Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Morelli, V. L. (2018). Kosovo: Background and U.S. Relations. *Section Research Manager*. <https://doi.org/10.1787/d267dc93-en>.
- Niemann, A. ve Schmitter, P. (2009). Neo-functionalism, in *Theories of European Integration*, Wiener, A. ve Diez, T. (eds). Oxford: Oxford University Press, 2nd Edition, s. 45-66.
- Obradović, S. ve Sheehy-Skeffington, J. (2020). Power, Identity, And Belonging: A Mixed-Methods Study of The Processes Shaping Perceptions of EU Integration in a Prospective Member State. *European Journal of Social Psychology*, 50(12). DOI:10.1002/ejsp.2691.
- Oduncu, T. (2019). 1999 Kosova Krizi ve NATO’nun Kosova Müdahalesi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 2 (1). S. 1-15

Olsen, J. P. (2002). The Many Faces of Europeanization. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 40(5). S. 921-52.

Öner, S. (2008). An Analysis of European Identity within the Framework of the EU: The Case of Turkey's Membership. *Economic Development Foundation*, 9-11.

Ovseiko, P. (2002). The Politics of Health Sector Reform in Eastern Europe: The Actor-Centered Institutional Framework for Analysis. *Central European University Center for Policy Studies*. S.1-29

Özey, R. (2013). Balkanların Siyasi Coğrafyası. *Çerçeve Dergisi*, 62, 4-21.

Özçelik, M. (2018). Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı: Sırplar ve Hırvatlar Arasındaki Sorunlar ve Krallığın Yıkılışı (1918-1929). *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6, 19-53.

Özgöker, C. U. ve Batı, G. F. (2017). Avrupa Birliği'nin Balkanlar Genişlemesi ve Balkan Ülkelerinde Barış ve Refaha Katkıları. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 28-36.

Panagiotou, R. (2013). The Greek Crisis as a Crisis of EU Enlargement: How Will the Western Balkans Be Affected? *Southeast European and Black Sea Studies* 13(1). S. 89-104.

Porumbescu, A. (2018). Sociological Institutionalism Arguments in Explaining EU Integration. *Sociology and Social Work Review, International Society for Projects in Education and Research*, 2(2), s. 17-24.

Radaelli, C. M. (2000). Whither Europeanization? Concept Stretching and Substantive Change. *European Integration Online Papers*, 4 (8).

Radaelli, C. M. (2000). Policy Transfer in the European Union: Institutional Isomorphism as a Source of Legitimacy. *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 13(1). S. 25-43.

Radaelli, C. M. (2004). Europeanization: Solution or Problem? *European Intergration Online Papers*, 8 (16).

Ristić, D. (2021). Open Balkan Initiative Less History, More Business. <https://cep.org.rs/en/blogs/open-balkan-initiative/> [Erişim 19.01.2022].

Rose, R. (2002). Ten Steps in Learning Lesson from Abroad. *European University Institute*. S.1-13

Roumeliotis, P. (t.y.). The Royaumont Process an Initiative for Stability and Good Neighbourliness in South-Eastern Europe. *A Journal of Foreign Policy Issues*. <http://www.hri.org/MFA/thesis/autumn98/royaumont.html> [Erişim 19.01.2022].

Sarı-Ertem, H. (2021). Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: “Kimliğin Güvenliği” ve “Güvenliğin Kimliği”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8 (16). S. 177-237.

Samur, H. (2008). Değişen Ve Popülerleşen Bir Kavram Olarak Avrupalılaşma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), s.379-386.

Schimmelfennig, F. ve Sedelmeier U. (2004). Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe. *Journal of European Public Policy*, 11(4). S. 661-79.

Schimmelfennig, F. (2010). Europeanisation Beyond the Member States. *Journal for Comparative Government and European Policy*, 8(3), 319–339.

Schmidt, V. A. (2002). Europeanization and the Mechanics of Economic Policy Adjustment. *Journal of European Public Policy* 9(6). S. 894-912.

Sedelmeier, U. ve Schimmelfennig, F. (2005). Introduction: Conceptualising the Europeanization of Central and Eastern Europe. In *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Schimmelfennig, F. ve Sedelmeier, U. (Eds.). Cornell University Press.

Sedelmeier, U. (2011). Europeanisation in New Member and Candidate States. *Living Reviews in European Governance*, 6.

Serbes, H. ve Tokatlıoğlu, M. (2019). Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türkiye ve Batı Balkan Ülkelerinin Ekonomik ve Mali Performansı: Küresel Kriz Sonrası Bir Değerlendirme. *Journal of Life Economics*, 6 (2). S.163-196.

Shtonova, S. (t.y.). Regional Co-operations and Strengthening Stability in Southeast Europe. *NATO*.

Skoulariki, A. (2020). ‘Skopje 2014’: Antiquisation, Urban Identity and the Rejection of Balkan Otherness. *In book: Post-Urbanities, Cultural Reconsiderations and Tourism in the Balkans*. (Eds. A. Markou and M. Zlatkova) Athens: Herodotos, (pp.224-259).

Spinelli, A. ve Rossi, E. (2013). The Ventotene Manifesto. Ventotene: *The Altiero Spinelli Institute for Federalist Studies*, p. 75-96.

Stanicek, B. (2020). EU-Turkey Relations in Light of the Syrian Conflict and Refugee Crisis. *European Parliament*.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649327/EPRS_BRI\(2020\)649327_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649327/EPRS_BRI(2020)649327_EN.pdf) [Erişim 20.01.2022].

Stanicek, B. (2021). Cooperation in the Fight Against Organized Crime in the Western Balkans.
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698838/EPRS_ATA\(2021\)698838_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2021/698838/EPRS_ATA(2021)698838_EN.pdf) [Erişim 20.01.2022].

Subotić, J. (2010). Explaining Difficult States: The Problems of Europeanization in Serbia. *East European Politics and Societies and Cultures*, 24(4). S. 595-616.

Subotic, J. (2011). Europe Is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans: Europe Is a State of Mind. *International Studies Quarterly*, 55(2). S. 309-30.

şahin, A. (t.y.). Hırvatistan’ın Siyasi Yapısı ve Seçimler.
<https://baskanlikreferandumu.siyasaliletisim.org/wp-content/uploads/2008/11/HIRVATSTANINSIYASIYAPISIVESECIMLER.pdf>
[Erişim 10.01.2022].

Tangör, B. ve Sarı, Ö. F. (2021). The Energy Community and Europeanization of Southeast Europe and Beyond: A Rational Choice- Historical Institutional Explanation. *Journal of Contemporary European Studies*. S. 1-13.

Telli, A. ve Demirtaş, I. (2019). Küresel Enerji Jeopolitiğinde Balkanların Ekonomi Politikı Üzerine Bir Değerlendirme. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18 (1), 271-290.

Tikici, U. (2012). Avrupa Birliği'nin Batı Balkan Politikası. *Uluslararası İlişkiler Derneği Yayınları*.

Tonchev, P. (2017). China's Road: Into the Western Balkans. Publications Office. *European Union Institute for Security Studies*.

Trauner, F. (2009). Deconstructing the EU's Routes of Influence in Justice and Home Affairs in the Western Balkans, *Journal of European Integration*, 31:1. S. 65-82. DOI:10.1080/07036330802503908.

Turhan, F.S. (2011). Bosna-Hersek'te Sıkıntılı Günler. SETA. <https://www.setav.org/bosna-hersekte-sikintili-gunler/> [Erişim 20.01.2022].

Tota, E. (2020). Refocusing The European Union Attention on The Western Balkans: The Impact of The Berlin Process. *Journal of Liberty and International Affairs, Institute for Research and European Studies - Bitola* 2: 155-56.

Uğur, Ö. ve Doğan, K. C. (2017). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Polonya Kamu Yönetimi: Avrupalılaştırmanın Etkisi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4 (8). S. 30-50.

Uzgel, İ. (1992). Sosyalizmden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden Canlanması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47, 217-244 https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001550.

Ülger, İ. K. (2016). Kosova'nın Bağımsızlığının Self Determinasyon Çerçevesinde Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 39-64.

Wood, S. (2003). The Iraq War: Five European Roles. *National Europe Centre Paper*. S. 1-17.

Vachudova, M. A. (2014). EU Leverage and National Interests in The Balkans: The Puzzles of Enlargement Ten Years On. *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 52(1), 122-138.

Versluis, E. (2004). Explaining Variations in Implementation of EU Directives. *European Integration Online Papers*, 8(19).

Vesnic-Alujevic, L. (2012). European Integration of Western Balkans: From Reconciliation to European Future. *European View*, 11(2). S. 287-287.

Vink, M. P. (2002). Negative and Positive Integration in European Immigration Policies. *SSRN Electronic Journal*.

Yazgan, H. (2012). Bir Kavramsal Çerçeve Olarak "Avrupalılaşıma": Kapsam, Gerekliklik ve Sınırlar. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 12(4).

Zahariadis, Y. (2007). The Effects of The Albania-EU Stabilization and Association Agreement: Economic Impact and Social Implications. *London: Overseas Development Institute*, 20.

Žarin, I. (2007). EU Regional Approach to The Western Balkans: The Human Security Dimension. *Medjunarodni problemi*, 59(4). S. 513-545.

Zöpel, C. (2018). The Future of 20 million People in the Six Western Balkan States. A key Question for Europe's Geopolitical Future. *Foundation for European Progressive Studies*.

Tebliğ-Bildiri

Baleta, A. (2008). Balkan Devletlerinin Uluslararası Aktörlerle İlişkisi ve AB Sürecinde Türkiye. *Balkanlarda Gelecek Tasavvuru Balkan Sempozyumu. Balkanlarda Gelecek Tasavvuru Kültür, Siyaset, Örgütlenme ve İşbirliği Alanları*. İHH İnsani Yardım Vakfı. İstanbul.

Cami, E. (2014). Arnavutların Müslüman Kimliği. *İçinde: Ortak Tarih Ortak Gelecek Balkanlar*. İstanbul: Genç İDSB.

Declaration on European Identity. (14 December 1973-18/12/2013). Copenhagen, https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf [Erişim 20.06.2021].

European Commission. (2021). *Berlin Summit Western Balkans strengthen regional cooperation and foster closer ties with the EU*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_3401 [Erişim 21.01.2022].

European Commission. (2000). *Zagreb Summit*.
<https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ZagrebSummit24Nov2000.pdf> [Erişim 25.06.2021].

Europe Integration Foreign Affairs Federal Ministry Republic of Austria. (2016). *Managing Migration Together*.
https://www.bmeia.gv.at/fileadmin/user_upload/Zentrale/Aussendungen/2016/Westbalkankonferenz_Draft_Declaration_Letztfassung.pdf [Erişim 26.07.2021].

EU-Western Balkans Summit Thessaloniki Declaration. (21 June 2003).
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_03_163 [Erişim 26.07.2021].

Final Declaration by the Chair of the Conference on the Western Balkans. (2017).
<https://berlinprocess.info/wp-content/uploads/2017/11/Final-Declaration-by-the-Chair-of-the-Conference-on-the-Western-Balkans.pdf> [Erişim 26.07.2021].

Joint NGO Statement. (2021). *The EU Cannot Shirk its Responsibilities Towards Afghans in Need of International Protection*. <https://www.amnesty.eu/wp-content/uploads/2021/09/Joint-Statement-Thursday-16-September.pdf> [Erişim 21.01.2022].

Norton, L. E. (2021). *Joint statement on the human rights situation in Xinjiang at 47th Session of UN Human Rights Council*. https://ishr.ch/wp-content/uploads/2021/06/HRC47_Canada-JST-on-China.pdf [Erişim 31.01.2022].

Shala, S., Gerbeshi, D. ve Hyseni-Pajaziti, M. (2018). Cost and Benefits of Signing SAA Agreement with EU Immediate Results for Kosovo Business–Producers Community. *Management, Knowledge and Learning International Conference*. Naples, Italy. (16–18 May 2018).

Solemn Declaration on European Union (1983/2013).
https://www.cvce.eu/en/obj/solemn_declaration_on_european_union_stuttgart_19_june_1983-en-a2e74239-a12b-4efc-b4ce-cd3dee9cf71d.html [Erişim 10.08.2021].

Sofia Declaration. (17 May 2018). https://www.consilium.europa.eu/media/34776/sofia-declaration_en.pdf [Erişim 10.08.2021].

Zagreb Declaration. (6 May 2020). <https://www.consilium.europa.eu/media/43776/zagreb-declaration-en-06052020.pdf> [Erişim 10.08.2021].

Anlaşmalar-Raporlar

Andreychuk, R. (2018). *Security In the Western Balkans*. Political Committee (Pc) Sub-Committee on NATO Partnerships.

Commission of the European Communities. (1998). *Regional Approach to the countries of South-Eastern Europe: Compliance with the conditions in the Council Conclusions of 29 April 1997*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51998DC0618&from=EN> [Erişim 17.09.2021].

Davignon Report (27 October 1970/2013). https://www.cvce.eu/content/publication/1999/4/22/4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5/publishable_en.pdf [Erişim 17.09.2021].

Džananić, N. (2020). *Alignment with the EU Common Foreign and Security Policy*. Friedrich-eibert-Stiftung <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16144.pdf> [Eriřim 18.09.2021].

Dublin Antlaşması. https://ec.europa.eu/home-affairs/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/country-responsible-asylum-application-dublin-regulation_en [Erişim 17.09.2021].

Ekinci, M.U. (2014). *Karadağ Siyasetini Anlama Kılavuzu*. SETA. http://file.setav.org/Files/Pdf/20140912171432_karadag-siyasetini-anlama-kilavuzu-pdf.pdf [Erişim 20.10.2021].

Emin, E. (2020). *Balkan Raporu Bölünme ve Birleşme Sarmalında Bir Coğrafya*. İNSAMER. <https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-balkan-raporu-bolunme-ve-birlesme-sarmalinda-bir-cografya.pdf> [Erişim 20.10.2021].

Esch, V., Palm, V., Brey, H., ve Hagemann, C. (2020). Emigration From the Western Balkans. The Aspen Institute Germany. <https://www.aspeninstitute.de/wp-content/uploads/2020-Emigration-from-the-Western-Balkans.pdf> [Erişim 20.10.2021].

European Commission. (2020). *An Economic and Investment Plan for the Western Balkans*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1811 [Erişim 10.10.2021].

European Commission. (2020). *Albania 2020 Report*. Brussel. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/albania-report-2020_en [Erişim 10.10.2021].

European Commission. (2020). *Bosnia and Herzegovina 2020 Report*. Brussel. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/bosnia-and-herzegovina-report-2020_en [Erişim 10.10.2021].

European Commission. (2020). *Kosovo 2020 Report*. Brussel. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/kosovo_report_2020.pdf [Erişim 10.10.2021].

European Commission. (2020). *North Macedonia 2020 Report*. Brussel. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/north_macedonia_report_2020.pdf [Erişim 10.10.2021].

European Commission. (2020). *Montenegro 2020 Report*. Brussel. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/montenegro_report_2020.pdf [Erişim 10.10.2021].

European Commission. (2020). *Serbia 2020 Report*. Brussel. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/serbia_report_2020.pdf [Erişim 10.10.2021].

European Commission. (2020). *Communication on EU Enlargement Policy*. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/system/files/2020-10/20201006-communication-on-eu-enlargement-policy_en.pdf [Erişim 10.10.2021].

- EUR-Lex. (1992). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A11992M%2FTXT> [Erişim 10.10.2021].
- EUR-Lex. (1997). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A51997IP0127&qid=1642093981814> [Erişim 11.11.2021].
- EUR-Lex. (1998). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:31998E0633> [Erişim 11.11.2021].
- EUR-Lex. (2007). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT> [Erişim 11.11.2021].
- Gallup Balkan Monitor Insight and Perceptions: Voices of Balkans. (2010). <http://reforma.bezbednost.org/wp-content/uploads/downloads/2012/09/2010-Balkan-Monitor-Insights-and-Perceptions-Voices-of-the-Balkans-GALLUP-i-European-Fund-for-the-Balkans.pdf> [Erişim 21.01.2022].
- Greenberg Research, Inc. (1999). *People on War Country Report Bosnia-Herzegovina*. <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/bosnia.pdf> [Erişim 21.01.2022].
- Kemp, W., Amerhauser, K. ve Scaturro, R. (2021). *Spot Prices Analyzing Flows of People, Drugs and Money in Western Balkans*. <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/Spot-Prices-Analyzing-flows-of-people-drugs-and-money-in-the-Western-Balkans.pdf> [Erişim 21.01.2022].
- Lambeth, B. S. (2001). NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment. Rand. https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1365.html [Erişim 21.01.2022].
- Lilyanova V. (2016). The Western Balkans Frontline of the Migrant Crisis. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/573949/EPRS_BRI\(2016\)573949_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/573949/EPRS_BRI(2016)573949_EN.pdf) [Erişim 21.01.2022].

Lizbon Antlaşması. (t.y).
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/136428/mod_resource/content/1/Lizbon%20Antla%C5%9Fmas%C4%B1.pdf [Erişim 21.01.2022].

Measuring Organized Crime in the Western Balkans. (2020). United Nations Office on Drugs and Crime. <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf> [Erişim 21.01.2022].

Maghnouj, S., Fordham, E. ve Guthrie, C., Henderson, K. and Trujillo, D. (07 May 2020). *Chapter 4. Supporting School Evaluation for Improvement*. OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: Albania.

Musabelliu, M. (2021). Albania External Relations Briefing: A Summary of US – Albania Relations. <https://china-cee.eu/2021/03/05/albania-external-relations-briefing-a-summary-of-us-albania-relations/> [Erişim 21.01.2022].

Ohrid Framework Agreement. (2001).
<https://www.osce.org/files/f/documents/2/8/100622.pdf> [Erişim 21.01.2022].

Progress on the Stability Pact for South-Eastern Europe: enhancing security and political stability through economic co-operation. (2002).
<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-XrefViewHTML.asp?FileID=9938&lang=EN> [Erişim 21.01.2022].

Report on European Political Cooperation (1981/2013).
https://www.cvce.eu/content/publication/2002/1/18/869a63a6-4c28-4e42-8c41-efd2415cd7dc/publishable_en.pdf [Erişim 21.01.2022].

REACH. *Migration to Europe through the Western Balkan: Serbia & The Former Yugoslav Republic of Macedonia Report* – (December 2015 - May 2016).
<https://reliefweb.int/report/serbia/migration-europe-through-western-balkan-serbia-former-yugoslav-republic-macedonia> [Erişim 19.01.2022].

Stability Pact for Southeastern Europe Annual Report. (2005).
<https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/AF9F9A852C0563488525718C00717D2F-scsp-report-dec2005.pdf> [Erişim 19.01.2022].

Schengen Agreement. (2021). <https://www.schengenvisainfo.com/schengen-agreement/#:~:text=The%20Schengen%20Agreement%20signed%20on,as%20the%20%E2%80%9CSchengen%20Area%E2%80%9D>. [Erişim 19.01.2022].

Serbest Ticaret Anlaşmaları Kılavuzu. (2010). http://www.iib.org.tr/files/downloads/mevzuat/sta_kilavuz.pdf [Erişim 18.10.2021].

Weber, B. ve Bassuener, K. (2014). The Western Balkans and the Ukraine Crisis – a Changed Game for EU and US policies? *A DPC Policy Paper*. Central and Eastern European Online Library.

Tezler

Anastasakis, O. ve Bojicic-Dzelilovic, V. (2002). *Balkan Regional Cooperation & European Integration*. The London School of Economics and Political Science. S. 1-86.

Baş, N. (2017). *AB Batı Balkan İlişkileri Ve Bu Süreçte Batı Balkanlar'da Yaşanan Siyasal Dönüşüm*. Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Brahaj, S. (2009). *Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci Ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetin, Ö. (2005). *Europeanization and the Settlement of Ethno-Territorial Cross Border Conflicts the Case of The Western Balkans*. Yüksek Lisans Tezi. Sabancı Üniversitesi. Master of Arts.

Golding, K. P. (2018). *The "Balkan Question: Benefits and Challenges of European Integration Through Enlargement*. College of Arts & Sciences Senior Honors Theses. University of Louisville.

Paschalina Dimopoulou, M. (2021). *Attitudes towards European Integration in the Western Balkans: Euroscepticism and Europhilia in North Macedonia*. Václav Havel Joint Master Programme. Charles University.

Oduncu, T. (2019). *Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara Genişlemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Scheidt, H. (2011). *Neofunctionalism vs Liberal Intergovernmentalism; The Creation of The European Stability Mechanism and The Limits of Political Theory*. Master Thesis, CUNY City College, International Relations.

Tayfur-Keşvelioğlu, K. (2019). *Realist ve Liberal Yaklaşımlar Işığında Çin'in Kuşak-Yol Projesi ve Batı Balkanlar Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.

Zatezalo, M. (2007). *The Dual Nature of Europeanization: Divergent National Mechanisms to Common Monetary and Securities Markets Policy*. University of Twente, Enschede master's in public administration.

Ansiklopedi ve Sözlükler

Aruçi, M. (2002). Kosova. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/26/C26016092.pdf> [Erişim 05.12.2021].

Aruçi, M. (2013). Yugoslavya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/43/C43014131.pdf> [Erişim 25.12.2021].

Bilge, M. (1991). Arnavutluk. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/3/C03001248.pdf> [Erişim 25.12.2021].

EUR-Lex. (t.y.). Acquis. *EUR-Lex Glossary of Summaries*. <https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/acquis.html> [Erişim 25.12.2021].

Hacısalihioğlu, M. (2009). Sırbistan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/37/C37016344.pdf> [Erişim 25.12.2021].

İnalcık, H. (2008). Rumeli. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. [TDV DİA \(islamansiklopedisi.org.tr\)](https://tdv-diia.islamansiklopedisi.org.tr) [Erişim 25.12.2021].

Karpat, K. (1992). Balkanlar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/5/C05001786.pdf> [Erişim 25.12.2021].

Küçük, C. (1992). Balkan Savaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/5/C05001785.pdf> [Erişim 01.12.2021].

Moaçanın, N. (2001). Karadağ. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/24/C24007949.pdf> [Erişim 10.01.2022].

Özcan, A. (2001). Karlofça Antlaşması. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/24/C24023941.pdf> [Erişim 09.01.2022].

Pringle, R. W. (t.y.). Balkanization. *Britannica*. <https://www.britannica.com/topic/Balkanization> [Erişim 09.01.2022].

Poulsen, T. M. (t.y.) Serbia. <https://www.britannica.com/place/Serbia/Government-and-society> [Erişim 07.01.2022].

Türk Dil Kurumu. (2021, 2 Aralık). Balkan. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim 07.01.2022].

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (2001). Karlofça. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/24/C24023940.pdf> [Erişim 07.01.2022].

Haberler

A simple guide to the Ukraine-Russia crisis: 5 things to know. (25 Jan 2022). *AlJazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/25/five-things-to-know-about-russia-ukraine-tensions> [Erişim 30.01.2022].

AB'de mülteci krizi: Yunanistan, Avusturya Büyükelçisi'ni geri çekti. (25 Şubat 2016). *BBC News*. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160225_yunanistan_avusturya_multeci_kriz [Erişim 22.04.2021].

Albania and Kosovo to Sign Residency and Social Contribution Agreements on Friday. (25-11-2021). *Euronews*. <https://exit.al/en/2021/11/25/albania-and-kosovo-to-sign-residency-and-social-contribution-agreements-on-friday/> [Erişim 20.01.2022].

Albanians largely favor lifting border and economic barriers with Kosovo (25-11-2021). *Euronews*. <https://euronews.al/en/programs/barometer/2021/11/25/survey-albanians-largely-favor-a-unified-kosovo-albania-area-without-borders/> [Erişim 11.12.2021].

Alexander, R. (2017). *Bulgaristan neden nüfusu en hızlı azalan ülke oldu?* BBC News. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41180640> [Erişim 03.06.2021].

Arnavutluk'la Birleşme Referandumunda Evet Oyu Kullanırım. (30 Kasım 2021). Kosova Haber. <https://www.kosovahaber.net/?page=2,9,62787> [Erişim 03.12.2021].

Avrupa'nın aşırı sağ haritası. (26.04.2016). DW. <https://p.dw.com/p/1Icre> [Erişim 03.02.2022].

Avrupa Birliği'nden Çin'e 30 yıl sonra 'Doğu Türkistan yaptırımı. (22.03.2021). *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2021/03/22/avrupa-birligi-nden-cin-e-30-y-l-sonra-dogu-turkistan-yapt-r-m> [Erişim 01.01.2022].

Avusturya Başbakanı Kurz'dan, AB'ye "Batı Balkanları Çin, Rusya, Türkiye gibi süper güçlere bırakmayın" uyarısı. (7 Ekim 2021). Independent Türkçe. <https://www.indyrturk.com/node/421271/d%C3%BCnya/avusturya-ba%C5%9Fbakan%C4%B1-kurzdan-abye-bat%C4%B1-balkanlar%C4%B1-%C3%A7in-rusya-t%C3%BCrkiye-gibi-s%C3%BCper> [Erişim 03.02.2022].

Bag, M. (06/10/2019). *Kosova'da halk erken genel seçim için sandık başında*. *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2019/10/06/kosova-da-halk-erken-genel-secim-icin-sandik-basinda> [Erişim 03.02.2022].

Balkan ülkeleri toplantısında Yunanistan dışlandı. (24 Şubat 2016). *Sözcü*. <https://www.sozcu.com.tr/2016/dunya/balkan-ulkeleri-toplantisinda-yunanistan-dislandi-1106870/> [Erişim 03.02.2022].

Balkanlardaki Organize Suç Örgütleri Aracılığıyla Teröristlere Silah Satılıyor. (12 Şubat 2019). *Pomak Ajans*. <https://www.pomakajans.com/balkanlardaki-organize-suc-orgutleri-araciligiyla-teroristlere-silah-satiliyor/349/> [Erişim 03.02.2022].

Barlovac, B. (2010, October 5). *The Bulldozer Revolution*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2010/10/05/timeline-the-bulldozer-revolution/> [Erişim 03.02.2022].

Barometer: 80% of Albanians support unification with Kosovo. (25-11-2021). Euronews. <https://euronews.al/en/programs/barometer/2021/11/25/barometer-80-of-albanians-support-unification-with-kosovo/> [Erişim 03.02.2022].

Batı Avrupa'nın 'cazibesi' Balkanlar'da göçü tetikliyor. (19.01.2019). Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bati-avrupanin-cazibesi-balkanlarda-gocu-tetikliyor/1368900> [Erişim 10.02.2022].

Biogradlija, L. (10.11.2021). *Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi Başkanı Komsic'ten Sırp muhabire soykırım tepkisi*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersek-devlet-baskanligi-konseyi-baskani-komsicten-sirp-muhabire-soykirim-tepkisi/2416566> [Erişim 03.02.2022].

Bosnia and Herzegovina's FM signed Xinjiang-related statement without authorization: Chairman of Presidency. (Jun 24, 2021). Global Times. <https://www.globaltimes.cn/page/202106/1227054.shtml> [Erişim 31.01.2022].

Crowcroft, O. (12/10/2021). *As Montenegro turns on itself, its new government doubles down*. Euronews. <https://www.euronews.com/2021/10/12/as-montenegro-turns-on-itself-its-new-government-doubles-down> [Erişim 30.01.2022].

Crowcroft, O. ve Ristani, D. (23/04/2021). *Albania is no closer to joining the EU. Its leaders might prefer it that way*. Euronews. <https://www.euronews.com/2021/04/23/albania-is-no-closer-to-joining-the-eu-its-leaders-might-prefer-it-that-way> [Erişim 03.02.2022].

Crowcroft, O. (28/01/2022). *Ukraine crisis: Belarus 'will fight alongside Russia' if Putin goes to war, says Lukashenko*. Euronews. <https://www.euronews.com/2022/01/28/ukraine-crisis-belarus-will-fight-alongside-russia-if-putin-goes-to-war-says-lukashenko> [Erişim 03.02.2022].

Dorđević, N. (August 10, 2021). *Can the Open Balkans project succeed without half of the region?* Emerging Europe. <https://emerging-europe.com/news/can-the-open-balkans-project-succeed-without-half-of-the-region/> [Eriřim 03.02.2022].

Dragojlo, S. (July 1, 2021). *Serbian President Voices Hesitation Over Embassy's Jerusalem Move*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2021/07/01/serbian-president-voices-hesitation-over-embassys-jerusalem-move/> [Erişim 03.02.2022].

European Border and Coast Guard: Launch of first ever joint operation outside the EU". (21 May 2019). *European Commission*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_2591 [Erişim 04.02.2022].

Fazlagikj, A. ve Aliju, D. (08.09.2020). *'Bağımsız' Kuzey Makedonya 29 yaşında*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bagimsiz-kuzey-makedonya-29-yasinda/1966283> [Erişim 04.02.2022].

Ismaili, P. (December 7, 2021). *Kosovo, Albania Ready to Help any Potential US-led Ukraine Mission*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2021/12/07/kosovo-albania-ready-to-help-any-potential-us-led-ukraine-mission/> [Erişim 04.02.2022].

Ivković, A. (02.11.2021). *SDSM loss caused by blockade of EU path and disappointment with government's record*. European Western Balkans. <https://europeanwesternbalkans.com/2021/11/02/sdsm-loss-caused-by-blockade-of-eu-path-and-disappointment-with-governments-record/> [Eriřim 04.02.2022].

Jovanovic, I. (June 18, 2015). *Serbian PM Condemns Hungarian Border Fence*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2015/06/18/walls-on-the-borders-are-no-solution-serbian-pm/> [Erişim 04.02.2022].

Georgievski, B. (2020). *Bulgaria asks EU to stop 'fake' Macedonian identity*. DW. <https://www.dw.com/en/bulgaria-asks-eu-to-stop-fake-macedonian-identity/a-55020781> [Erişim 23.12.2021].

Gillet, K. (2015). *How Skopje Became Europe's New Capital of Kitsch*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/travel/2015/apr/11/skopje-macedonia-architecture-2014-project-building> [Erişim 23.12.2021].

Göçmenler Balkan rotası fiilen kapandı. (09/03/2016). *Diken*. <https://www.diken.com.tr/gocmenlerin-balkan-rotasi-fiilen-kapandi/> [Erişim 23.12.2021].

Gül, K. (31.01.2020). *Dini Özgürlükler Yasası Karadağ-Sırbistan ilişkilerini gerdi*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dini-ozgurlukler-yasasi-karadag-sirbistan-iliskilerini-gerdi/1720324> [Erişim 25.12.2021].

Gül, K. (14.10.2021). *Soykırım suçlusu Karadzic'in rolüne soyunan Dodik kendi sonunu mu hazırlıyor?* <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/soykirim-suclusu-karadzic-in-rolune-soyunan-dodik-kendi-sonunu-mu-hazirliyor/2391742> [Erişim 25.12.2021].

Karcic, H. (04.05.2021). *How advantageous is a "Greater Albania?"* Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-how-advantageous-is-a-greater-albania-/2229109> [Erişim 26.01.2022].

Karabat, A. (19 Mar 2017). *Avrupa'da aşırı sağ nasıl yükseldi?* Al Jazeera Turk. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/avrupada-asiri-sag-nasil-yukseldi> [Erişim 26.01.2022].

Kajosevic, S. (March 26, 2021). *Montenegro Targets 2025 to be Ready for EU Accession*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2021/03/26/montenegro-targets-2025-to-be-ready-for-eu-accession/> [Erişim 26.01.2022].

Kajosevic, S. (July 9, 2021). *Montenegro Reduces Currency Risk on Costly Chinese Highway Loan*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2021/07/09/montenegro-reduces-currency-risk-on-costly-chinese-highway-loan/> [Erişim 26.01.2022].

Kajosevic, S. (April 15, 2021). *Montenegro Hopes EU Will Help it Repay Chinese Highway Loan*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2021/04/15/montenegro-hopes-eu-will-help-it-repay-chinese-highway-loan/> [Erişim 26.01.2022].

Kovacs, Z. (21.12.2021). *The challenge with Bosnia*. <https://twitter.com/zoltanspox/status/1473247333362061323?s=21> [Erişim 26.01.2022].

Kuzey Makedonya'da nüfus sayımı yapılıyor. (05 Eylül 2021). TRT Avaz. <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kuzey-makedonyada-nufus-sayimi-yapiliyor/6134ba8201a30a87c87c0ee8> [Erişim 26.01.2022].

Kütük, D. (May 07 2021). *Değişen Siyaset Balkanlar'ı Dönüştürmeye Yeter Mi?* BalkanNews. <https://www.balkannews.com.tr/balkanlar/analiz-degisen-siyaset-balkanlari-donusturmeye-yeter-mi-h228.html> [Erişim 31.01.2022].

Latiç, C. (23.11.16). *Bosna-Hersek'in 'deli gömleği': Dayton Antlaşması*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/bosna-hersekin-deli-gomlegi-dayton-antlasmasi/691481> [Erişim 31.01.2022].

Mackinnon, A. ve Gramer, R. (March 4, 2020). *Vucic: Most Serbs Prefer a 'Frozen Conflict' with Kosovo*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2020/03/04/serbian-president-aleksandar-vucic-interview-frozen-conflict-kosovo/> [Erişim 31.01.2022].

Mojsilović, J. (24.07.2020). *Brussels to Belgrade: Adjust policy toward Uyghur minority to those of EU*. N1. <https://rs.n1info.com/english/news/a623124-brussels-to-belgrade-adjust-policy-toward-uyghur-minority-to-those-of-eu/> [Eriřim 01.02.2022].

Milic, P. (December 4, 2020). *Montenegro's parliament approves new, pro-Serb government*. AP News. <https://apnews.com/article/cabinets-serbia-montenegro-elections-parliamentary-elections-26d056c4f3bc243f4d87c61001865fb5> [Erişim 01.02.2022].

Necsutu, M. ve Todorov, S. (January 26, 2022). *Romania, Bulgaria to Strengthen Security Amid Ukraine War Fears*. AlJazeera. <https://balkaninsight.com/2022/01/26/romania-bulgaria-to-strengthen-security-amid-ukraine-war-fears> [Erişim 01.02.2022].

NATO's role in Kosovo. (06 Jan. 2022). NATO. https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_48818.htm [Erişim 01.02.2022].

Obrenovic, M. (April 16, 2021). *As Ukraine Conflict Intensifies, Serb Volunteers Prepare for Battle*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2021/04/16/as-ukraine-conflict-intensifies-serb-volunteers-prepare-for-battle/> [Erişim 29.01.2022].

Öztürk, T. (2021). *N.Macedonia bolsters relations with Greece*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/en/europe/nmacedonia-bolsters-relations-with-greece/2110456> [Erişim 29.01.2022].

People, not marbles live in Serbia! It's taking long: Vucic calls on V4 to help with EU accession. (03.10.2019). *Telegraf*. <https://www.telegraf.rs/english/3108641-people-not-marbles-live-in-serbia-its-taking-long-vucic-calls-on-v4-to-help-with-eu-accession> [Erişim 29.01.2022].

Public Opinion Poll in the Western Balkans on the EU Integration. (8 November 2021). *The Balkans in Europe Policy Advisory Group (BiEPAG)*. <https://biepag.eu/news/public-opinion-poll-in-the-western-balkans-on-the-eu-integration/> [Erişim 29.01.2022].

Russia vetoes Srebrenica genocide resolution at UN. (8 Jul 2015). *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/08/russia-vetoes-srebrenica-genocide-resolution-un> [Erişim 29.01.2022].

Sadak. N. (19 Kasım 1939). *Balkanlar*. Akşam Gazetesi. <https://www.gastearsivi.com/gazete/aksam/1939-11-19/1> [Erişim 24.01.2022].

Sehercehajic, S. ve Crnovrsanın, S. (23.07.2021). *Bosna Hersek Yüksek Temsilcisi 'soykırımın inkarının cezalandırılmasına ilişkin yasa' çıkarttı*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-hersek-yuksek-temsilcisi-soykirim-in-inkarinin-cezalendirilmesine-iliskin-yasa-cikartti-/2312141> [Erişim 03.02.2022].

Shankar, P. (2022). Why can't Europe agree on how to deal with the Ukraine crisis? AlJazeera. <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/26/why-europe-cannot-agree-on-russia> [Erişim 03.02.2022].

Sinoruka, F., Bami, X. ve Marusic, S. J. (August 22, 2021). *Welcome Home? Islamic State Returnees Test Balkan Countries' Ability to Reintegrate*. Balkan

Insight. <https://www.eurasiareview.com/22082021-welcome-home-islamic-state-returnees-test-balkan-countries-ability-to-reintegrate-analysis/> [Erişim 01.02.2022].

Stojanovic, M. ve Bami, X. (September 4, 2020) *Kosovo and Serbia Sign ‘Historic’ Deal Under Trump’s Auspices*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2020/09/04/kosovo-and-serbia-sign-historic-deal-under-trumps-auspices/> [Erişim 01.02.2022].

Sulaj, A. ve Aliju, D. (22.03.2021). *Kosova'nın yeni başbakanı Albin Kurti oldu*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kosovanin-yeni-basbakani-albin-kurti-oldu/2184663> [Erişim 01.02.2022].

Suljagic, E. (07.05.2021) *Notorious non-paper’s implications on Bosnia*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-notorious-non-paper-s-implications-on-bosnia/2232536> [Erişim 01.02.2022].

Szucs, A. (06.10.2021). *Western Balkan countries belong to EU: European Commission head*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/en/europe/western-balkan-countries-belong-to-eu-european-commission-head/2384673> [Erişim 01.02.2022].

Szucs, A. (02.02.2021) *EU: Kosovo’s Jerusalem embassy decision ‘regrettable’*. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/en/europe/eu-kosovo-s-jerusalem-embassy-decision-regrettable/2131771> [Erişim 01.02.2022].

Marusic, S. J. (June 18, 2020). *North Macedonia Jails Ex-Special Prosecutor Over “Extortion” Case*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2020/06/18/north-macedonia-jails-ex-special-prosecutor-over-extortion-case/> [Erişim 02.02.2022].

The Western Balkans become a roaming free zone: the “Roam Like at Home” regime starts on 1 July with the support of the EU. (1 July 2021). *European Commission*. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/news/western-balkans-become-roaming-free-zone-roam-home-regime-starts-1-july-support-eu-2021-07-01_en [Erişim 01.02.2022].

Timeline: The Political Career of Slobodan Milosevic. (11 Aralık 2021). *Radio Free Europe/Radio Liberty*. <https://www.rferl.org/a/1066641.html> [Erişim 01.02.2022].

Trkanjec, Z. (15 Kas 2021). *VMRO-DPMNE is pro-European, says party leader*. Euractiv. https://www.euractiv.com/section/politics/short_news/vmro-dpmne-is-pro-european-says-party-leader/ [Erişim 01.02.2022].

Ukraine crisis: From Belarus to Japan, where do countries stand? (27 Jan 2022). *AlJazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/27/ukraine-russia-crisis-how-the-world-has-reacted> [Erişim 30.01.2022].

Weaver M. ve Syal, R. (2021). Albania angrily denies it would process asylum seekers for UK. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/uk-news/2021/nov/18/uk-looking-at-ways-to-process-asylum-seekers-abroad-raab-confirms> [Erişim 01.02.2022].

Zivanovic, M. (April 5, 2018). *Russia Military Deal Deemed 'Good Thing' For Serbia*. Balkan Insight. <https://balkaninsight.com/2018/04/05/new-serbian-russian-military-deal-good-thing-04-04-2018/> [Erişim 01.02.2022].

10 years of Belgrade-Pristina Dialogue. (09/03/2021). European Union External Action https://eeas.europa.eu/diplomatic-network/eu-facilitated-dialogue-belgrade-pristina-relations/94510/10-years-belgrade-pristina-dialogue_en [Erişim 01.02.2022].

İnternet Kaynakları

About EULEX. (t.y.). EULEX. <https://www.eulex-kosovo.eu/?page=2,60> [Erişim 01.02.2022].

Accession Criteria (Copenhagen Criteria). (t.y.). *EUR-Lex*. https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/accession_criteria_copenhagen.html [Erişim 01.02.2022].

Agreement. (t.y.). <https://www.mfa.gr/images/docs/eidikathemata/agreement.pdf> [Erişim 01.02.2022].

Altiero Spinelli: an unrelenting federalist. (t.y.). *European Commision*. https://european-union.europa.eu/system/files/2021-07/eu-pioneers-altiero-spinelli_en.pdf [Erişim 01.02.2022].

Avrupa Birliği'nin Genişlemesi. (2000). *T.C. Dışışleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı*. https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html [Erişim 07.02.2022].

Bekra (Seveso). (t.y.). *Çevresel Etki Değerlendirmesi İzin ve Denetim Genel MÜdürlüğü*. <https://ced.csb.gov.tr/bekra-seveso-i-82669> [Erişim 10.02.2022].

Bennett, C. (02 şubat 2017). *Batı Balkanlar'da gerileme*. <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2017/02/02/bati-balkanlarda-gerileme/index.html> [Erişim 01.02.2022].

Bieber, F. (5 May, 2017). *What is a stabilitocracy?* <https://biepag.eu/article/what-is-a-stabilitocracy/> [Erişim 01.02.2022].

Chinese passports become more powerful. (Mar 29, 2017). http://english.www.gov.cn/news/top_news/2017/03/29/content_281475610917974.htm [Erişim 01.02.2022].

Constitution of Serbia. (2006). <https://www.srbija.gov.rs/tekst/en/130144/constitution-of-serbia.php> [Erişim 01.02.2022].

Dempsey, J. (October 14, 2021). *Judy Asks: Has the EU Lost the Western Balkans?* Carnegie Europe. <https://carnegieeurope.eu/strategiceurope/85563> [Erişim 01.02.2022].

European and US Policies in the Balkans. (2004). <https://www.wilsoncenter.org/publication/297-european-and-us-policies-the-balkans> [Erişim 01.02.2022].

European Parliament. (2020). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0168_EN.html [Erişim 01.02.2022].

European Political Cooperation. (2016). <https://www.cvce.eu/en/recherche/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/fed975ca-665b-4c89-ac04-0ac7e8919c51> [Erişim 01.02.2022].

Facts About Srebrenica. (t.y.). *International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia*. https://www.icty.org/x/file/Outreach/view_from_hague/jit_srebrenica_en.pdf [Erişim 01.02.2022].

Güneydoğu Avrupa İş Birliği Süreci. (t.y.). <https://www.mfa.gov.tr/guneydogu-avrupa-isbirligi-sureci.tr.mfa> [Erişim 10.02.2022].

HBIS GROUP Serbia Iron & Steel DOO. (2020). https://seenews.com/companies/company_profile/hbis-group-serbia-iron-steel-doo-612993#history [Erişim 03.02.2022].

Hırvatistan'ın Kısa Tarihçesi. (24.1.2019). *Türkiye Cumhuriyeti Zagreb Büyükelçiliği*. <http://zagreb.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/121283> [Erişim 03.02.2022].

History of the EU. (t.y.). European Union. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu_en [Erişim 13.02.2022].

Intergovernmentalism & Liberal Intergovernmentalism. (t.y.). *European Studies*. <http://hum.port.ac.uk/europeanstudieshub/learning/module-4-theorising-theeuropean-union/3-intergovernmentalism-liberal-intergovernmentalism/> [Erişim 07.02.2022].

Instrument for Pre-accession Assistance. (t.y.). https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en [Erişim 06.02.2022].

International Recognition of Kosovo. (t.y.). <https://www.mappr.co/thematic-maps/international-recognition-of-kosovo/> [Erişim 03.02.2022].

Meeting on the Western Balkans Migration Route: Leaders Agree on 17-point plan of action. (2015). *European Commission*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_15_5904 [Erişim 03.02.2022].

Munter, A. (2021). The Enlargement of the Union. *European Parliament*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/167/the-enlargement-of-the-union> [Erişim 05.01.2022].

“NATO Üyeleri”. (2021). https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html [Erişim 03.01.2022].

Negotiations Status. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/check-current-status_en [Erişim 01.02.2022].

Non-Aligned Movement. (t.y). *The Nuclear Threat Initiative*, <https://www.nti.org/education-center/treaties-and-regimes/non-aligned-movement-nam/> [Erişim 03.02.2022].

Peace support operations in Bosnia and Herzegovina. (26 Apr. 2019). https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52122.htm [Erişim 03.02.2022].

Population Census. (t.y). *Republic of North Macedonia State Statistical Office*. https://www.stat.gov.mk/OblastOpsto_en.aspx?id=31 [Erişim 06.02.2022].

Poland and Hungary Assistance for the Restructuring of the Economy-PHARE. (4 December 1998). https://www.europarl.europa.eu/enlargement/briefings/33a1_en.htm [Erişim 01.02.2022].

Shvili, J. (2021, 12 Mayıs). Yugoslavia. <https://www.worldatlas.com/geography/yugoslavia.html> [Erişim 03.02.2022].

Stabilisation and Association Process. (t.y). https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/glossary/stabilisation-and-association-process_en [Erişim 03.02.2022].

Stabilisation And Association Agreement. (t.y). https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/glossary/stabilisation-and-association-agreement_en [Erişim 22.02.2022].

Stability Pact for South-Eastern Europe. (t.y). https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/glossary/stability-pact-south-eastern-europe_en [Erişim 13.02.2022].

Succimarra, G. (2021). EU Sanctions China for Human Rights Abuses in Xinjiang. *Human Right Pulse*. <https://www.humanrightspulse.com/mastercontentblog/eu-sanctions-china-for-human-rights-abuses-in-xinjiang> [Erişim 21.02.2022].

Seten, F. (2019, 6 Ekim). Fransız Devrimi ve Osmanlı İmparatorluğu'na Etkisi. <http://politikaakademisi.org/2019/10/06/fransiz-devrimi-ve-osmanli-imparatorluguna-etkisi/> [Erişim 21.02.2022].

The Berlin Process. (t.y). <https://berlinprocess.info/> [Erişim 21.02.2022].

The Treaty of Lisbon. (t.y.). <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/5/the-treaty-of-lisbon> [Erişim 13.02.2022].

Türkiye-Sırbistan Siyasi İlişkileri. (t.y.). <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-sirbistan-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> [Erişim 13.02.2022].

Visa Liberalisation Report: Questions and Answers. (2017). https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/MEMO_17_5364 [Erişim 21.02.2022].

World Factbook. (2021, Ekim). Albania, Bosnia Herzegovina, Kosovo, Montenegro, North Macedonia, Serbia. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/europe/> [Erişim 08.02.2022].

Video-Webinar

Bieber, F. (21 Aralık 2021). *What next for Europe and the Western Balkans?* Centre for European Reform. CER/BiEPAG webinar. <https://www.youtube.com/watch?v=pK77Gf06ls8> [Erişim 11.02.2022].

Delević, M. (21 Aralık 2021). *What next for Europe and the Western Balkans?* Centre for European Reform. CER/BiEPAG webinar. <https://www.youtube.com/watch?v=pK77Gf06ls8> [Eriřim 21.02.2022].

Dukanoviç, M. (16 Temmuz 2021) *Western Balkans: The key puzzle piece of the European Security*. GLOBSEC webinars.

<https://www.youtube.com/watch?v=vw3J9XPEPII> [Erişim 16.08.2021].

Kütük, D. (22 Ekim 2021). *Sırbistan*. İNSAMER Bölge Uzmanlığı Balkan Çalışmaları Programı çevrim içi ders sunumu.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Seda Nur Tezcan

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	İstanbul Üniversitesi Mütercim- Tercümanlık İngilizce	2017
Yüksek Lisans	İstanbul Medeniyet Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	2022

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2017	Türkiye Maarif Vakfı	Uzman

YABANCI DİLLER

İngilizce (İyi), Arapça ve İspanyolca (Başlangıç)

EK 1. MÜLAKAT SORULARI

1. Avrupalı olmak ve Avrupalılaşma nedir?
2. Balkanlar Avrupa'nın ötekisi mi yoksa bütünün bir parçası mıdır?
3. Batı Balkanlar'da istikrarlı bir gelecek AB'ye entegre olmaktan mı geçiyor?
4. Avrupa genişlemesi son dönemde durdu mu?
5. Batı Balkanlar için Balkanlaşmadan Avrupalılaşmaya giden yol nedir?
6. AB'ye girmek için Avrupalı kimliğini benimsemek gerekir mi?
7. Kimliklerin çatıştığı bir bölgede Avrupalı kimliği birleştirici olabilir mi?
8. AB Kopenhag Kriterleri çerçevesinde demokratikleşme, insan hakları, devleti yapısı ve kurumları güçlendirme gibi kriterler öne sürerken son dönemde sadece ekonomik istikrar ve mali konulara mı odaklanıyor?
9. Batı Balkanlar/ (veya cevap vermek istediğiniz ülke özelinde) için Avrupalılaşma sürecinin dış politikaya yansımaları nelerdir?
10. (Cevap vermek istediğiniz ülke özelinde) Neden AB'nin bir parçası olmak istiyor?
11. Balkanlar Avrupa için sadece güvenlik açısından (sınır güvenliği, göç dalgası, yabancı savaşçılar) tampon bir bölge mi?
12. Son dönemde yaşanan göç dalgası sebebiyle Batı Balkanlar AB için bir güvenlik tehdidi midir?
13. Batı Balkanlar kriterlerin yerinde getirilmesi noktasında geçmişleri ile yüzleşebilirler mi?
14. Bulgaristan, Romanya gibi birliğe daha önce katılmış ülkelerin uyum süreci Batı Balkanlar'ın katılımı önünde engel teşkil eder mi?
15. (Cevap vermek istediğiniz ülke için) AB kriterlerine uyum sağlanıyor mu? Ülkede gözlemlenebilir bir iyileşme var mı?
16. Sürecin ilerleyişi hakkında ne düşünüyorsunuz?
17. Ülkenin dış politikaya bakışını ulusal çıkarlar mı, AB kriterleri mi belirliyor? Çelişkiler doğuyor mu?

18. AB'nin Batı Balkanlar'a karşı geç tavır alması ve ülkede yaşanan sorunlar AB dışında Türkiye, Rusya gibi ülkelerin etki alanlarını genişletiyor ve Balkanlar için alternatif oluşturuyor mu?
19. Entegrasyon algısı Avrupalılaşma ve demokratikleşme sürecini nasıl etkiliyor?
20. Batı Balkanlar'da güvenlik ve istikrar adına Arnavutluk, Karadağ gibi ülkeler NATO'ya katılım göstermiştir. Sırbistan'ın katılım göstermek için herhangi bir isteklilik göstermemesinde Rusya ile ilişkileri mi etkilidir?
21. Batı Balkanlar için en önemli güvenlik tehdidi nedir? Tehdit algısı değişti mi?
22. Batı Balkanlar genelinde etki alanını genişleten ülkeler hangileridir?
23. Avrupalılaşmama tartışmalarına hak veriyor musunuz?
24. Kosova'daki NATO ve AB güvenlik güçlerinin varlığı hakkında ne düşünüyorsunuz?
25. Kosova ve Sırbistan ilişkilerinin AB kriterlerini yerine getirmek adına düzelme ihtimali var mı? Sırbistan yakın ya da uzak gelecekte Kosova'yı tanır mı? Karadağ'ı neden hemen tanıdı?
26. Kosova'nın vize serbestisi dışında bırakılması, AB üyesi ülkeler tarafından tanınmaması hakkında ne düşünüyorsunuz? Yakın gelecekte bağımsızlığı tanınır mı? Bu AB'ye üyelik sürecini nasıl etkiliyor?
27. Kosova'nın bu anlamdaki (dış politikada AB'ye ters düşmesi) motivasyonu nedir?
28. Bosna'daki AB güvenlik güçleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
29. Bosna neden AB'nin bir parçası olmak istiyor?
30. Makedonya'nın Yunanistan ile yaşadığı isim meselesinde olduğu gibi Batı Balkanlar'ın çok şey feda ettiğini karşılığında AB'den daha az ödül aldığını düşünmüyor musunuz?
31. Avrupalı kimliği nasıl tanımlıyorsunuz? Kendinizi Avrupalı olarak görüyor musunuz? Bu kimliği kabul ediyor musunuz?
32. Sırbistan neden AB'nin bir parçası olmak istiyor?
33. Bosna içindeki Sırp Cumhuriyeti hakkında ve Dodik'in son açıklamaları hakkında ne düşünüyorsunuz? Dodik, Vučić'den destek alıyor mu?

34. Kosova ile bir gelecek görüyor musunuz? Sırbistan'ın Kosova'yı tanınması ya da ilişkileri normalleştirmesi mümkün mü?
35. Boşnak, Arnavutlar ya da Makedonyalı Türkler dini kimliklerinin AB entegrasyon konusunda bir engel olduğunu düşünüyorlar. Bu anlamda Sırbistan için dini veya kültürel bir engel var mı?
36. Arnavutluk'u (AB'ye üye olmasına engel olması konusunda) en çok etkileyecek iç dinamikler nedir?
37. Sizin için Avrupalı olmak ne ifade ediyor? (Arnavutluk)
38. Arnavutluk (göç eden) gençleri elinde tutmak için politika üretiyor mu?
39. Arnavutluk, AB'ye girmezse ne kaybeder? AB, Arnavutluk üye olursa ne kazanır?